

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Had- és Rendészettudományi Szekció
Budapest, 2025. április 22–24.
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Német-orsz földgázkapcsolatok az 1970-es évektől napjainkig

Jelige: *Tulipán*

Pályamunka lezárásának időpontja: 2024. december

2025.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	4
<i>I.1. A téma jelentősége</i>	<i>4</i>
<i>I.2. A kutatási kérdések.....</i>	<i>5</i>
<i>I.3. Kutatási módszertan.....</i>	<i>7</i>
<i>I.4. Strukturális áttekintés</i>	<i>9</i>
II. A német-orosz kapcsolatok történeti áttekintése.....	11
<i>II.1. A német-orosz kapcsolatok alakulása 1945 után a hidegháború végéig.....</i>	<i>11</i>
<i>II.2. A német-orosz kapcsolatok alakulása a hidegháború után</i>	<i>15</i>
III. Német energiapolitika, különös tekintettel a német-orosz földgázkapcsolatok alakulására	27
<i>III.1. Konrad Adenauer (1949-1963)</i>	<i>27</i>
<i>III.2. Willy Brandt (1969-1974)</i>	<i>32</i>
<i>III.3. Helmut Kohl (1982-1998)</i>	<i>36</i>
<i>III.4. Gerhard Schröder (1998-2005).....</i>	<i>42</i>
<i>III.5. Angela Merkel (2005-2021)</i>	<i>45</i>
<i>III.6. Olaf Scholz (2021-)</i>	<i>51</i>
IV. Esettanulmányok: a német-orosz földgázkapcsolatok kihívásai 2022 előtt.....	55
<i>IV.1. A 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita</i>	<i>55</i>
<i>IV.1.1. Eseménytörténeti áttekintés</i>	<i>55</i>
<i>IV.1.2. A 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita hatása a német-orosz földgázkapcsolatokra.....</i>	<i>57</i>
<i>IV.1.3. Összefoglalás.....</i>	<i>59</i>
<i>IV.2. A 2014-es ukrajnai válság</i>	<i>59</i>
<i>IV.2.1. Eseménytörténeti áttekintés</i>	<i>59</i>
<i>IV.2.2. A 2014-es ukrajnai válság hatása a német-orosz földgázkapcsolatokra</i>	<i>63</i>
<i>IV.2.3. Összefoglalás.....</i>	<i>66</i>
V. A 2022-es orosz-ukrán háború hatása a német-orosz földgázkapcsolatokra.....	67
<i>V.1. Az orosz-ukrán háború eszkalációja.....</i>	<i>67</i>
<i>V.2. Az orosz-ukrán háború hatása a német-orosz földgázkapcsolatokra</i>	<i>68</i>
VI. Összefoglalás.....	72
<i>VI.1. Összegzés.....</i>	<i>72</i>
<i>VI.2. Konklúzió</i>	<i>73</i>

VII. Bibliográfia.....	78
-------------------------------	-----------

I. Bevezetés

I.1. A téma jelentősége

Az Oroszországi Föderáció az Európai Unióhoz földrajzi szempontból legközelebb elhelyezkedő nagyhatalom, míg Németország az EU legnagyobb, szignifikáns gazdasági és politikai befolyással rendelkező tagállama. A II. világháborút követő hidegháború időszakától a két ország között fokozatosan összefonódó bilaterális kapcsolati rendszer jelentős hatással volt a XX. és XXI. századi geopolitikai események alakulására.

Az 1970-es évektől a nyugatnémet Willy Brandt kancellár által elindított új keleti politika¹ (*neue Ostpolitik*) kereteibe ágyazódva a két ország közötti együttműködés központi eleme a Szovjetunióból Nyugat-Németországba szállított földgáz lett. Az NSZK-ba irányuló földgázszállítás 1973-ban kezdődött meg, alapot teremtve a későbbi német-orosz földgázkapcsolatok szoros összefonódásához.

Németország 1990. október 3-án bekövetkezett újraegyesítését, majd pedig a Szovjetunió 1991-es felbomlását és a bipoláris világrend megszűnését követően is fennmaradtak a két ország számára egyaránt jövedelmező földgázkapcsolatok, amelyek dinamikusan fejlődtek, új dimenziókkal bővültek és fokozatosan mélyültek.

A XXI. század során azonban már több ízben érték kihívások a német-orosz földgázkapcsolati rendszert. A 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita, a Krím-félsziget annexiójával csúcsosodó 2014-es ukrajnai válság, illetve a 2022. február 24-én eszkalálódott orosz-ukrán háború komoly fenyegetést jelentettek az energia- és ellátásbiztonságra, s ezáltal a német gazdaság stabilitására.

Oroszország 2022-es ukrajnai inváziója pedig már egyszerre jelentette a két ország között szorosan összefonódott bilaterális szálak megrendülését, illetve a több évtized óta prosperáló német-orosz gáztengely válságát egyaránt. A háború kitörésekor Németország 55%-ban² orosz forrásból fedezte földgázszükségleteit, majd a diverzifikáció jegyében alternatív energiaforrásokat keresve új beszerzési lehetőségek és importpartnerek felé orientálódott a Közel-Keleten, Norvégiában és az Amerikai Egyesült Államokban. Az új importpartnerekre való támaszkodás azonban magában

¹ Az új keleti politika lehetővé tette a Német Szövetségi Köztársaság számára a Szovjetunióval és a keleti blokk államaival ápolta kapcsolatainak konszolidációját, előmozdította a gazdasági és kulturális kooperációt, lerakva ezzel a kelet- és nyugatnémet közeledés alapkövét. In: Molnár, T. L. (2017). Németország EU-n kívüli kapcsolatai. *KKI-Elemzések, E-2017*(41), 3-18. Forrás: https://kki.hu/assets/upload/41_KKI-elemzes_DEU_Molnar_20171218.pdf

² Oltermann, P. (2022, július 21). *How reliant is Germany – and the rest of Europe – on Russian gas?* The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/21/how-reliant-is-germany-and-europe-russian-gas-nord-stream> (letöltve: 2024.07.10.)

hordozza az újabb dependencia kialakulásának veszélyét, hiszen az ország az ukrajnai háború eszkalációja óta legnagyobb arányban norvég földgázimporttal, illetve az Amerikai Egyesült Államokból érkező cseppfolyósított földgázzal (LNG) törekszik helyettesíteni az orosz földgázszállításokat.³ Uniós nagyhatalom révén Berlin diverzifikációs törekvései viszont nemcsak az ország jövőbeli perspektíváit határozzák meg, hanem kihatással vannak az Európai Unió jövőjére is.

1.2. A kutatási kérdések

A dolgozat alapjául szolgáló vizsgálat tárgyát a következő három kutatási kérdés foglalja keretek közé:

- Hogyan alakultak a német-orosz földgázkapcsolatok az 1970-es évektől napjainkig?
- Hogy alakították a német energiapolitikai döntések a német-orosz földgázkapcsolatokat?
- Milyen kihívások érték a német-orosz földgázkapcsolatokat a XXI. században?

Annak ellenére, hogy kutatási kérdéseim jelentéstartalma egyértelmű, úgy vélem, érdemes néhány olyan kulcsfontosságú elemet tisztázni, amelyek behatárolják a kutatás tárgykörét, továbbá meghatározóak a későbbi elemzési szempontokat illetően.

A földgáz természetes fosszilis energiahordozó, amely nagyfokú energiasűrűsége miatt hatékonyan használható fűtésre, villamosenergia-termelésre, valamint ipari folyamatokban. Fontos megemlíteni, hogy égése során kevesebb szennyező anyagot - szén-dioxidot és kén-dioxidot - bocsát ki más fosszilis tüzelőanyagokhoz képest, ezáltal környezetvédelmi szempontból jelentősen tisztább alternatívát jelent. Termelése erősen koncentrált néhány nagyobb földgázmezőre és országra, mint például Oroszország, az Amerikai Egyesült Államok, Katar, vagy Irán.

Szállítása történhet csővezetékrendszeren át, vagy cseppfolyósított formában (LNG)⁴ terminálokon keresztül. A csővezetékes szállítás főként regionális szinten valósulhat meg, mivel a megfelelő infrastruktúra kiépítése és fenntartása költséges, mellyel párhuzamosan megnehezíti és

³ Wettengel, J. (2024, április 3). *Germany, EU remain heavily dependent on imported fossil fuels*. Clean Energy Wire. Forrás: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/germanys-dependence-imported-fossil-fuels> (letöltve: 2024.07.02.)

⁴ A cseppfolyósított földgáz (LNG – Liquefied Natural Gas) a földgáz -162°C-ra történő lehűtése során keletkezik. A földgázt ekkor lehűtik, hogy folyékony halmazállapotúvá váljon, mellyel párhuzamosan térfogata csökken, ezáltal egyszerűbben és biztonságosabban tárolhatóvá válik, ami megkönnyíti és rugalmasabbá teszi a tengerentúli szállítását, illetve annak körülményeit.

rugalmatlanabbá teszi az új partnerországok felé történő nyitást, s az energiaforrások diverzifikációját. Az energiaforrások megbízhatósága, valamint a diverzifikált beszerzési útvonalak megléte azonban elengedhetetlenek egy ország gazdaságának stabil működéséhez.

A földgáz tehát gazdasági és politikai szempontból is kiemelkedően fontos energiahordozó, így a jelentős földgázkészletekkel rendelkező országok szignifikáns befolyással bírnak a nemzetközi energiapiacokon. Oroszország⁵ - az USA után - a világ második legnagyobb földgáztermelője, így meghatározó aktor a globális földgázexport tekintetében, melynek jelentős része az európai piacra koncentrálódott, ahol több évtizede kulcsfontosságú szereplőként van jelen. Így Németország az Európai Unió legnagyobb gazdaságaként optimális partnert jelentett az energia területén való kooperációhoz.

A Willy Brandt kancellár által elindított új keleti politika bázisán nyugvó német-orosz földgázkapcsolatok szoros összefonódása az 1970-es évektől fokozatosan bontakozott ki, ami a két ország számára kölcsönösen előnyös és prosperáló alternatívákat kínált. Az 1970-es évektől kezdve a német energiapolitika is a szovjet/orosz földgázra való támaszkodásra épült, hiszen az ország hazai energiaforrásokban szegény - földgáz- kőolaj- és szénkészletei korlátozottak -, így energiapolitikai célkitűzéseinek, energiaintenzív iparágai⁶ és gazdasági igényeinek kielégítése érdekében jelentős mennyiségű földgázimportra szorult, amely egyidejűleg biztosítja az ipari és gazdasági növekedést és stabilitást, valamint az energiaellátás biztonságát.

Ennek jegyében az elmúlt évtizedek során az Oroszországból érkező földgáz a két ország közötti kapcsolatrendszer, illetve a német energiapolitika stratégiai elemévé vált. Az Oroszországi Föderációt és Németországot összekapcsoló csővezeték-infrastruktúra kiépülése pedig szoros bilaterális gazdasági együttműködést eredményezett, ami az idő előrehaladtával folyamatosan újabb dimenziókkal bővült.

Németország azonban az orosz földgázimportra való támaszkodás eredményeként és az energiaforrások beszerzési alternatíváinak diverzifikációja hiányában különösen kitetté vált az ellátásbiztonságot, s ezáltal a gazdasági stabilitást fenyegető kihívásoknak, ami a XXI. század során már több ízben bebizonyosodott, hiszen egymást követve érték megpróbáltatások a két

⁵ A Nemzetközi Energiaügynökség adatai alapján - 2022 februárjáig - Oroszország volt a világ legnagyobb földgázexportőre, 2021-ben megközelítőleg 762 milliárd köbméter földgázt termelt ki és 210 milliárd köbméter földgázt exportált csővezetéseken keresztül. lásd: (n.d.). *Energy system of Russia*. International Energy Agency. Forrás: <https://www.iea.org/countries/russia> (letöltve: 2024.07.05.)

⁶ például acélipar, vegyipar, autóipar

ország közötti földgázkapcsolati rendszert. Először a 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita, majd a Krím-félsziget annexiójával csúcsosodó 2014-es ukrajnai válság, valamint a 2022. február 24-én eszkalálódott, jelenleg is zajló orosz-ukrán háború jelentett fenyegetést a német-orosz földgáztengelyre nézve.

A továbbiakban tehát a dolgozat arra keresi a választ, hogy hogyan alakultak a német-orosz földgázkapcsolatok az 1970-es évektől napjainkig, hogy alakították a német energiapolitikai döntések a két ország közötti földgázkapcsolati rendszert, illetve milyen kihívások érték a német-orosz földgáztengelyt XXI. század során.

1.3. Kutatási módszertan

A kutatási kérdések természetéből fakadóan a dolgozat főképp történeti szempontból megközelítve és többdimenziós elemzési stratégiát alkalmazva vizsgálja fel a német-orosz földgázkapcsolatok alakulását az 1970-es évektől napjainkig terjedő időintervallumban, a német energiapolitikai döntéseket - melyhez a két ország közötti földgázkapcsolatok alakulását szignifikánsan meghatározó német kancellárok, Konrad Adenauer (1949-1963), Willy Brandt (1969-1974), Helmut Kohl (1982-1998), Gerhard Schröder (1998-2005), Angela Merkel (2005-2021), Olaf Scholz (2021-) - biztosítanak elemzési keretet -, valamint a német-orosz földgáztengelyt érő XXI. századi kihívásokat.

A mélyreható elemzés érdekében a 2022 előtt bekövetkezett megpróbáltatások esettanulmányok formájában kerülnek feltárára. Ezen a ponton fontos kiemelni, hogy a Szovjetunió idején Ukrajnán keresztül zajlott az Európába irányuló földgázszállítás jelentős része, így a bipoláris világrend megszűnését követően függetlenségét visszanyert ukrán állam stratégiai jelentőséggel bíró tranzitországgá vált, ami politikai feszültségekhez vezetett Moszkva és Kijev között. Ukrajna mellett a XXI. század elején egy másik posztszovjet állam, Grúzia esetében is megmutatkoztak az orosz külpolitikai érdekérvényesítés irányvonalai a 2008-as orosz-grúz háború során. Mivel azonban az orosz-grúz konfliktus nem fenyegette közvetlenül Németország gazdasági és energiaszektorait, illetve nem okozott zavart az ország energiaellátásában sem, ezért kevésbé tekinthető relevánsnak a német-orosz földgázkapcsolatok kihívásainak elemzése szempontjából. Ennek fényében a 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita, illetve a 2014-es ukrajnai válság szolgálnak esettanulmányokként a kutatás során. Tekintettel arra, hogy a 2022-es orosz-ukrán

háború egy jelenleg is zajló konfliktus, így az invázió körülményei és a német-orosz földgáztengelyre gyakorolt hatásai külön fejezetben kerülnek górcső alá.

Továbbá érdemes megemlíteni, hogy a földgáz mellett Oroszország más fosszilis energiahordozók - szén és kőolaj - importja szempontjából is meghatározó partnert jelentett Németország számára, azonban munkámnak nem célja ezen kapcsolatok beható elemzése és feltárása. Módszertani szempontból szintén fontos hangsúlyozni, hogy a dolgozat a 2024 júliusáig bekövetkezett események, illetve rendelkezésre álló információk alapján elemzi a kutatás során vizsgálandó faktorokat, így az említett időszakon túli történések és az újonnan közzétett adatok további elemzési perspektívákat kínálnak a jövőre nézve.

A kutatás során primer és szekunder forrásanyagok kerültek felhasználásra. A primer források esetében elsősorban érdemes kiemelni a hivatalos dokumentumokat, amelyek többek között magukba foglalják a német kormányzati szervek által közzétett jelentéseket, ideértve például a német Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium energiabiztonsági helyzetjelentését, továbbá nemzetközi jogi dokumentumokat, például a minszki egyezményeket. A hivatalos dokumentumok mellett Németország, Oroszország, és az Európai Unió hivatalos oldalain elérhető információk is elemzés tárgyát képezték.

Az elsődleges források alkalmazása mellett szekunder forrásanyagok kerültek alkalmazásra, ideértve a német-orosz földgázkapcsolatok kontextusában releváns eseményekről adott időben tudósító nemzetközi sajtóforrásokat, például a BBC, Deutsche Welle és a The Guardian anyagai. A nemzetközi sajtóforrásokon túl a két ország közötti földgázkapcsolati rendszer szempontjából meghatározó személyek nyilatkozatait is elemeztem a német, orosz és nemzetközi politikai szintéren egyaránt.

A dolgozat tudományos háttérének biztosítása érdekében továbbá a magyar és nemzetközi kutatói közösség által létrehozott szakirodalmi források is felhasználásra kerültek. Az idegen nyelvű szakirodalmi művek esetében különös figyelmet fordítottam a német nyelvű írásokra, melyek mellett munkám során angol nyelvű anyagokat tekintettem át. Ezek közül említésre méltónak vélem Aurélie Bross, Tatiana Mitrova és Kristen Westphal német-orosz földgázkapcsolatok

történetét elemző tanulmányát⁷, valamint Katrin Bastian és Roland Götz német-orosz kapcsolatokat európai kontextusban vizsgáló munkáját.⁸

A nemzetközi források tekintetében több kutatóintézet publikációi is felhasználásra kerültek, mint például a Carnegie Endowment for International Peace 2023 márciusában publikált elemzése a 2022-es orosz-ukrán háború Németországra gyakorolt hatásaival kapcsolatban.⁹

A magyar tudományos anyagokat illetően érdemesnek tartom kiemelni Molnár Tamás Levente munkásságát, aki Németország Európai Unión kívüli külkapcsolati rendszere keretébe ágyazva elemezte a német-orosz kapcsolatokat,¹⁰ továbbá Grúber Károly és Vaszari Tamás német-orosz politikai és gazdasági kapcsolatok összefüggéseit, fejlődési irányát vizsgáló tanulmányát.¹¹

Összefoglalva tehát a dolgozat történeti szempontból megközelítve és többdimenziós elemzési stratégiát alkalmazva tárja fel a kutatás során vizsgálandó faktorokat, melyhez primer forrásként hivatalos dokumentumok, szekunder forrásanyagként nemzetközi sajtótermékek, illetve a tudományos relevanciát biztosító szakirodalmi források kerültek felhasználásra.

1.4. Strukturális áttekintés

Az elemzés során a dolgozat - a bevezető és az összefoglaló fejezetek mellett - négy részre osztva térképezi fel a német-orosz kapcsolatok történeti hátterét, a két ország közötti földgázkapcsolati rendszer alakulását meghatározó német energiapolitikai döntéseket, majd pedig a német-orosz földgáztengely XXI. századi kihívásait.

A két ország közötti földgázkapcsolatok teljes körű kontextusba helyezése érdekében első ízben a Németország és Oroszország közötti bilaterális szálak történeti áttekintésére kerül sor. A német-

⁷ Bros, A., Mitrova, T., & Westphal, K. (2017). German-Russian gas relations: A special relationship in troubled waters. *Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP Research Paper 2017/RP(13)*, 1-48. Forrás: https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2017RP13_wep_EtAl.pdf

⁸ Bastian, K., & Götz, R. (2005). Deutsch-russische Beziehungen im europäischen Kontext: Zwischen Interessenallianz und strategischer Partnerschaft. *Diskussionspapier*, 2005(3), 1-15. Forrás: https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Partnerschaft_ks.pdf

⁹ Dempsey, J. (2023, március 7). *Russia's War on Ukraine Is Changing Germany*. Carnegie Endowment for International Peace. Forrás: <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2023/03/russias-war-on-ukraine-is-changing-germany?lang=en> (letöltve: 2024.07.02.)

¹⁰ Molnár, T. L. (2017). Németország EU-n kívüli kapcsolatai. *KKI-Elemzések, E-2017(41)*, 3-18. Forrás: https://kki.hu/assets/upload/41_KKI-elemzes_DEU_Molnar_20171218.pdf

¹¹ Grúber, K., & Vaszari, T. (2015). A német-orosz politikai és gazdasági kapcsolatok összefüggései és fejlődési iránya a rendszerváltás után. *Nemzet és Biztonság*, 2015(4), 30-42. Forrás: https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_4_05_gruber-vaszari_-_a_nemet-orosz_politikai_es_gazdasagi_kapcsolatok.pdf

orosz kapcsolatok történetét bemutató fejezet két alfejezetre osztva elemzi az 1945 utáni és a hidegháború vége közötti, valamint a bipoláris világrend megszűnését követő és a 2021-ben megválasztott Olaf Scholz kancellárságának kezdetéig terjedő időszakot.

A történeti háttér felvázolása után a német energiapolitikai döntések - például az *Energiewende* és az atomenergiából való kivonulás - kerülnek górcső alá, mellyel párhuzamosan bemutatom a két ország közötti földgázkapcsolati rendszer történetének mérföldköveit és az energia-infrastruktúra fejlődését egyaránt.

A dolgozat következő két fejezete a német-orosz földgáztengely XXI. századi kihívásait ismerteti, különválasztva a 2022 előtti kritikus helyzeteket, illetve a 2022. február 24-én eszkalálódott orosz-ukrán háborút. A 2022-es ukrajnai háború előtti kritikus helyzeteket felvázoló negyedik fejezet esettanulmányok formájában vizsgálja a 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita és a 2014-es ukrajnai válság körülményeit, s ezek német-orosz földgázkapcsolatokra gyakorolt hatásait.

A 2022 februárjában eszkalálódott, jelenleg is zajló orosz-ukrán háború az ötödik fejezet során kerül elemzésre. A fejezet keretein belül feltárom a háború eszkalációjának közvetlen körülményeit, valamint a német-orosz földgáztengelyre gyakorolt hatásait, ideértve például az orosz földgázszállításoktól való diverzifikáció lehetőségét megteremtő európai importpartnerek - például Norvégia és Hollandia - felé fordulást.

A dolgozat végén sor kerül munkám eredményeinek összefoglalására, illetve a kutatási kérdések megválaszolására.

II. A német-ország kapcsolatok történeti áttekintése

II.1. A német-ország kapcsolatok alakulása 1945 után a hidegháború végéig

Németország a II. világháborúból vesztes hatalomként került ki. A győztes hatalmak megszállási területekre osztották az országot, elválasztva egymástól a Szovjetunió fennhatósága alá került Német Demokratikus Köztársaságot, illetve a nyugati hatalmak - Franciaország, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok - által ellenőrzött Német Szövetségi Köztársaságot, ami az ország szuverenitásának elvesztését jelentette. A II. világháború után Németország lefegyverzéséről is döntés született, hadi ipara ellenőrzés alá került, valamint felelősségre vonták a háborús bűnökért felelős személyeket.

Nyugat-Németország megalapításáról 1948-ban született döntés a Hathatalmi Konferencia során, amely eredményeképp az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia és a Benelux államok¹² konszenzusra jutottak a nyugatnémet terület helyzetéről, valamint a Német Szövetségi Köztársaság demokratikus úton kiteljesedő helyreállítási folyamatáról.¹³

Az NSZK létrejöttét követően 1949. október 7-én az Ideiglenes Népi Kamara hatályba léptette a keletnémet tartományok alkotmányát, létrehozva a Szovjetunió fennhatósága alatt álló Német Demokratikus Köztársaságot is.¹⁴ A szövetséges hatalmak által vizionált, demokratikus alapokon nyugvó konszolidációs folyamattal szemben az NDK szocialista államként létezett a II. világháborút követő német nemzeti megosztottság időszakban.

1949-ben a nyugatnémet Konrad Adenauer kancellárságával új fejezet kezdődött a második világháború utáni német történelemben, ugyanis az európai integráció unikális lehetőséget kínált a Német Szövetségi Köztársaság számára a szuverenitás visszaszerzésére, így a nyugatnémet külpolitika az ország szuverenitásának helyreállítását előmozdítandó eszközként szolgált. Adenauer kancellár „nyugati államalapítása”¹⁵ is ennek jegyében bontakozott ki a nyugat-európai integrációs folyamatok támogatása, illetve az azokban való konstruktív részvétel által. Az NSZK hadserege a NATO¹⁶-ba integrálódott, így a nyugatnémet katonai biztonsági szuverenitás az Észak-

¹² Belgium, Hollandia és Luxemburg

¹³ Maróti (2017) p. 65.

¹⁴ Maróti (2017) p. 67.

¹⁵ Kiss J. (2000) p. 67.

¹⁶ North Atlantic Treaty Organisation

atlanti Szerződés Szervezete függvényében létezett.¹⁷ 1949 májusában továbbá az NSZK fővárosa és központja a megosztott Berlin helyett Bonn lett.

Az NDK diplomáciai mozgásterét Bonn 1955-től a Hallstein-doktrínával korlátozta. A doktrína rendelkezése értelmében Nyugat-Németország megszakította a kapcsolatot azokkal az országokkal, amelyek diplomáciai interakciót létesítettek a Német Demokratikus Köztársasággal. A Hallstein-doktrína árnyékából való kitörés lehetőségét Willy Brandt, az első szociáldemokrata nyugatnémet kancellár teremtette meg a *neue Ostpolitik*¹⁸ (új keleti politika) külpolitikai stratégia által. Az új keleti politika vezérgondolata, a „*Wandel durch Annäherung*”¹⁹ lehetővé tette a Német Szövetségi Köztársaság számára a Szovjetunióval és a keleti blokk államaival ápolts kapcsolatainak konszolidációját, előmozdította a gazdasági és kulturális kooperációt, lerakva ezzel a kelet- és nyugatnémet közeledés alapkövét.²⁰ A brandti politika bázisán nyugvó széles spektrumú együttműködés hosszú távon a Szovjetunió - majd később Oroszország - Európához való közeledését, s ezáltal az európai biztonság növelését és stabilizálását, valamint a demokratikus átalakulás folyamatainak előrelendítését állította középpontba.

Az új keleti politika felélesztette a nyugatnémet-szovjet gazdasági együttműködést is, amelynek központi eleme a földgáz lett. Nyugat-Németország és a Szovjetunió között 1970-ben jött létre a történelmi jelentőségű „*Erdgas-Röhren-Geschäft*”²¹ megállapodás, amely 1820 milliárd köbméter szovjet földgáz szállítását rögzítette 1973-tól kezdődően 20 éves időtartamra, melyért cserébe az NSZK acélcsöveket kezdett szállítani a Szovjetuniónak.²² A földgázszállítás Nyugat-Németországba 1973-ban kezdődött meg a Testvériség és a Szojuz vezetékrendszeren keresztül, alapot teremtve a későbbi német-orosz földgázkapcsolatok szoros összefonódásához. A megállapodás mindkét fél számára előnyös volt: a Szovjetunió nyugati valutát és technológiát kapott a földgázszállításért, az NSZK pedig a hollandiai áraknál alacsonyabb gázárakból, valamint a nyugatémet cső- és acélgyártók bővülő piacából profitált.²³ Mindezek mellett a Szovjetunióból

¹⁷ Kiss J. (2000) p. 69.

¹⁸ a nyugatnémet új keleti politika „főtervezője” Egon Bahr, a második Brandt-kormány különleges ügyekért felelős minisztere volt

¹⁹ magyarul: változás a közeledés által

²⁰ Mischke, J., & Umland, A. (2014. április 9). Germany's New Ostpolitik - An Old Foreign Policy Doctrine Gets a Makeover. *Foreign Affairs*. Forrás: <https://www.foreignaffairs.com/articles/western-europe/2014-04-09/germanys-new-ostpolitik> (letöltve: 2024.02.15.)

²¹ magyarul: „csövek a gázért” megállapodás

²² (1970, február 2). *Bonn and Moscow Sign Pact Trading Pipes for Gas*. The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/1970/02/02/archives/bonn-and-moscow-sign-pact-trading-pipes-for-gas.html> (letöltve: 2024.02.18)

²³ Bros et al. (2017) p. 12.

érkező földgázszállítások lehetővé tették a Hollandiából érkező földgáz mennyiségének csökkentését is, ami az 1970-es évekre már 3,7 milliárd köbméterre²⁴ emelkedett. Az 1973 utáni évtizedben a Nyugat-Németországba érkező szovjet földgázszállítások mértéke pedig már 1,1 milliárd köbméterről több mint 15 milliárd köbméterre nőtt.²⁵

Az *Ostpolitik* egyik legjelentősebb diplomáciai eredménye a helsinki folyamat előmozdítása, valamint a folyamat eredményeként 1975-ben megszületett Helsinki Záróokmány volt.²⁶ Az 1975. július 30-án kezdődő Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten²⁷ 35 ország - köztük a két szuperhatalom, a Szovjetunió és az USA - vezetői a háromnapos tárgyalásokat követően 1975. augusztus 1-jén elfogadták a Helsinki Záróokmányt, amely kulcsfontosságú nemzetközi biztonsággal és együttműködéssel kapcsolatos kérdéseket rögzített, strukturális kereteket biztosítva a két szuperhatalom közötti párbeszédhez.²⁸

Az új keleti politika magját a Brandtot követő nyugatnémet kancellárok - Helmut Schmidt és Helmut Kohl - egyaránt életben tartották. Az *Ostpolitik* sikerességét hivatott jelezni továbbá Leonyid Iljics Brezsnyev 1978-as bonni látogatása során mondott beszéde is. „Az NSZK-Szovjetunió kapcsolatok immár minőségileg mások: mostanra az együttműködés vált normává”²⁹ mondta Brezsnyev, reflektálva az új keleti politika eredményeként Nyugat-Németország Szovjetunióval és a keleti blokk államaival ápolt kapcsolatának prosperáló konszolidációjára. Mindemellett az 1970-es években kötött földgázszállítási megállapodásoknak köszönhetően a Szovjetunió az 1980-as évek elejére már az NSZK elsődleges földgázszállítójává vált³⁰, így a Nyugat-Németországba érkező szovjet földgázimport aránya 1988-ra elérte az 50,4%-ot.³¹

Az enyhülési folyamat, valamint a nyugatnémet-szovjet kapcsolatok rendeződése előmozdította az NSZK és NDK közeledését is. A nyugat- és keletnémet viszony normalizációja, illetve az Amerikai

²⁴ Stern (2005) p. 1.

²⁵ Bros et al. (2017) p. 13.

²⁶ Mischke, J., & Umland, A. (2014. április 9). Germany's New Ostpolitik - An Old Foreign Policy Doctrine Gets a Makeover. *Foreign Affairs*. Forrás: <https://www.foreignaffairs.com/articles/western-europe/2014-04-09/germanys-new-ostpolitik> (letöltve: 2024.02.15.)

²⁷ 1994. december 31. után Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)

²⁸ Conference on security and co-operation in Europe Final Act. Helsinki, 1975 Forrás: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf> (letöltve: 2024.02.18.)

²⁹ Pittman (1992) p. 139.

³⁰ (2024, július 11). *Natural gas consumption in Germany from 1980 to 2023*. Statista. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1326405/natural-gas-consumption-germany/> (letöltve: 2024.10.30.)

³¹ Kőbányai, D. (2024, május 17). *Németország: Az orosz gázfüggőség vége*. Ludovika.hu. Forrás: <https://www.ludovika.hu/blogok/messzelato/2024/05/17/nemetorszag-az-orosz-gazfuggoseg-vege/> (letöltve: 2024.07.02.)

Egyesült Államokkal fegyverkezési versenyt vívó, gazdasági erejét veszített Szovjetunió gyengülő katonai befolyása következtében pedig lehetővé vált a német újraegyesítés. Az egységfolyamat kialakítása során az NSZK számára elengedhetetlen volt, hogy az újraegyesítés a Szovjetunió bevonásával és jóváhagyásával teljessédhessen ki, amit az 1990. szeptember 12-én Moszkvában aláírt „Kettő plusz négy” szerződés is elősegített.³² A Németországra vonatkozó végleges szabályozásról szóló szerződés többek között rendelkezett az ország határainak végleges rögzítéséről - amely Európa békés rendjének esszenciális tényezője -, a Lengyel Köztársaság és Németország között fennálló határok nemzetközi jogilag kötelező érvényű szerződésben történő elismeréséről, valamint arról, hogy az újraegyesült német állam magában foglalja Nyugat-Németországot, a Német Demokratikus Köztársaságot és egész Berlin területét.³³ A „kettő plusz négy” szerződés értelmében a II. világháború négy győztes hatalma befejezettnek tekintette a Németországra és Berlinre vonatkozó jogaik gyakorlását³⁴, így az 1990. október 3-án újraegyesült ország visszanyerte teljes külső és belső szuverenitását, valamint Bonn helyett ismét Berlin lett Németország fővárosa és központja.

Az egységes német állam létrejötte azonban szovjet oldalról egyértelműen vesztes helyzetet teremtett. Mindamellett, hogy fokozatosan megszabadultak a keletnémet területeken kiépített szocializmus, valamint katonai jelenlét költségeinek finanszírozási terheitől, el kellett fogadniuk a Nyugat-Németországhoz csatlakozott NDK Európai Közösségbe és a NATO-ba történő integrációját.

Az 1980-as évektől kezdődően fokozatosan gyengülő Szovjetunió folyamatosan veszített a II. világháború utáni bipoláris világban szuperhatalomként betöltött pozíciójából, ami végül az 1991-ben bekövetkezett felbomlásához vezetett. Ezt követően a posztszovjet államok területéről megkezdődött a szovjet csapatok kivonása, ami Németország esetében 1994. augusztus 31-én³⁵ fejeződött be.

³² Molnár (2017) p. 4.

³³ Vertrag vom 12. September 1990 über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland. Auswärtiges Amt. Forrás: <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/243466/2851e102b97772a5772e9fdb8a978663/vertragstextoriginal-data.pdf> (letöltve: 2024.02.18.)

³⁴ Vertrag vom 12. September 1990 über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland. Auswärtiges Amt. Forrás: <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/243466/2851e102b97772a5772e9fdb8a978663/vertragstextoriginal-data.pdf> (letöltve: 2024.02.18.)

³⁵ (2014, szeptember 10). *Abzug der Sowjetarmee aus Berlin: Do swidaniya, DDR*. Der Spiegel. Forrás: <https://www.spiegel.de/geschichte/russische-armee-abzug-aus-berlin-und-brandenburg-1994-a-990560.html> (letöltve: 2024.02.16.)

II.2. A német-ország kapcsolatok alakulása a hidegháború után

Németország újraegyesítését, a Szovjetunió felbomlását és a szovjet csapatok kivonását követően is fennmaradt a pozitív hangulatú német-ország viszony. A prosperáló bilaterális kapcsolatok életben tartásához hozzájárult az Oroszország irányába táplált háláérzet az újraegyesítés elfogadásáért, valamint a két ország számára kölcsönösen kedvező gazdasági kooperáció jelentősége egyaránt.³⁶ Mindezzel párhuzamosan az 1990-es évektől kezdődően a 2000-es évek elejére az orosz földgáz már a teljes német földgázimport 40%-át fedezte.³⁷

A Szovjetunió idején az Európába irányuló szovjet földgázszállítás 80%-a³⁸ Ukrajnán keresztül zajlott, így a bipoláris világrend megszűnését követően függetlenségét visszanyert ukrán állam stratégiai jelentőséggel bíró tranzitországgá vált az orosz földgáz szállítása szempontjából. Az Ukrajnán áthaladó földgázszállítási útvonalak diverzifikációja érdekében Oroszország az 1990-es évektől új szállítási útvonalak kialakítására törekedett, melynek jegyében a Németországba irányuló csővezetékrendszer kiépítése is középpontba került. 1994-ben kezdődtek meg a 4196 kilométer hosszú, a világ egyik leghosszabb³⁹ földgázvezetékeként számontartott Jamal-Európa gázvezeték építési munkálatai, amely az északnyugat-szibériai Jamal-félszigetről kiindulva Belaruszon és Lengyelországon keresztül éri el Németországot. A 36 milliárd dollár értékű projekt 1999-re készült el, kapacitása pedig 2000-es évek közepére érte el a tervezett évi 33 milliárd köbmétert.⁴⁰

1998-ban Gerhard Schröder német kancellárrá választása, majd 2000-ben Vlagyimir Putyin orosz elnök hatalomra kerülése további pozitív lendületet adott a két ország közötti kapcsolatok alakulásának. Schröder kancellár a Willy Brandt által elindított *Ostpolitik* vezérgondolatát („*Wandel durch Annäherung*”) új tartalommal ruházta fel, melynek jegyében a keleti politika alapeszméje a kereskedelem általi közeledés („*Wandel durch Handel*”) lett. Gerhard Schröder

³⁶ Meister (2014) p. 2.

³⁷ Kőbányai, D. (2024, május 17). *Németország: Az orosz gázfüggőség vége*. Ludovika.hu. Forrás: <https://www.ludovika.hu/blogok/messzelato/2024/05/17/nemetország-az-orosz-gazfuggoseg-vege/> (letöltve: 2024.07.02.)

³⁸ (2009, január 12). *Gas crises between Russia and Ukraine*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb/timeline-gas-crises-between-russia-and-ukraine-idUSTRE50A1A720090111/> (letöltve: 2024.07.31.)

³⁹ (2019, április 4). *Das sind die fünf längsten Gas- und Wasser-Rohrleitungen der Welt*. TGA. Forrás: <https://tga.at/planen/das-sind-die-fuenf-laengsten-gas-und-wasser-rohrleitungen-der-welt/> (letöltve: 2024.07.18.)

⁴⁰ (2021, december 21). *Russland stoppt Gas-Lieferung über Jamal-Pipeline nach Deutschland*. WirtschaftsWoche. Forrás: <https://www.wiwo.de/politik/ausland/gaspipeline-russland-stoppt-gas-lieferung-ueber-jamal-pipeline-nach-deutschland/27913314.html> (letöltve: 2024.07.18.)

kancellárságának vége felé közeledve a gyümölcsöző német-orosz gazdasági kapcsolatok elérték csúcspontjukat is. 2005. szeptember 8-án a német kancellár és Vlagyimir Putyin orosz elnök jelenlétében a Gazprom, az E.ON és a BASF vállalatok képviselői aláírták az éves szinten 55 milliárd köbméter kapacitású Északi Áramlat 1 földgázvezeték megépítésére vonatkozó 7,4 milliárd euró értékű megállapodást, amely a Balti-tenger alatt közvetlen összeköttetést biztosít Oroszország és Németország között. A földgázvezeték-projekt azonban kételyeket ébresztett nemzetközi szinten többek között az USA, az Európai Unió, valamint a balti államok részéről, ugyanis tartottak az Oroszországból érkező földgáz esetében kialakult dependencia mértékének további növekedésétől.⁴¹

A virágzó gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokkal párhuzamosan Schröder kancellársága alatt a politikai szálak is szorosabbra fűződtek Németország és Oroszország között. Ezt alátámasztandó példaként szolgál az 1999-ben kezdeményezett német-orosz kormányközi konzultáció, amely a két ország közötti miniszteri találkozónak biztosított platformot éves szinten, lendületet adva ezzel a politikai szálak további erősödésének.⁴²

A prosperáló bilaterális kapcsolatok irányvonalait a 2000-ben⁴³ tető alá hozott berlini német-orosz csúcson jóváhagyott stratégiai partnerség határozta meg, új fejezetet kezdve a német-orosz kapcsolatok történetében. A stratégiai partnerségi megállapodás széles spektrumra irányulva mozdította elő az együttműködést többek között az energetika, gazdaság és kereskedelem területén, hozzájárulva a két ország közötti kapcsolatok jelentőségének megerősítéséhez.⁴⁴ A Berlin és Moszkva közötti politikai szálak összefonódásának további említésre méltó mérföldköve a 2001-ben Gerhard Schröder német kancellár és Vlagyimir Putyin orosz elnök által elindított Pétervári Dialógus. A civil társadalmi kapcsolatok megerősítését célzó platformot politikai- és magánalapítványok, német-orosz vállalatok és mindkét ország kormánya egyaránt támogatja.⁴⁵

⁴¹ Sullivan, A. (2022, szeptember 3). *Russian gas in Germany: A 50-year relationship*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/russian-gas-in-germany-a-complicated-50-year-relationship/a-61057166> (letöltve: 2024.02.18.)

⁴² Molnár (2017) p. 5.

⁴³ az Európai Unió már korábban, 1999-ben hivatalos keretek között tisztázta az EU-Oroszország kapcsolatok irányvonalait, melyhez az „Európai Unió közös stratégiája Oroszország irányában” stratégiai dokumentum szolgált iránytűként lásd: 1999/414/GASP: Gemeinsame Strategie der Europäischen Union vom 4. Juni 1999 für Rußland. EUR-Lex Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=CELEX:31999E0414> (letöltve: 2024.02.18.)

⁴⁴ Meier & Timmermann (2001) pp. 5-6.

⁴⁵ (2016, július 14). *Petersburger Dialog: Austausch in schwierigen Zeiten*. Deutschlandfunk. Forrás: <https://www.deutschlandfunk.de/petersburger-dialog-austausch-in-schwierigen-zeiten-100.html> (letöltve: 2024.02.18.)

A hidegháború időszaka utáni német-orosz kapcsolatok elmélyülését, illetve a két ország közötti párbeszédet jelképezi továbbá Vlagyimir Putyin orosz elnök 2001-es német Bundestagban⁴⁶ tartott beszéde is. Az esemény unikalitása abban gyökerezik, hogy Putyin elnök volt az első orosz vezető, aki felszólalt Németország parlamentjében. Az orosz elnök beszédében kifejezte, hogy „*Németország és Európa csak akkor lesz képes hosszú távon megszilárdítani a világpolitika erős és független központjaként betöltött szerepét, amennyiben saját képességeit Oroszország területi, természeti és humán erőforrásaival ötvözi, valamint üdvözli a kooperációt a gazdaság és kereskedelem területén.*”⁴⁷. A beszéd ezen részlete reflektál arra, hogy a német-orosz diplomáciai kapcsolatok mindkét fél számára egyaránt prioritást élveztek. Oroszország részéről ennek origója, hogy Németország az EU szignifikáns politikai és gazdasági befolyással rendelkező tagállama, ami az orosz gazdaság számára jövedelmező alternatívákat kínált, Berlin pedig Moszkva Európához való közeledésére és a demokratikus átmenet folyamatainak előrendítésére törekedett az együttműködés által. A két ország közötti kooperáció további meghatározó aspektusa a német és orosz gazdaság egymást kiegészítő jellege. Míg az Oroszországi Föderációnak szüksége volt a német szakértelemre, technológiára és termelőeszközökre gazdasága modernizációjához, addig Németország számára a kedvező árú orosz energiahordozók, ásványkincsek, illetve alapanyagok jelentettek esszenciális tényezőket az ország ipari és gazdasági érdekeinek következtében.⁴⁸

Az 1998 és 2005 közötti időszakban különösen intenzív és jó hangulatú német-orosz politikai kapcsolatok alakulását jelentősen meghatározta továbbá Schröder kancellár és Putyin elnök különleges baráti kapcsolata is, amiért a német kancellárt, mint „Putyin emberét”⁴⁹ emlegetik. Az orosz elnököt személyes szálak is fűzik Németországhoz, ugyanis az 1980-as évek derekán több évig élt és teljesített szolgálatot a KGB-nek Drezdában.⁵⁰ Schröder kancellár szívében is különleges helyet foglal el Oroszország, hiszen 2004-ben örökbefogadott egy hároméves árva orosz kislányt.⁵¹ 2005-ben Gerhard Schröder kancellárságának végeztével Putyin elnök ajánlatát elfogadva az

⁴⁶ Németország parlamentjének alsóháza

⁴⁷ *Wortprotokoll der Rede Wladimir Putins im Deutschen Bundestag am 25.09.2001.* Deutscher Bundestag. Forrás: https://www.bundestag.de/parlament/geschichte/gastredner/putin/putin_wort-244966 (letöltve: 2024.02.19.)

⁴⁸ Adomeit (2020) p. 280.

⁴⁹ Bennhold, K. (2022, április 23). *The former chancellor who became Putin's Man in Germany.* The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/2022/04/23/world/europe/schroder-germany-russia-gas-ukraine-war-energy.html?action=click&module=RelatedLinks&pgtype=Article> (letöltve: 2024.02.18.)

⁵⁰ Fix, L., & Kapp, C. (2023, február 17). *One year after: How Putin got Germany wrong.* Council on Foreign Relations. Forrás: <https://www.cfr.org/in-brief/one-year-after-how-putin-got-germany-wrong> (letöltve: 2024.02.20.)

⁵¹ Lander, M. (2004, augusztus 18). *Schröder's bond with Russia: A little girl, now his own.* The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/2004/08/18/world/schroder-s-bond-with-russia-a-little-girl-now-his-own.html> (letöltve: 2024.02.20.)

Északi Áramlat 1 projekt részvényesi bizottságának, a Nord Stream AG felügyelőbizottságának elnöke lett, 2011-ben a Gazprom igazgatótanácsának is tagjává vált, valamint 2016-ban az Északi Áramlat 2 igazgatótanácsának, majd 2017-ben a Rosznyefty orosz olajvállalat felügyelőbizottságának élére került.⁵²

Schröder kancellárt követve a történelem során először állt női vezető Németország élén Angela Merkel személyében. Merkel kancellárságával új időszak kezdődött a német-orosz kapcsolatok történetében is. A kancellár hatalomra kerülését követően Berlin külpolitikájának fókuszja az euroatlanti térségre irányult, ami a két ország közötti kapcsolatok viszonylagos elhidegülését eredményezte.⁵³ Merkel kancellár számára továbbá egyértelmű volt, hogy Moszkva kulcsfontosságú aktor az európai biztonság, béke, energiaellátás, illetve a regionális konfliktusok megoldása szempontjából, így a német Oroszország-politika továbbra is a Kremllal való párbeszédre, együttműködésre törekedett.⁵⁴

Putyin elnök politikai törekvéseinek irányvonalai azonban már a 2000-es években kételyeket ébresztettek a nemzetközi közösség részéről Moszkva megbízhatóságát illetően. A 2006-ban kezdődő orosz-ukrán gázvita során Oroszország bebizonyította, hogy képes fegyverként használni az energiát. Az ukrainai narancsos forradalmat⁵⁵ követően az oroszbarát Viktor Janukovics helyett a Nyugattal szimpatizáló Viktor Juscsenko és Julia Timosenko által vezetett pártok kerültek hatalomra. Moszkva válaszul megemelte az Ukrajnába szállított földgáz árát, majd mivel az ukránok sokallták a gázáremelést, így a Kreml csökkentette az országba szállított földgáz mennyiségét. 2007 és 2009 között Moszkva és Kijev tárgyalásokat folytatott a földgáz árával kapcsolatban, azonban 2009 januárjában a Gazprom bejelentette, hogy az ukránok nem teljesítették 2008-as tartozásait, ezért Oroszország teljesen leállította az Ukrajnába irányuló földgázszállítást.⁵⁶ A 2007-es müncheni biztonságpolitikai konferencián tartott beszéde során Putyin elnök pedig már nyíltan szembehelyezkedett a nemzetközi és európai biztonsági rendszerrel, valamint a Nyugat - különösképp az USA - politikájával és nemzetközi világrendben betöltött

⁵² Pieper, O. (2022, augusztus 8). *Putin and Schröder: A controversial friendship*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/putin-and-schröder-a-special-german-russian-friendship/a-55219973> (letöltve: 2024.02.18.)

⁵³ Molnár (2017) p. 5.

⁵⁴ Molnár (2017) p. 5.

⁵⁵ a forradalom nevét a Mi Ukrajnánk párt narancssárga színe után kapta

⁵⁶ Gwertzman, B., & Mankoff, J. (2009, január 8). *The business and politics behind the Russia-Ukraine gas dispute*. Council on Foreign Relations. Forrás: <https://www.cfr.org/interview/business-and-politics-behind-russia-ukraine-gas-dispute> (letöltve: 2024.02.20.)

szerepével.⁵⁷ Ezzel párhuzamosan az orosz elnök Oroszországról, mint nagyhatalom beszélt, hangsúlyozva az explicit orosz nemzeti érdekek prioritását.⁵⁸ Németország mindezek ellenére továbbra is kitartott az *Ostpolitik* bázisán nyugvó együttműködés mellett, különösképp a két ország között szorosan összefonódó gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat illetően.

Gerhard Schröder kancellár és Vlagyimir Putyin elnök idején a két ország közötti különösen intenzív és baráti viszony hangulatára is hatással volt Angela Merkel 2005-ös hatalomra kerülése, ugyanis Merkel Schröder kancellárhoz képest kevésbé ápolt közeli kapcsolatot az orosz elnökkel. Ezt remekül alátámasztja egy 2007-ben tető alá hozott Putyin-Merkel bilaterális találkozó körülménye is, mikoris Putyin elnök tisztában volt azzal, hogy a német kancellár tart a kutyáktól, Koni nevű fekete labradorja mégis jelen volt az eseményen.⁵⁹ Elődjéhez képest Merkel határozottabban kritizálta Putyin elnököt Moszkva demokratikus fejlődését és emberi jogi helyzetét illetően is.⁶⁰

A 2008-as év egyik legmeghatározóbb eseménye a bukaresti NATO csúcs volt. A csúcstalálkozó kardinális politikai kérdését Ukrajna és Grúzia Szövetségi Tagsági Akciótervhez (MAP) történő csatlakozása jelentette, amely azonban a NATO tagok megosztott álláspontja miatt elmaradt.⁶¹ A tagországok egy része - hangsúlyos német vezetéssel - üdvözölte az Ukrajjával és Grúziával való szorosabb együttműködést, valamint - pontos határidő nélkül - deklarálta a két entitás jövőbeni NATO csatlakozását, azonban a két ország instabil politikai helyzete miatt úgy vélték, még nem állnak készen a csatlakozást előmozdító tagsági akciótervbe történő meghívásra.⁶² A döntés meghozatalához Németország esetében jelentősen hozzájárult az Oroszországi Föderációval kiépített széles spektrumú kapcsolatrendszerének megrázkódtatásától, valamint az esetleges orosz ellenreakcióktól való félelem is, hiszen a Kreml erőteljesen ellenezte Ukrajna és Grúzia NATO-hoz való közeledését. Putyin elnök több alkalommal kifejezte kétségeit Grúzia nyugati orientációjával kapcsolatban is, majd 2008. április 15-én bejelentette a Dél-Oszétiával, valamint Abháziával való együttműködés megerősítését és a szakadár tartományban állomásozó orosz

⁵⁷ *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*. President of Russia. Forrás: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (letöltve: 2024.02.20.)

⁵⁸ *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*. President of Russia. Forrás: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (letöltve: 2024.02.20.)

⁵⁹ (2017, július 7). *That time Putin brought his dog to a meeting to scare Angela Merkel*. Business Insider. Forrás: <https://www.businessinsider.com/putin-merkel-meeting-dog-2017-7> (letöltve: 2024.02.18.)

⁶⁰ Forsberg (2016) p. 24.

⁶¹ Sztáray (2008) pp. 25-26.

⁶² Benes (2013) p. 96.

békefenntartók kapacitásnövelését, kiváltva ezzel - a Grúzia mellett kiálló - nyugati hatalmak ellenállását.⁶³ Ezt követően 2008 májusában lelőttek egy grúz repülőgépet Abházia felett, majd a grúzok és az oroszok egyaránt elkezdtek felsorakoztatni hadseregüket Dél-Oszétia és Abházia határán.⁶⁴ Augusztus 6-án Dél-Oszétia több pontján eldőrdültek a fegyverek, miután Grúzia államfője megkísérelte elérni az új orosz elnököt, Dimitrij Medvegyevet, azonban Moszkva elutasította a párbeszédet.⁶⁵ Egy nappal később attól tartva, hogy Moszkva újabb csapatokat küld a területre, Grúzia megtámadta a dél-oszét szeparatistákat. A háború eszkalációja végül augusztus 8-án következett be, majd augusztus 12-én Nicolas Sarkozy francia elnök közbenjárásával a felek konszenzusra jutottak a béke legfőbb feltételeit illetően.⁶⁶ Az események gyors beavatkozásra késztették az Amerikai Egyesült Államokat, az Európai Uniót és tagállamait egyaránt. Néhány hónap elteltével azonban az orosz-grúz háború megoldása és következményeinek rendezése vesztett nemzetközi jelentőségéből. Ennek oka, hogy a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság körülményeinek kezelése az EU-ban, illetve az USA-ban is elsőbbséget élvezett, valamint az európai államok lényegesebbnek ítélték a Kremllel kialakított kapcsolataik fenntartását.⁶⁷ Oroszország grúziai háborúja által világosan kifejezésre juttatta, hogy ellenzi a posztszovjet köztársaságok nyugati orientációját, elköteleződését.

Merkel kancellár jóval bensőségesebb viszonyt ápolt az új orosz elnökkel, mint Putyinnal.⁶⁸ Medvegyev elnöksége alatt Németország és Oroszország bilaterális kapcsolatainak megerősítését célozta a 2008-as Pétervári Dialóguson létrejött „modernizációs partnerség”, ami a két ország civiltársadalma közötti együttműködés és fejlődés elősegítésére volt hivatott, főként a jogállamiság, egészségügy, logisztika, valamint a nyersanyagkinyerés és nyersanyaghasználat terén.⁶⁹ A „modernizációs partnerség” kifejezést azonban a német és orosz fél eltérő módon értelmezte. Míg Oroszország számára előbbi egy technokrata, gazdaságra fókuszáló, autokrata stílusú modernizálást jelentett, addig Németország számára a technológiaexporton túl társadalmi változásokat egyaránt magában hordozott.⁷⁰

⁶³ Sz. Bíró (2008) p. 27.

⁶⁴ Rácz (2008) p. 53.

⁶⁵ Benes (2013) p. 92.

⁶⁶ Murphy, F. (2008, augusztus 27). *France's Sarkozy stands by Georgia peace plan*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/idUSLR456959/> (letöltve: 2024.02.18.)

⁶⁷ Benes (2013) p. 92.

⁶⁸ Forsberg (2016) p. 25.

⁶⁹ Molnár (2017) pp. 5-6.

⁷⁰ Molnár (2017) p. 6.

2012-ben Medvegyevet követve ismét Vlagyimir Putyin lett az Oroszországi Föderáció elnöke. Putyin harmadik elnöki ciklusa során kezdte el kijelölni az általa dominált földrajzi terület határait, amelyhez a hadsereget (Grúzia), határon túli kisebbségeket (Ukrajna), illetve a szomszédos országok oroszbarát politikusait egyaránt felhasználta.⁷¹ Ezzel párhuzamosan a 2010-es évekre a német Oroszország- és keleti politika is jelentős változáson ment keresztül. Németország korábban Kreml központú Kelet-Európa-politikájának irányvonalbeli változását jelentette a keleti partnerségek keresése, s Berlin Ukrajna és Lengyelország felé történő orientációja.⁷² A német-orosz kapcsolatok további kritikus pontját jelentette a két ország között Ukrajna kapcsán kialakult érdekellentét is. A korábban közös érdekek helyett Oroszország oroszbarát Ukrajnában, míg Németország egy Európai Unióhoz közeledő ukrán államban gondolkozott.⁷³ Mindez megmutatkozott a 2013-ban Euromajdan mozgalommal kezdődő, majd 2014-ben a Krím-félsziget annexiójával csúcsosodó ukrainai válságra⁷⁴ adott német reakciókban is, hiszen Berlin vezető szerepet vállalt a kritikus helyzet kezelésében.

Merkel kancellár 2014. március 13-án az ukrainai helyzettel kapcsolatos nyilatkozatában kijelentette, hogy „*Oroszország Ukrajna elleni fellépése kétségkívül a nemzetközi jog alapelveinek megsértését jelenti*”⁷⁵. Ennek értelmében a német szövetségi kormány határozottan elítélte a Krím-félsziget jogellenes annektálását.

Az ukrainai krízis során a német kancellár a Putyin elnökkel való folytonos párbeszédre törekedett, mely közben a nyugati érdekek képviselését és érvényesítését tartotta szem előtt.⁷⁶ Merkel ezáltal a Nyugat és Oroszország közötti tárgyalópartnerre pozicionálta magát. Németország mindezek mellett - Franciaországgal együttműködve - támogatta a békefolyamatokat is. Angela Merkel és Francois Hollande francia elnök közbenjárásával került kidolgozásra a Minszk I és Minszk II megállapodás, amelyek a kelet-ukrainai fegyveres cselekmények mielőbbi befagyasztását mozdították elő.

⁷¹ Grüber & Vaszari (2015) p. 34.

⁷² Grüber & Vaszari (2015) p. 34.

⁷³ Grüber & Vaszari (2015) p. 34.

⁷⁴ a 2014-es ukrainai krízis közvetlen kiváltó tényezője az volt, hogy Janukovics ukrán elnök nem írta alá az EU-Ukrajna társulási egyezményt

⁷⁵ *Policy statement by Federal Chancellor Angela Merkel on the situation in Ukraine*. Bundeskanzler. Forrás: <https://www.bundeskanzler.de/bk-en/news/policy-statement-by-federal-chancellor-angela-merkel-on-the-situation-in-ukraine-443796> (letöltve: 2024.02.22.)

⁷⁶ Kurbjuweit, D. (2021, szeptember 6). *A First Look at Angela Merkel's Legacy: The Era of Missed Opportunities*. Der Spiegel. Forrás: <https://www.spiegel.de/international/germany/a-first-look-at-angela-merkel-s-legacy-the-era-of-missed-opportunities-a3cdef2e3-e451-4e6b-91b5-c89f97acb9df> (letöltve: 2024.02.20.)

A 2014. szeptember 5-én az EBESZ képviselői, valamint Ukrajna és Oroszország által aláírt első minszki megállapodás legfőbb célkitűzése az azonnali tűzszünet volt, továbbá humanitárius kérdésekről is rendelkezett, mint például a fogvatartottak szabadon bocsátásáról.⁷⁷ Mivel azonban a Minszk I megállapodás aláírása után folytatódtak a kelet-ukrajnai fegyveres cselekmények, így a debalcevei csata 2015 januárjában az egyezmény megszűnését eredményezte.⁷⁸ Ezt követően 2015. február 12-én az első minszki egyezményt aláíró felek elfogadták a Minszk II megállapodást. Ezen egyezmény rendelkezéseit tekintve bővebb volt a Minszk I-nél, ugyanis kiegészítésként tartalmazta többek között a nehézfegyverek kivonását, valamint egy olyan nemzetközi mechanizmust, amely biztosítja a humanitárius segélyeket, illetve az azokhoz való hozzáférést és a célba juttatás biztonságát.⁷⁹

Az Európai Unió a Krím-félsziget annexiójára válaszul több ízben szankciókat vezetett be Oroszország gyengítése céljából. 2014 márciusában személyek elleni egyedi korlátozó intézkedések, júliusban és szeptemberben pedig gazdasági szankciók, illetve gazdasági együttműködésre vonatkozó korlátozó intézkedések kerültek bevezetésre.⁸⁰ A gazdasági szankciók alkalmazásának érvényességét az uniós vezetők végül a 2015-ös minszki megállapodásokban foglaltak teljes körű végrehajtásához köötték.

A német szövetségi kormány támogatta az orosz politikai eliteket célzó szankciókat, a gazdasági korlátozó intézkedésekhez való hozzáállásuk azonban kevésbé volt egyértelmű⁸¹, hiszen az Oroszországgal kiépített szoros gazdasági-kereskedelmi szálak következtében előbbiek következményei a német gazdaságot is kedvezőtlenül érintették volna.

⁷⁷ Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin (Adopted by the Trilateral Contact Group on September 5, 2014). Forrás: <https://www.peaceagreements.org/viewmasterdocument/1363> (letöltve: 2024.02.20.)

⁷⁸ (2015, február 13). *Ukraine crisis: Fierce fighting after Minsk peace deal*. BBC. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-europe-31449981> (letöltve: 2024.02.20.)

⁷⁹ Package of measures for the Implementation of the Minsk agreements (Adopted by the Trilateral Contact Group on February 12, 2015). Forrás: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_150212_MinskAgreement_en.pdf (letöltve: 2024.02.20.)

⁸⁰ lásd bővebben: (2023, február 19). *Az Oroszországgal szemben az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések 2014 óta*. Consilium Europa. Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> (letöltve: 2024.02.20)

⁸¹ Kwiatkowska, A., & Poplawsky, K. (2014, április 3). *The German reaction to the Russian-Ukrainian conflict – shock and disbelief*. Centre for Eastern Studies. Forrás: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2014-04-03/german-reaction-to-russian-ukrainian-conflict-shock-and> (letöltve: 2024.02.20.)

Berlin továbbá támogatta az EU-Ukrajna társulási egyezmény létrejöttét, valamint pénzügyi segítséget is nyújtott az országnak, illetve a már korábban elkezdett reformkísérletek továbbfejlesztését egyaránt üdvözlölte.⁸²

Németország a 2014-es ukrajnai események ellenére sem hagyott fel az *Ostpolitikban* gyökerező, Moszkvával együttműködésre törekvő és folyamatos párbeszédet folytató politikával, melynek jegyében a két ország közötti kapcsolatok további jellegzetes termékeként 2015-ben megállapodás született a 11 milliárd dollár értékű Északi Áramlat 2 földgázvezeték megépítéséről, amely a duplájára, évi 110 milliárd köbméterre növelte az Északi Áramlat 1 kapacitását. A projekt azonban ebben az esetben is jelentős nemzetközi ellenállásba ütközött, ugyanis az Amerikai Egyesült Államok, az Európai Unió és tagállamai egyaránt tartottak attól, hogy Németország - és ezáltal az EU is - a földgázvezeték megépülésével végleg függővé válik az orosz földgázimporttól, amivel párhuzamosan a Kreml európai befolyása is tovább erősödik.⁸³

2021. december 8-án Angela Merkel 16 éven át tartó kancellársága a végéhez ért, az újonnan megválasztott Olaf Scholz kancellárnak pedig hamarosan komoly kihívásokkal kellett szembenéznie. Scholz kancellár 2022. február 14-i kijevi látogatása után február 15-én Moszkvába utazott, hogy bilaterális tárgyalást folytasson Vlagyimir Putyin orosz elnökkel. A találkozó során a német kancellár igyekezett csillapítani a NATO és Oroszország közötti feszültségeket, valamint biztosítani kívánta Putyin elnököt arról, hogy Ukrajna NATO tagsága aktuálisan nincs napirenden.⁸⁴ A látogatás után a kancellár kijelentette, hogy „több diplomáciai lehetőséget lát az Oroszország és Ukrajna közötti háború elkerülésére”⁸⁵, azonban nem sokkal később bekövetkezett az ukrajnai háború eszkalációja.

2022. február 21-én Oroszország elismerte a Donyecki és Luhanszki de facto Népköztársaság, azaz a két szakadár terület függetlenségét.⁸⁶ Ezzel Moszkva újabb területi igényekkel állt elő Ukrajnával szemben, amivel elkerülhetlenné tette a fegyveres konfliktus eszkalációját. A két kelet-ukrajnai

⁸² Kwiatkowska & Poplawsky (2014)

⁸³ (2021, július 14). *Why Nord Stream 2 is the world's most controversial energy project*. The Economist. Forrás: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2021/07/14/why-nord-stream-2-is-the-worlds-most-controversial-energy-project> (letöltve: 2024.02.20.)

⁸⁴ Gehrke, L. (2022, február 4). *Olaf Scholz confirms meeting with Vladimir Putin on February 15*. Politico. Forrás: <https://www.politico.eu/article/olaf-scholz-travel-kyiv-february-14-moscow/> (letöltve: 2024.02.21.)

⁸⁵ Marsh, S. (2022, február 15). *Push for peace: Scholz wants more diplomacy after Putin talks*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/world/europe/push-peace-scholz-wants-more-diplomacy-after-putin-talks-2022-02-15/> (letöltve: 2024.02.21.)

⁸⁶ Perrigo, B. (2022, február 22). *How Putin's Denial of Ukraine's Statehood Rewrites History*. Time. Forrás: <https://time.com/6150046/ukraine-statehood-russia-history-putin/> (letöltve: 2024.02.21.)

oroszbarát szakadár terület függetlenségének elismerését a német szövetségi kormány a nemzetközi jog súlyos megsértéseként értékelte, s az események hatására azonnali hatállyal felfüggesztették az Északi Áramlat 2⁸⁷ földgázvezeték üzembe helyezési folyamatát.⁸⁸ Fontos mozzanat, hogy Moszkva a két szakadár entitást nem az általuk február 21-én ellenőrzés alatt álló területek mentén, hanem azok alkotmányában rögzített határaival együtt ismerte el, amelyek Donyeck és Luhanszk megyék egészét magukba foglalták.⁸⁹ A Kreml háborús céljai azonban nem a két szakadár terület biztosítására és védelmére irányultak. Putyin elnök 2022. február 24-i beszédében Ukrajna „náciitlanítását”, illetve „demilitarizációját” tűzte ki a háború céljául.⁹⁰ 2022. február 24-én Moszkva inváziója az ukrán légvédelem elleni elektronikai zavarással, ezt követően a légvédelmi rendszerek, vezetési-irányítási infrastruktúra, ipari célpontok, csapatösszevonási körletek, üzemanyag tározók, valamint hadianyagraktárak elleni nagy hatótávolságú precíziós csapásmérésekkel kezdődött.⁹¹

A Donyeck-i és Luhanszki de facto Népköztársaságok függetlenségének elismerésére, majd pedig az orosz-ukrán háború eskalációjára válaszul az Európai Unió újabb szankciós intézkedéseket vezetett be az Oroszországi Föderáció gyengítésének érdekében. Az új korlátozó intézkedések 2014 óta, a Krím-félsziget jogellenes annektálása, illetve a minszki egyezmények teljes körű végrehajtásának elmulasztása nyomán bevezetett intézkedéseken felüliek, kiterjednek az orosz gazdaság egyes ágazataira, személyekre és szervezetekre, gazdasági kapcsolatokra és együttműködésre, diplomáciai, illetve vízumintézkedésekre, valamint magukba foglalnak médiára vonatkozó szankciókat is.⁹²

A német szövetségi kormány nyíltan elítélte Moszkva Ukrajna elleni támadását. Scholz kancellár 2022. február 24-i nyilatkozatában kijelentette, hogy „Oroszország inváziója a nemzetközi jog

⁸⁷ Az Amerikai Egyesült Államok a február 21-i eseményekre válaszul 2022. február 23-án szankciókat vetett ki az Északi Áramlat 2 földgázvezeték építésért felelős céggel (Nord Stream 2 AG) szemben. lásd: (2022, február 23). *US announces sanctions on Nord Stream 2*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/us-announces-sanctions-on-nord-stream-2/a-60891522> (letöltve: 2024.02.21.)

⁸⁸ (2022, február 22). *Németország felfüggeszti az Északi Áramlat 2 gázvezeték üzembe helyezését*. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2022/02/22/nemetorszag-felfuggeszti-az-eszaki-aramlat-2-gazvezetek-uzembe-helyezeset> (letöltve: 2024.02.21.)

⁸⁹ Jójárt (2022) p. 112.

⁹⁰ *Address by the President of the Russian Federation*. President of Russia. Forrás: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> (letöltve: 2024.02.21.)

⁹¹ Jójárt (2022) p. 112.

⁹² (2023, február 19). *Az Oroszországgal szemben az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések 2014 óta*. Consilium Europa. Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> (letöltve: 2024.02.21.)

súlyos megsértéseként értékelhető”, a háborút pedig „Putyin háborújának”⁹³ nevezte, ezzel határozottan szembehelyezkedve az orosz elnök döntésével. A német kancellár 2022. február 27-én tartott beszéde során megfogalmazott *Zeitenwende*⁹⁴ szerint az orosz-ukrán háború felborította az államközi kapcsolatok és a nemzetközi biztonsági rendszer eddigi egyensúlyát, ami történelmi fordulópontot, valamint egy új korszak kezdetét jelenti. Mindez Németországot is új korszakba léptette. Az ukrajnai háború következtében az ország védelmi kiadásainak emelése és a Bundeswehr kapacitásainak megerősítése mellett döntött.⁹⁵ Berlin továbbá az Ukrajna támogatását célzó fegyverszállításban is részt vesz. Ez unikális és meghatározó tényező, hiszen az ország hosszú ideje folytatott pacifista politikája szempontjából fordulópontot jelent a fegyverszállításban való részvétel. Németország fegyverszállításban való részvétele hozzásegíti Ukrajnát ahhoz, hogy a szankciók sújtotta Kremllel szemben technológiai előnyre tehessen szert. Előbbi mellett Berlin a NATO-val, illetve az EU-val és tagállamaival való szolidáris együttműködésre törekedve, pénzügyi és humanitárius segítségnyújtással, az ukrán menekültek befogadásával, valamint az Oroszországi Föderáció gyengítését célzó szankciók támogatásával - és szigorításával - vállalt jelentős szerepet Ukrajna támogatásában.⁹⁶

Az ukrajnai háború további hatásaként bekövetkezett energiaválság feltárta Németország orosz földgáztól való függőségét. Moszkva - az ellene bevezetett intézkedésekre válaszul - a háború eskalációja óta fokozatosan csökkentette, majd teljesen meg is szüntette a Németországba irányuló földgázszállításokat. 2022 szeptembere volt az első hónap, amikor az Északi Áramlat 1 gázvezeték augusztus végi leállításával az 1970-es évek óta első ízben nem érkezett földgáz az országba közvetlenül Oroszországból. Utóbbi egyszerre jelentette a két ország között szorosan összefonódott gazdasági és energiakapcsolatok megrendülését, valamint a több évtized óta

⁹³ *Federal Government condemns attack on Ukraine.* The Federal Government. Forrás: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/federal-government-ukraine-war-russia-2007196> (letöltve: 2024.02.20.)

⁹⁴ *Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 27. Februar 2022.* Die Bundesregierung. Forrás: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-am-27-februar-2022-2008356> (letöltve: 2024.02.20.)

⁹⁵ Connolly, K. (2022, február 27). *Germany to set up €100bn fund to boost its military strength.* The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/27/germany-set-up-fund-boost-military-strength-ukraine-putin> (letöltve: 2024.02.21.)

⁹⁶ (2024, január 19). *For as long as it takes: Germany's support for Ukraine.* Federal Foreign Office. Forrás: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/laenderinformationen/ukraine-node/ukraine-solidarity/2513994> (letöltve: 2024.02.21.)

jövedelmező német-orosz gáztengely válságát. A háború kitörésekor azonban Németország már 55%-ban⁹⁷ orosz forrásból fedezte földgázszükségleteit.

Berlin az orosz földgáztól való diverzifikáció jegyében alternatív energiaforrásokat keresve új beszerzési forrásokra és importpartnerekre kezdett támaszkodni a Közel-Keleten, Norvégiában és az Amerikai Egyesült Államokban.⁹⁸ Az új importpartnerekre való támaszkodás viszont magában hordozza az újabb dependencia kialakulásának veszélyét, hiszen az ország az ukrajnai háború eszkalációja óta legnagyobb arányban norvég földgázimporttal, illetve az Amerikai Egyesült Államokból érkező cseppfolyósított földgázzal (LNG) törekszik helyettesíteni az orosz földgázszállításokat.⁹⁹ Moszkva mindeközben Kína, Afrika és a közel-keleti országok irányába kezdett aktívabb közeledésbe.

Az orosz-ukrán háború új korszakot jelent a német-orosz kapcsolatok történetében, hiszen kihívás elé állította Németország Willy Brandt kancellár óta folytatott sajátos diplomáciai megközelítését az Oroszországi Föderációt illetően. Moszkva inváziója rávilágított arra, hogy az *Ostpolitik* bázisán létrejött stratégiai és modernizációs partnerség, folyamatos párbeszédre alapuló, konszenzuskereső politikai koncepció, valamint Oroszország együttműködésen keresztül történő megváltoztatásának víziója felett eljárt az idő.

⁹⁷ Oltermann, P. (2022, július 21). *How reliant is Germany – and the rest of Europe – on Russian gas?* The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/21/how-reliant-is-germany-and-europe-russian-gas-nord-stream> (letöltve: 2024.07.10.)

⁹⁸ Meister, S. (2022, november 29). *A paradigm shift: EU-Russia relations after the war in Ukraine*. Carnegie Europe. Forrás: <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476> (letöltve: 2024.02.21.)

⁹⁹ Wettengel, J. (2024, április 3). *Germany, EU remain heavily dependent on imported fossil fuels*. Clean Energy Wire. Forrás: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/germanys-dependence-imported-fossil-fuels> (letöltve: 2024.07.02.)

III. Német energiapolitika, különös tekintettel a német-országi földgázkapcsolatok alakulására

III.1. Konrad Adenauer (1949-1963)

A II. világháborút követően a négy győztes hatalom által megszállt és megosztott Németország romokban hevert. A városok jelentős része elpusztult, az ipari létesítmények többsége és az infrastruktúra súlyosan megrongálódott. Ennek következtében Nyugat-Németország 1949-es megalakulásával, illetve Konrad Adenauer kancellárságának kezdetével az első nyugatnémet kormány energiapolitikai erőfeszítései elsősorban a háború utáni helyreállítására, az energia-infrastruktúra általános rekonstrukciójára, az energiahány leküzdésére, valamint az NSZK gazdasági szükségleteinek kielégítésére irányultak.¹⁰⁰ Így a nyugatnémet energiapolitikai stratégia a hazai energiaforrásokra - lignitre és szénre - támaszkodott a minél megfizethetőbb és biztonságosabb energiaellátás, illetve a hazai szénbányászat fellendítése érdekében.¹⁰¹

A II. világháború utáni nehézipari és gazdasági fellendülés alapjául a Ruhr-vidékről¹⁰² származó szén szolgált. Ekkor a szénfogyasztás három területre koncentrált: a háztartások és az ipar fűtési piacára, az acéliparra és az energiatermelésre¹⁰³, így a szénbányászat meghatározó szerepet játszott az NSZK konszolidációs törekvéseiben.

A háborút követő élelmiszerhiány idején a szénbányászok extra fejadagot¹⁰⁴ kaptak szalonnából, sonkából, kávéból és cukorból, támogatták lakhatásukat, valamint egészségügyi biztosításukat.¹⁰⁵ Továbbá annak érdekében, hogy a szénbányászatot még vonzóbbá tegyék, a kormány minden műszak után bányászprémiumot („*Bergmannsprämie*”) nyújtott a munkások számára, 1950-ben pedig a szén már a nyugatnémet primerenergia-fogyasztás több mint 70%-át adta.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Hake et al. (2015) p. 534.

¹⁰¹ Storchmann (2005) p. 1473.

¹⁰² A Ruhr-vidék Nyugat-Németország legnagyobb ipari központja, a XIX. században szénbányászatra, szénenergia-termelésre támaszkodó nehéziparra, elsősorban acélgyártásra összpontosító gazdaság alakult ki a területen. In: (2021, április 1). *Germany: The Ruhr Region's Pivot from Coal Mining to a Hub of Green Industry and Expertise*. World Resources Institute. Forrás: <https://www.wri.org/update/germany-ruhr-regions-pivot-coal-mining-hub-green-industry-and-expertise> (letöltve: 2024.03.09.)

¹⁰³ Storchmann (2005) p. 1473.

¹⁰⁴ Míg az átlagfogyasztók 1948 januárjában napi 1500 kcal-ból éltek, addig a szénbányászok napi 5000 kcal-t vehettek magukhoz In: Storchmann, K. (2005). The rise and fall of German hard coal subsidies. *Energy Policy*, 33(11), 1469-1492. Forrás: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2004.01.006>

¹⁰⁵ Storchmann (2005) p. 1473.

¹⁰⁶ Herpich et al. (2018) p. 7.

1951-ben a Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország, Olaszország és a Benelux államok által megalakult Európai Szén- és Acélközösség¹⁰⁷ a német-francia szén-, acél- és vastermelést szupranacionális fennhatóság alá helyezte. Az NSZK számára ez egyet jelentett a nyugatnémet nehézipart ellenőrző Ruhr-hatóság felügyeleti tevékenységének megszűnésével, Európának pedig lehetőséget teremtett a nyugatnémet szénkészletekhez való hozzáférésre, ami meghatározó volt az európai gazdaság és energiatermelés szempontjából. Az ESZAK megalakulásával, valamint a gazdasági növekedés nekilendülésével a nyugatnémet szénpolitika keretei is újjászerveződtek, hiszen az Európai Szén- és Acélközösség létrejöttével az NSZK az Európai Közösség rendszerébe integrálódott, ami lehetővé tette a nyugatnémet szénipar modernizációját és hatékonyságának növelését.

1945 és 1956 között a szénbányászati ágazat expanzív szakaszon ment keresztül. A II. világháború utáni 38,9 millió tonna mennyiségű széntermelés 1956-ra meghaladta a 151 millió tonnát.¹⁰⁸ Ezzel párhuzamosan 1945 és 1957 között a szénbányászati szektor foglalkoztatottsága 294 000 főről 604 000 főre emelkedett.¹⁰⁹ Mindebből látható, hogy a szén bázisként szolgált a gazdasági fellendülés, azaz a nyugatnémet „gazdasági csoda”¹¹⁰ („*Wirtschaftswunder*”) kiteljesedéséhez¹¹¹, s ezáltal az 1950-es évek második felétől a gazdasági növekedés és jólét biztosításához. Ezt alátámasztandó adatként szolgál, hogy az 1950-es szinthez képest a nyugatnémet ipari termelés 1960-ra megduplázódott, a GDP kétharmadával nőtt, a munkanélküliségi ráta 10,3%-ról 1,2%-ra csökkent a Ruhr-vidéken, miközben a szénbányászat megközelítőleg 600 000 főt foglalkoztatott.¹¹² 1958-ban a széntermelés felfelé ívelő időszaka a végéhez ért, ami egyúttal a nyugatnémet „gazdasági csoda” virágzásának is kihívást jelentett, rávilágítva a hazai energiaforrásoktól való diverzifikáció szükségességére. A széntermelés ekkor jelentősen elmaradt a hazai kereslettől, melyhez nagyban hozzájárult, hogy a közösségi szén árát nem a kereslethez igazították, hanem

¹⁰⁷ 1950-ben Robert Schuman francia külügyminiszter kezdeményezése által, a Schuman-tervvel lehetővé tette a nyugat-európai országok közötti első közös együttműködést a II. világháború után, továbbá előmozdította a nyugatnémet-francia bilaterális kapcsolatok konszolidációját.

¹⁰⁸ Storchmann (2005) p. 1470.

¹⁰⁹ Storchmann (2005) p. 1470.

¹¹⁰ Kiss J. (2000) p. 70.

¹¹¹ A II. világháború utáni nyugatnémet „*Wirtschaftswunder*” kiteljesedéséhez az USA által - Európa gazdasági helyreállítását előmozdító - 1948 és 1952 között 1,4 milliárd dollár értékben nyújtott Marshall-segély is jelentősen hozzájárult In: Knapp, M., Stolper, W. F., & Hudson, M. (1981). Reconstruction and West-Integration: The Impact of the Marshall Plan on Germany. *Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 137(3), 415–433. Forrás: <http://www.jstor.org/stable/40750368>

¹¹² Aristizabal-H et al. (2023) p. 2.

gazdaságpolitikai okokból - Nyugat-Németország újjáépítése érdekében - alacsonyan tartották.¹¹³ Ezt megelőzően még 1956-ban az ESZAK piaci alapú árat követelt az NSZK-ban is, ami a termelési és értékesítési adatok szignifikáns csökkenését eredményezte a szénbányászati szektorban, valamint a hazai szén legnagyobb fogyasztójában, az acéliparban. A nyugatnémet gazdaság alapanyagellátása érdekében az USA-ból származó szénimport mennyisége növekedésnek indult, melynek jegyében az 1955-ös 8,7 millió tonnáról 1958-ra 16,4 millió tonnára emelkedett.¹¹⁴

A Szuzei-csatorna megnyitását, valamint az energiaszektor liberalizációjának előtérbe kerülését követően az 1950-es évek közepén megnőtt a kedvező árú kőolajimport jelentősége is, így a szén iránti kereslet apadni kezdett.¹¹⁵ Az Amerikai Egyesült Államokból és a Közel-Keletről érkező, kedvező árú olaj elárasztotta a piacot, ezzel nyomást gyakorolva a szénre. A Nyugat-Németországba érkező kőolajimport rövid időn belül 10 millió tonnáról (1957) 47 millió tonnára emelkedett Konrad Adenauer kancellárságának végére.¹¹⁶ Az olaj ugyanakkor nemcsak az ipar, hanem a háztartások számára is optimális alternatívát jelentett, ugyanis a háztartások fűtésére használt fűtőolaj olcsó volt, valamint az olajfűtés kényelmesebb és környezetvédelmi szempontból tisztább megoldást kínált a szénhez képest.¹¹⁷

Az 1950-es években a nukleáris energia békés, energiaforrásként való felhasználásának kérdésköre is középpontba került, ugyanis a II. világháború utáni konszolidáció útját járó NSZK energiaigénye egyre nagyobb volt, a szénkészletek pedig továbbra is szűkös források maradtak. Ezzel párhuzamosan problémát jelentett a levegő szennyezettsége is. Az égboltot gyakran borította szmog, különösen az erősen iparosodott Ruhr-vidéken, ahol a nyugatnémet szén- és acélipar nagy része működött.¹¹⁸ Az atomenergia optimális alternatívát jelentett a tiszta energiatermelés felé történő elmozdulásra.

¹¹³ (n.d.). *Energiepolitik*. Konrad Adenauer Stiftung. Forrás: <https://www.konrad-adenauer.de/seite/energiepolitik/> (letöltve: 2024.03.01.)

¹¹⁴ (n.d.). *Energiepolitik*. Konrad Adenauer Stiftung. Forrás: <https://www.konrad-adenauer.de/seite/energiepolitik/> (letöltve: 2024.03.01.)

¹¹⁵ Herpich et al. (2018) p. 9.

¹¹⁶ (n.d.). *Energiepolitik*. Konrad Adenauer Stiftung. Forrás: <https://www.konrad-adenauer.de/seite/energiepolitik/> (letöltve: 2024.03.01.)

¹¹⁷ (n.d.). *Energiepolitik*. Konrad Adenauer Stiftung. Forrás: <https://www.konrad-adenauer.de/seite/energiepolitik/> (letöltve: 2024.03.01.)

¹¹⁸ Thurau, J. (2024, január 28). *Will nuclear energy make a comeback in Germany?* Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/will-nuclear-energy-make-a-comeback-in-germany/a-68098059> (letöltve: 2024.03.15.)

Az 1955-ben hatályba lépett párizsi szerződések, amelyek a Német Szövetségi Köztársaságot - részben¹¹⁹ - szuverén állammá tették, valamint alapot teremtettek a nyugat-európai és a NATO-ba történő integrációhoz, előmozdították az NSZK nukleáris energiához, mint energiaforráshoz való közeledését is.¹²⁰ Lutz Mez Németország atomenergiából való fokozatos kivonulását górcső alá vevő tanulmányában az 1950-es évek nyugatnémet atomenergia-politikáját a következő szavakkal foglalta össze: „Kezdetben az atomprogramot az általános iparpolitika részének tekintették, amelynek célja Nyugat-Németország nemzetközi piacokon való versenyképes szerepének helyreállítása volt, amit a „Modell Deutschland¹²¹” kifejezéssel fogalmaztak meg.”¹²²

Az 1955-ben létrejött Szövetségi Nukleáris Ügyekért Felelős Minisztérium¹²³ a nyugatnémet kormány egésze alatt koordinálta az atomenergia-programokat, az első tesztreaktorok létesítését, illetve a kutatásokat.¹²⁴ Az 1955-ben elindított első nemzeti atomprogram („Eltviller Programm”) által pedig a nyugatnémet kormány első ízben tett kísérletet az atomenergia és nukleáris technológia fejlesztésére. A program fő célkitűzése Nyugat-Németország atomenergia-kapacitásának növelése volt, ezáltal lehetőséget teremtve a szén- és kőolajimport esetében kialakult dependencia mértékének csökkentésére.¹²⁵ Az Eltviller Programm keretében kutatások és kísérletek folytak a nukleáris energia békés célú felhasználására, atomerőművek létrehozására, illetve atomfegyverek kifejlesztésére irányulóan.¹²⁶

A hidegháborús éveket jellemző nukleáris fegyverekkel kapcsolatos feszültségek következtében azonban a nyugatnémet kormány 1960-ban a program leállítása mellett döntött.

Az európai integrációs folyamatok további mérföldköveként - az 1957. március 25-én aláírt római szerződések által - létrejött az Európai Atomenergia Közösség, valamint megalakult az Európai Gazdasági Közösség. A Német Szövetségi Köztársaság az Euratom-hoz való csatlakozással és az

¹¹⁹ A három nyugati megszálló hatalom - USA, Franciaország, Nagy-Britannia - hatályon kívül helyezte a Nyugat-Németországra vonatkozó megszállási szabályzatot, de továbbra is fenntartottak bizonyos különleges jogokat, melyek értelmében szükségállapot esetén jogukban áll átvenni a kormányhatalmat. lásd: Szerződés a Francia Köztársaság, az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága és a Német Szövetségi Köztársaság közötti kapcsolatokról. Párizs, 1952. május 26., 1954. október 23. Forrás: <http://www.grotius.hu/doc/pub/ISZBBP/a%20párizsi%20szerződések%201954.pdf> (letöltve: 2024.03.15.)

¹²⁰ Hake et al. (2015) p. 534.

¹²¹ magyarul „német modell”

¹²² Mez (2002) p. 1.

¹²³ Bundesministerium für Atomfragen

¹²⁴ Lehguth & Vogelgesang (1988) p. 547.

¹²⁵ Radkau (1978) p. 201.

¹²⁶ Radkau (1978) p. 201-202.

első nemzeti atomprogram elindításával már egyértelműen kísérletet tett a nemzetközi nukleáris iparba való felzárkózásra.

Az 1960-as években azonban tovább éleződött a verseny a kőolajimport és a hazai szén között. A nyugatnémet kormány stratégiája jegyében a kőolaj- és szénimportra kivetett magas adók sem bizonyultak elegendőnek a hazai szén versenyképességének biztosításához. Az energiaforrások terén egyre növekvő importfüggőség, illetve az NSZK fokozatosan kiteljesedő globális integrációja 1963-ban az energiaellátás stabilizációja érdekében előmozdította a második nemzeti atomprogram („*Spitzingsee Programm*”) létrehozását.¹²⁷ A négy év időintervallumú program a kutatás és fejlesztés mellett nukleáris fizikusok, sugárvédelmi szakértők és mérnökök képzésére összpontosított. Az atomenergia energiaforrásként való alkalmazásának jelentősége azonban csak később, az 1960-as évek második felében és az 1970-es években erősödött meg Nyugat-Németországban, mikor már az atomerőművek létesítése, illetve a nukleáris technológia fejlődése révén egyre fontosabbá vált az energiaipar számára.

Az 1960-as évek elejétől továbbá a nyugatnémet ipar a koksizáló kemencékben és kohókban előállított világítógázra¹²⁸ épült. Az előállított világítógázt 1963-tól kezdődően hazai termelésű földgázzal, illetve - a groningeni földgázmező 1959-es feltárását követően - jelentős mennyiségű holland földgázimporttal egészítették ki, mivel a földgáz fűtőértéke megközelítőleg kétszerese a világítógázéhoz képest, valamint biztonságosabb alternatívát kínált a lakossági és ipari felhasználás szempontjából egyaránt.¹²⁹ Az 1963-ban megkezdődött holland földgázszállításokra támaszkodás következtében azonban nyugatnémet részről rövid időn belül dependencia alakult ki a földgázimport esetében.

Összességében elmondható, hogy Konrad Adenauer kancellársága alatt a nyugatnémet kormány energiapolitikai erőfeszítései elsősorban a II. világháború utáni helyreállítására, az energia-infrastruktúra általános rekonstrukciójára, az energiahány leküzdésére, valamint az NSZK gazdasági szükségleteinek kielégítésére irányultak, mellyel párhuzamosan az 1950-es évek végétől előtérbe kerültek a nukleáris energia békés felhasználására, illetve az energiaforrások diverzifikációjára irányuló törekvések egyaránt.

¹²⁷ Hake et al. (2015) p. 534.

¹²⁸ másnéven városi gáz (németül: Stadtgas)

¹²⁹ Leuschner (2008) pp. 22-23.

III.2. Willy Brandt (1969-1974)

1969-től 1974-ig első ízben állt Nyugat-Németország élén szociáldemokrata kancellár Willy Brandt személyében. Brandt kancellársága alatt jelentős változások következtek be a nyugatnémet energiapolitikában, amelyek az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején bekövetkezett gazdasági és geopolitikai kihívásokra válaszoltak.

1970-re a Német Szövetségi Köztársaság primerenergia-fogyasztásában az importált kőolaj részaránya 53%-ra emelkedett.¹³⁰ A növekvő importfüggőség következtében a nyugatnémet kormány megőrizte az atomenergiához való - általánosan - pozitív hozzáállását, melynek jegyében 1967 és 1972 között az NSZK megközelítőleg 6,2 milliárd márkát investált a nukleáris technológia fejlesztésébe, meghaladva ezzel a korábbi két program során befektetett összeget.¹³¹ Az 1970-es években azonban teret hódított az atomellenes mozgalom¹³², amely kihívás elé állította a nyugatnémet kormány nukleáris energia felhasználására és fejlesztésére irányuló energiapolitikai törekvéseit.

A szénfüggőség csökkentése érdekében további optimális alternatívák után nézve a politikai elit részéről felmerült a szovjet földgáz irányába történő elmozdulás lehetősége is, amihez a brandti új keleti politika teremtett bázist. Az *Ostpolitik* lehetővé tette a Német Szövetségi Köztársaság számára a Szovjetunióval és a keleti blokk államaival ápolt kapcsolatainak konszolidációját, valamint előmozdította a gazdasági és kulturális együttműködést egyaránt.

Ezen a ponton fontos megemlíteni, hogy az energia területén már az Adenauer-kormány alatt kialakulóban volt a nyugatnémet-szovjet kooperáció. A Nyugat-Németország és Szovjetunió közötti diplomáciai kapcsolatok létesítése érdekében Konrad Adenauer kancellár 1955-ben látogatást tett Moszkvába, majd 1958-ban nyugatnémet-szovjet kereskedelmi megállapodás született, amely 1960-ra előmozdította a két entitás közötti kereskedelem fellendülését.¹³³ Mindez egybeesett a hatalmas és kiaknázatlan szovjet olaj- és földgázkészletek feltárásával, ami a Szovjetunió számára prosperáló energiaüzleti perspektívákkal kecsegtetett. Ennek következtében

¹³⁰ Hake et al. (2015) p. 534.

¹³¹ Hake et al. (2015) p. 534.

¹³² Az atomellenes megmozdulások gyakran erőszakos összecsapásokat eredményeztek a rendőrök és a tüntetők között, majd 1980-ban a mozgalom Zöldek néven párttá alakult. Az atomenergia ellenzése továbbra is a párt ideológiai bázisát jelenti.

¹³³ Sullivan, A. (2022, szeptember 3). *Russian gas in Germany: A 50-year relationship*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/russian-gas-in-germany-a-complicated-50-year-relationship/a-61057166> (letöltve: 2024.02.18.)

szovjet oldalról ugrásszerűen megnőtt a nyugatnémet gyártmányú, nagy átmérőjű acélcsővek iránti kereslet, így az NSZK csöveket kezdett szállítani a világ leghosszabb olajvezetékeként számontartott Barátság kőolajvezeték megépítéséhez.¹³⁴ A Barátság olajvezeték 1964-ben kezdte meg működését, összeköttetést biztosítva a Szovjetunió és Kelet-Európa államainak jelentős része között. Az amerikai Kennedy-kormányzat azonban ellenezte az energia terén kialakult nyugatnémet-szovjet kooperációt, mivel tartott a bipoláris világ másik szuperhatalma energiaiparának fellendülésétől. Ennek megakadályozása érdekében az USA kormánya embargót vezetett be a nyugatnémet csőexportra.¹³⁵

Az amerikai ellenállást leküzdve - már a brandti *Ostpolitik* keretrendszerébe ágyazódva - 1970-ben Nyugat-Németország gazdasági minisztere, Karl Schiller és a szovjet külkereskedelmi miniszter, Nyikolaj Szemjonovics Patolicsev aláírta a történelmi jelentőségű *Erdgas-Röhren-Geschäft* megállapodást, amely 1820 milliárd köbméter szovjet földgáz szállítását rögzítette 1973-tól kezdődően 20 éves időtartamra.¹³⁶ A megállapodás mindkét fél számára előnyös volt: a Szovjetunió az 1,2 millió tonna *Mannesmann* által gyártott csővezetékéből és 1,2 milliárd nyugatnémet márka kölcsönből, az NSZK pedig a nyugatnémet cső- és acélgyártók bővülő piacából, valamint a hollandiainál alacsonyabb gázárakból profitált. Mindezek mellett a Szovjetunióból érkező földgázszállítások lehetővé tették a Hollandiából érkező földgáz mennyiségének csökkentését is, ami az 1970-es évekre már 3,7 milliárd köbméterre¹³⁷ nőtt.

A Német Szövetségi Köztársaság legnagyobb földgázszállító és kereskedelmi vállalata, a Ruhrgas AG¹³⁸ és a Szovjetunió külkereskedelmi szervezete, a Szojuzexport által aláírt megállapodás értelmében a Nyugat-Németországba irányuló földgázszállítások 1973-ban kezdődtek meg a

¹³⁴ Sullivan, A. (2022, szeptember 3). *Russian gas in Germany: A 50-year relationship*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/russian-gas-in-germany-a-complicated-50-year-relationship/a-61057166> (letöltve: 2024.02.18.)

¹³⁵ Sullivan, A. (2022, szeptember 3). *Russian gas in Germany: A 50-year relationship*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/russian-gas-in-germany-a-complicated-50-year-relationship/a-61057166> (letöltve: 2024.02.18.)

¹³⁶ (1970, február 2). *Bonn and Moscow Sign Pact Trading Pipes for Gas*. The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/1970/02/02/archives/bonn-and-moscow-sign-pact-trading-pipes-for-gas.html> (letöltve: 2024.02.18.)

¹³⁷ Stern (2005) p. 1.

¹³⁸ Az 1926-ban alapított vállalat 2013-ban szűnt meg, miután integrálódott az E.ON Global Commodities SE keretrendszerébe.

Testvériség és a Szovjet vezetéseken keresztül. Ekkor a nyugatnémet primerenergia-fogyasztásban 8,6%-os arányban részesedett a földgáz.¹³⁹

A nyugatnémet-szovjet földgázkapcsolatok felélénkülését meghatározó további tényezőnek az arab-izraeli konfliktus következtében bekövetkezett 1973-as olajválság¹⁴⁰ tekinthető. A jom kippuri háború hatására az - 1967-ben alapított - Olajexportáló Arab Országok Szövetsége (OAPEC) bejelentette, hogy felfüggeszti az Egyiptommal és Szíriával szemben Izraelt támogató országokba irányuló olajexportot, ami az USA-t és nyugat-európai szövetségeseit, valamint Japánt is érintette.

Nyugat-Németország ekkor energiaszükségletének 55%-át importált olajból fedezte, amelynek 75%-a közel-keleti országokból származott.¹⁴¹ Az embargóval párhuzamosan csökkentett olajtermelés pedig jelentős áremelkedést eredményezett, ami súlyos gazdasági következményekkel járt: infláció, recesszió és munkanélküliség világszerte. Az NSZK-ra vetítve utóbbi azt jelentette, hogy 1974-ben már 23 milliárd márkát kellett olajimportra költenie, megközelítőleg 153%-kal többet, mint az előző évben, mellyel párhuzamosan a munkanélküliek száma meghaladta az egymillió határt, szemben az 1973-as 273 000 fős értékkel.¹⁴²

Az olajválság következtében az energiafüggőség kérdésköre is középpontba került, hatást gyakorolva a nemzetközi energiapiacokra és az energiapolitikai stratégiákra, ami a közel-keleti olajtól jelentős mértékben függő nyugati országok diverzifikációs törekvéseiben egyaránt megmutatkozott. Az olajválság következményeire válaszul és az amerikai Carter-adminisztráció kutatási projektjei által inspirálódva, Nyugat-Németország elindította a megújuló energiaforrások

¹³⁹ Auer, J., & Anatolitis, V. (2014, május 23). *Energiemix in Deutschland im Wandel*. Deutsche Bank Research. Forrás: https://www.dbresearch.de/PROD/RPS_DE-PROD/PROD000000000444456/Energiemix_in_Deutschland_im_Wandel%3A_Treiber_sind_.pdf?undefined&realload=S0iGsDvCrbMyfB93BXCyU~oMNU/xpjakWGx2xPTcPPt~h5PfuINqD2UnWMHQUUKl (letöltve: 2024.10.30.)

¹⁴⁰ 1979-ben az iráni forradalom és az egy évvel később bekövetkezett irak-iráni háború következtében kialakult termelési és szállítási zavarok okozta ugrásszerű olajáremelkedés vezettek a második olajválság kirobbanásához. Az 1973-as olajválsághoz hasonlóan súlyos gazdasági következményekkel járt: infláció és stagfláció, recesszió és a munkanélküliség növekedése világszerte. Az 1979-es olajválság tovább erősítette az olajimportfüggő nyugati országok alternatív energiaforrások irányába történő diverzifikációs törekvéseit. In: Gross, S. (2019, március 5). *What Iran's 1979 revolution meant for US and global oil markets*. Brookings. Forrás: <https://www.brookings.edu/articles/what-irans-1979-revolution-meant-for-us-and-global-oil-markets/> (letöltve: 2024.07.11.)

¹⁴¹ Eklkofer, V. (2014, április 11). *Die Ölkrise der 1970er: Rückblick auf eine folgenreiche Zeit*. Bayern 2 Radiowissen. Forrás: <https://www.br.de/radio/bayern2/sendungen/radiowissen/soziale-politische-bildung/oelkrise-1970er-wirtschaft-fahrverbot-opec-100.html> (letöltve: 2024.07.11.)

¹⁴² Eklkofer, V. (2014, április 11). *Die Ölkrise der 1970er: Rückblick auf eine folgenreiche Zeit*. Bayern 2 Radiowissen. Forrás: <https://www.br.de/radio/bayern2/sendungen/radiowissen/soziale-politische-bildung/oelkrise-1970er-wirtschaft-fahrverbot-opec-100.html> (letöltve: 2024.07.11.)

kutatási és fejlesztési programját. A Kutatási és Technológiai Minisztérium által 1974-ben indított program körülbelül 10 millió márkát költött a megújuló energiaforrások kutatására.¹⁴³ Bár a célzott fejlesztés és a fenntartható energiaellátás általános koncepciója ekkor még nem kristályosodott ki, a különböző technológiák, különösen a fotovoltaiikus¹⁴⁴ rendszerek támogatása előtérbe került.¹⁴⁵ Mindezzel párhuzamosan az 1973-as olajválság sürgetőbbé és stratégiaivá tette a földgázfelhasználás arányának növelését¹⁴⁶, ezáltal arra készítette az NSZK-t is, hogy erőteljesebben forduljon a földgáz irányába, további alapot teremtve a Szovjetunióval való elmélyülő kooperációra.

A földgázszállítások mellett Nyugat-Németország és a Szovjetunió között tudományos és technológiai együttműködés is kibontakozott, ugyanis a legnagyobb szovjet gáztermelési és szállítási projektek kidolgozásához szükség volt a nyugatnémet szakértők közreműködésére. Ennek előmozdítására 1974-ben a két fél aláírta az orenburgszkojei megállapodást, amely rögzítette a mérnökök és kivitelezők kötelező részvételét az orenburgszkojei földgázmező fejlesztésében, illetve az Orenburg-Szovjetunió nyugati határa - később Szojuz elnevezésű - földgázvezeték megépítésében.¹⁴⁷

Az újabb dimenziókkal bővülő nyugatnémet-szovjet földgázkapcsolati rendszer jelentősége gyorsan növekedett, az 1973 utáni évtizedben pedig már 1,1 milliárd köbméterről több mint 15 milliárd köbméterre emelkedett az NSZK-ba érkező szovjet földgáz mennyisége.¹⁴⁸

Összefoglalva tehát Brandt kancellársága alatt jelentős változások következtek be a nyugatnémet energiapolitikában, amelyek az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején bekövetkezett gazdasági és geopolitikai kihívásokra válaszoltak. Ennek jegyében a Brandt-korszak energiapolitikai stratégiája hatással volt Nyugat-Németország gazdaságára, illetve energetikai szuverenitására egyaránt. A kancellár politikája továbbá meghatározó volt a nyugatnémet-szovjet - majd később német-orosz - földgázkapcsolatok alakulása szempontjából, hiszen az 1970-es években kötött földgázszállítási megállapodások és az infrastruktúra közös fejlesztése alapot teremtettek a későbbi együttműködéshez.

¹⁴³ Hake et al. (2015) p. 537.

¹⁴⁴ fotovoltaiikus: a napfény napelemek segítségével történő közvetlen átalakítása elektromos energiává

¹⁴⁵ Hake et al. (2015) p. 537.

¹⁴⁶ Szemerényi (2007) p. 104.

¹⁴⁷ Bros et al. (2017) p. 13.

¹⁴⁸ Bros et al. (2017) p. 13.

III.3. Helmut Kohl (1982-1998)

A kereszténydemokrata Helmut Kohl 16 éven át tartó kancellársága alatt a nyugatnémet energiapolitika jelentős átalakuláson ment keresztül, melyhez a korábbi évek gazdasági és geopolitikai kihívásainak hatásai erőteljesen hozzájárultak. Az 1970-es évek olajválságai nyomán a nyugati országok igyekeztek diverzifikálni energiaforrásaikat és csökkenteni kőolaj-függőségüket. A korábbi években tapasztalt magas olajárak és az 1979-es második olajválság okozta 1980-as évek elejét jellemző globális recesszió az olaj iránti kereslet csökkenését eredményezte, mely következtében a világ olajkereslete 1979 és 1983 között mintegy 10%-kal csökkent.¹⁴⁹ A növekvő kínálat és csökkenő kereslet következtében az 1980-as években az olajárak összeomlottak: 1981 és 1985 között 40%-kal, majd 1986-ban már további 50%-kal csökkentek, hordónként 12 dollárra zuhantak.¹⁵⁰

Az olajválságok következményeivel párhuzamosan az atomenergia felhasználásának kérdésköre is meghatározó szerepet játszott a nyugatnémet energiapolitikában. A Gorlebenbe¹⁵¹ tervezett nukleáris hulladéktároló-projekt, valamint az 1979-es harrisburgi atombaleset¹⁵² következtében az atomellenes mozgalom is tovább erősödött az 1970-es évek végére. Ennek ellenére a nyugatnémet parlament mindhárom pártja - CDU/CSU, SPD, FDP - atomenergia-párti maradt, azonban a szociáldemokrata párton belül egyre többen formáltak atomenergia-kritikus véleményt.¹⁵³

Az atomellenes mozgalmából 1980-ban Zöldek néven megalakult párt választási kampánya már az atomenergiából való kivonulásra épült, az 1983-as választásokon pedig megszerezték a szavazatok 5,6%-át, de ekkor még a három nukleáris energiát támogató párt együttesen a mandátumok 95%-át birtokolta.¹⁵⁴ A Zöldek elszigeteltsége végül 1986-ban, a csernobili

¹⁴⁹ Gross, S. (2019, március 5). *What Iran's 1979 revolution meant for US and global oil markets*. Brookings. <https://www.brookings.edu/articles/what-irans-1979-revolution-meant-for-us-and-global-oil-markets/> (letöltve: 2024.07.11.)

¹⁵⁰ Gross, S. (2019, március 5). *What Iran's 1979 revolution meant for US and global oil markets*. Brookings. Forrás: <https://www.brookings.edu/articles/what-irans-1979-revolution-meant-for-us-and-global-oil-markets/> (letöltve: 2024.07.11.)

¹⁵¹ 1977 elején Alsó-Szászország miniszterelnöke, Ernst Albrecht (CDU) bejelentette a Gorlebenben településre tervezett magas radioaktivitású nukleáris hulladéktároló létesítését. A nukleáris hulladéktároló-projekt az atomenergia ellenzői körében tüntetésekhez és évtizedekig tartó politikai vitaforráshoz vezetett. lásd: (2021, szeptember 17). *Gorleben und der Atommüll - Eine Chronik*. NDR. Forrás: <https://www.ndr.de/geschichte/schauplaetze/Gorleben-und-der-Atommuell-EineChronik.gorlebenchronik2.html> (letöltve: 2024.07.29.)

¹⁵² Az 1979-es harrisburgi atombaleset, más néven a Three Mile Island-i baleset, az amerikai nukleáris energia történetének legsúlyosabb balesete, amely a Three Mile Island atomerőmű 2. reaktorának részleges leolvadásához vezetett.

¹⁵³ Hake et al. (2015) p. 536.

¹⁵⁴ Hake et al. (2015) p. 536.

atomerőmű-baleset következtében szűnt meg. A közvéleménykutatások is ekkor mutatták ki első ízben egyértelműen, hogy a nyugatnémet társadalom helyesli a nukleáris energiából való kivonulást. A csernobili atomkatasztrófa utáni hetekben a nyugatnémet lakosság 86%-a támogatta az atomenergiából történő fokozatos kivonulást, amelyből 17% az atomenergia polgári célú felhasználásának azonnali megszüntetése mellett foglalt állást.¹⁵⁵ A csernobili incidens azonban nemcsak a társadalom részéről törte meg az 1950-es évekre visszanyúló szén-nukleáris energia konszenzust, hanem a nyugatnémet energiapolitikát évtizedek óta meghatározó három párt nukleáris konszenzusának is véget vetett. Míg a CDU/CSU és az FDP továbbra is kiállt az atomenergia mellett és csak az atomerőművek biztonságosabbá tételére hívta fel a figyelmet, addig az SPD és a Zöldek a fokozatos kivonulás mellett szálltak síkra.¹⁵⁶

A nukleáris energiából való kivonulás és a fosszilis energiahordozók kérdéskörével párhuzamosan a diverzifikációt lehetővé tevő alternatív, megújuló energiaforrások fejlesztése is a nyugatnémet energiapolitika kardinális pontját jelentette.

1980-ban a frissen alapított Ökológiai Intézet (Öko-Institute) által publikált tanulmányban jelent meg először az *Energiewende* kifejezés, amely a nukleáris energiától, illetve a fosszilis energiahordozóktól való elmozdulást hangsúlyozta, mellyel párhuzamosan felvázolta a megújuló energiaforrásokra való átállás alapvető pilléreit is¹⁵⁷, ami napjaink alacsony szén-dioxid-kibocsátású társadalom víziójával állítható párhuzamba.

1982-ig az NSZK 150 millió nyugatnémet márkát investált a megújuló energiaforrások fejlesztésére, amely elsősorban a fotovoltaikus rendszerek és szélturbinák fejlesztésére irányult.¹⁵⁸ Kérdéses volt azonban, hogy a megújuló energiaforrások milyen mértékben válhatnak jelentős villamosenergia forrássá, így a Kohl-kormány 1986-ig csökkentette a kutatásra és fejlesztésre szánt forrásokat.¹⁵⁹ Az energiaipar ebben az időszakban csak néhány kiemelt jelentőségű projektbe fektetett be, ideértve például a *Growian* szélerőművet, amelyet 1983-ban helyeztek üzembe, viszont technikai problémák miatt a projektre végül a szélerőenergia történetének egyik legnagyobb kudarcaként tekintenek.¹⁶⁰ A *Growian* és a hasonló sikertelen megújuló energia projektek

¹⁵⁵ Hake et al. (2015) p. 536.

¹⁵⁶ Hake et al. (2015) p. 536.

¹⁵⁷ Krause, F., Bossel, H., Friedrich, K., & Reißmann, M. (1980). *Energiewende : Wachstum und Wohlstand ohne Erdöl und Uran*. Frankfurt a.M.: S. Fischer.

¹⁵⁸ Hake et al. (2015) p. 537.

¹⁵⁹ Hake et al. (2015) p. 537.

¹⁶⁰ Hesse (2021) pp. 705-710.

megerősítésként szolgáltak az atomenergia-párti lobbi számára, bizonyítva, hogy a nukleáris energiának nincs potenciális alternatívája. A RWE villamosenergia-termelő vállalat igazgatótanácsának egyik tagja is ezt közvetítette, ugyanis úgy vélte „*Nyugat-Németországnak szüksége van a Growian projektre azért, hogy bebizonyítsuk, nem működik és az atomenergiának nincs reális alternatívája*”¹⁶¹. Az atomenergiával kapcsolatos politikai konstellációk mindezek mellett az 1980-as évek végén is változatlanok maradtak, a Kohl-kormány pedig megerősítette, hogy a meglévő atomerőművek tervezett élettartamuk végéig üzemben maradnak.¹⁶²

Az 1990-es év fordulópontot jelentett az NSZK és NDK számára, hiszen az október 13-án bekövetkezett újraegyesítés következtében Németország visszanyerte teljes körű külső és belső szuverenitását. Az újraegyesítést követő időszakban az ország a korábbi NDK energiarendszerének átalakítására törekedett, mivel Kelet-Németország elsődleges energiafogyasztása szinte kizárólag szilárd tüzelőanyagokon - 65%-ban lignit - felhasználásán alapult¹⁶³, a kőolaj (20%), földgáz (10%) és atomenergia (3%) felhasználása jelentősen kisebb arányú volt.¹⁶⁴ A nyugatnémet energiarendszerbe történő integráció, valamint a környezetvédelmi normák implementációja előmozdította a szennyezőanyagok és az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését is.

Németország újraegyesülésével párhuzamosan az 1990-es évek elején a globális felmelegedés és következményeinek kérdésköre egyre nagyobb nemzetközi jelentőséggel bírt, ami az energiapolitikai döntéshozatalra is hatással volt. Az éghajlatváltozás következményei megkérdőjelezték a szén és lignit energiaforrásként való felhasználását a magas szén-dioxid-kibocsátás következtében, a megújuló energiaforrások viszont szinte klímasemleges alternatívát jelentettek, így a globális felmelegedés elleni küzdelem zászlóshajóivá váltak.¹⁶⁵

Az 1970-es évektől kezdődően, az olajfüggőség és a - szennyező - fosszilis energiahordozók felhasználási arányának csökkentésével, valamint a megújuló energiaforrások felé történő elmozdulással párhuzamosan a más fosszilis tüzelőanyagokhoz képest tisztább, égése során kevesebb szén-dioxidot kibocsátó¹⁶⁶ földgáz szerepe tovább erősödött, energiaforrásként való

¹⁶¹ Gipe, P. (2017, augusztus 29). *Energy Democracy*, by Craig Morris & Arne Jungjohann: A Review. LinkedIn. Forrás: <https://www.linkedin.com/pulse/energy-democracy-craig-morris-arne-jungjohann-review-paul-gipe> (letöltve: 2024.07.15.)

¹⁶² Hake et al. (2015) p. 537.

¹⁶³ Hake et al. (2015) p. 538.

¹⁶⁴ Hake et al. (2015) p. 538.

¹⁶⁵ Jacobs (2012) pp. 223-224.

¹⁶⁶ A német Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium adatai alapján a szén szén-dioxid-kibocsátása 40%-kal magasabb a földgázéhoz képest. lásd: Informationsblatt CO2-Faktoren. Bundesförderung für Energie- und Ressourceneffizienz in der Wirtschaft - Zuschuss. Bundesministerium für Wirtschaft und Energie. Forrás:

felhasználása az 1970-es évek után is stratégiai maradt, így kiemelt szerepet játszott a nyugatnémet energiapolitikában.

Az 1970-es és 1980-as években Hollandia és Norvégia egyaránt jelentős földgázimporttal járult hozzá az NSZK energiaszükségleteinek kielégítéséhez, 1986-ra a holland földgáz a nyugatnémet import közel egyharmadát tette ki, a Norvégiából származó földgáz pedig megközelítőleg 14%-át.¹⁶⁷ Az 1970-es években kötött megállapodások következtében azonban a Szovjetunió az 1980-as évek elejére már az NSZK elsődleges földgázszállítójává vált. Utóbbival egyidejűleg Nyugat-Németország földgázfogyasztása is emelkedett, az 1980-as 61,1 milliárd köbméter mennyiség az 1980-as évek végére 63,3 milliárd köbméterre gyarapodott.¹⁶⁸

A szovjet külkereskedelmi szervezet, a Szojuzgazexport és a legnagyobb nyugatnémet földgázszállító és kereskedelmi vállalat, a Ruhrgas AG között 1980 végén befejeződött tárgyalások gyümölcseként megállapodás született egy új, a nyugat-szibériai Urengoj földgázmezőből kiinduló 4500 kilométer hosszúságú földgázvezeték-projektről. Az Amerikai Egyesült Államok azonban ezen projekt esetében is ellenállást tanúsított¹⁶⁹, mivel tartott az Európa oldaláról kialakult szovjet energiahordozóktól való függőség további mélyülésétől, mellyel párhuzamosan Moszkva európai befolyása is megerősödik. A CIA¹⁷⁰ figyelmeztette Reagan elnököt, hogy a projekt a szovjet gazdasági növekedés felgyorsítása mellett 8 milliárd dollár értékű kemény valutához juttatná a Szovjetuniót, ami jelentős hozzájárulást jelentene a további katonai és hadiipari fejlesztésekhez.¹⁷¹ Így az USA több irányból is kísérletet tett a földgázvezeték-projekt megakadályozására, melyek jegyében betiltotta az építési munkálatokhoz gyártott gépek exportját, valamint alternatív energiaforrásokat ajánlott a szovjet földgáz helyett.¹⁷²

https://www.bafa.de/SharedDocs/Downloads/DE/Energie/eew_infoblatt_co2_faktoren_2021.pdf?__blob=publicationFile&v=5 (letöltve: 2024.07.26.)

¹⁶⁷ Czerniejewicz (1986) p. 306.

¹⁶⁸ (2024, július 11). *Natural gas consumption in Germany from 1980 to 2023*. Statista. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1326405/natural-gas-consumption-germany/> (letöltve: 2024.10.30.)

¹⁶⁹ Wintour, P. (2022, június 7). *'We were all wrong': How Germany got hooked on Russian energy*. The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/02/germany-dependence-russian-energy-gas-oil-nord-stream> (letöltve: 2024.07.16.)

¹⁷⁰ az angol Central Intelligence Agency rövidítése, magyarul Központi Hírszerző Ügynökség

¹⁷¹ Wintour, P. (2022, június 7). *'We were all wrong': How Germany got hooked on Russian energy*. The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/02/germany-dependence-russian-energy-gas-oil-nord-stream> (letöltve: 2024.07.16.)

¹⁷² Lewis, P. (1982, május 30). *A Soviet Project Tempts Europe*. The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/1982/05/30/business/a-soviet-project-tempts-europe.html> (letöltve: 2024.07.16.)

Az amerikai ellenállás ellenére 1982-ben - még Helmut Schmidt kancellársága alatt - létrejött a grandiózus nyugatnémet-szovjet megállapodás, melynek értelmében a Nyugat-Szibériában - az Urál déli részein, az urengoji földgázmezőn és Ukrajnában - kitermelt földgázt a Szovjetunió az NSZK mellett az Európai Földgázszállító Rendszeren keresztül Ausztriába, Olaszországba, illetve Nyugat-Németországon át Belgiumba, Franciaországba, Hollandiába, Svédországba, Spanyolországba és Svájcba szállította.¹⁷³ A megállapodás 25 évre szólt és a korábbi években aláírt szerződésekben rögzített földgázszállítás mennyiségének kétszeresét irányozta elő.¹⁷⁴ 1984-től kezdődően pedig már a projekt keretében évi 40 milliárd köbméter szovjet földgáz áramlott Európába, Nyugat-Németország ekkor az összes export megközelítőleg 40%-ával, 11 milliárd köbméterrel részesült.¹⁷⁵

A nyugatnémet-szovjet földgázkapcsolatok összefonódásának további mérföldköveként 1985 és 1987 között aláírt jamburgszkojei megállapodás a jamburgszkojei földgázmező fejlesztésére irányult,¹⁷⁶ mellyel párhuzamosan a Nyugat-Németországba érkező szovjet földgázimport aránya 1988-ra elérte az 50,4%-ot.¹⁷⁷

A szovjet földgázimporttal párhuzamosan az NSZK 1955-től kezdődően földalatti földgáztároló-rendszert épített ki, amely az 1970-es években kötött földgázszállítási megállapodások révén folyamatosan bővült. A tárolókat nyár folyamán töltötték fel, majd télen alkalmazták, amikor a Szovjetunióban is növekvő földgázigény volt tapasztalható. A tárolórendszer teljes kapacitása 1990-re elérte a 8 milliárd köbmétert.¹⁷⁸

A szovjet gázipari miniszter 1989 augusztusában a Gázipari Minisztériumot Gazprom állami gázipari konszernre nevezte át, mellyel párhuzamosan a Szovjetunió első állami vállalatává vált, amely monopol helyzetbe került a földgázszektorban. 1990-ben a Gazprom 100%-os leányvállalataként megalakult a Gazprom Germania GmbH¹⁷⁹ is, amely az NSZK gázipara szempontjából kulcsszereplőnek volt tekinthető.

¹⁷³ Szemerkenyi (2007) p. 115.

¹⁷⁴ Wintour, P. (2022, június 7). *'We were all wrong': How Germany got hooked on Russian energy*. The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/02/germany-dependence-russian-energy-gas-oil-nord-stream> (letöltve: 2024.07.16.)

¹⁷⁵ Szemerkenyi (2007) p. 115.

¹⁷⁶ Bros et al. (2017) p. 13.

¹⁷⁷ Kőbányai, D. (2024, május 17). *Németország: Az orosz gázfüggőség vége*. Ludovika.hu. Forrás: <https://www.ludovika.hu/blogok/messzelato/2024/05/17/nemetorszag-az-orosz-gazfuggoseg-vege/> (letöltve: 2024.07.02.)

¹⁷⁸ Bros et al. (2017) p. 13.

¹⁷⁹ 2022 óta a Gazprom Germania GmbH helyett a Securing Energy for Europe GmbH (SEFE) nevet viseli

Németország 1990. október 13-án bekövetkezett újraegyesítését követően a Szovjetunió továbbra is az ország elsősorú földgázforrása maradt, az együttműködés pedig tovább erősödött a két fél között, majd a Szovjetunió 1991-es felbomlása és a bipoláris világrend megszűnését követően is prosperáló maradt.

A Szovjetunió felbomlása után a korábbi szovjet földgázvezeték-infrastruktúra az Oroszországi Föderáció frissen alakult legnagyobb, Gazprom nevet viselő földgázvállalatának égisze alá került. A bipoláris világrend megszűnésével a térkép is átrajzolódott, mivel a földgázvezetékek áthaladtak az újonnan függetlenné vált posztszovjet országokon, például a szállítási szempontból stratégiai jelentőséggel bíró Ukrajnán. Így az Ukrajnán áthaladó gázszállítási útvonalak diverzifikációja érdekében Oroszország az 1990-es évektől új útvonalak kialakítására törekedett, melynek jegyében középpontba került a Németországba irányuló földgázvezeték-rendszer kiépítése.

1994-ben kezdődtek meg a 4196 kilométer hosszú, a világ egyik leghosszabb¹⁸⁰ földgázvezetékeként számontartott Jamal-Európa gázvezeték építési munkálatai, amely az északnyugat-szibériai Jamal-félszigetről kiindulva Belaruszon és Lengyelországon keresztül éri el Németországot. Az orosz és fehérorosz szakasz a Gazprom, a lengyel szakasz az EuRopol Gaz, a német szakasz pedig a Wingas égisze alá került. A 36 milliárd dollár értékű földgázvezeték-projekt 1999-re - már Gerhard Schröder kancellársága alatt - készült el, kapacitása pedig a 2000-es évek közepére érte el a tervezett évi 33 milliárd köbmétert.¹⁸¹

A két ország közötti bilaterális földgázkapcsolatok bővülésével párhuzamosan a német primerenergia-fogyasztásban az 1990-es évben mért 15,4%-os részesedési arányhoz képest Helmut Kohl kancellárságának végére 20,8%-ra emelkedett a földgáz aránya.¹⁸² Ekkor Németország földgázfogyasztása 83,9 milliárd köbméterre emelkedett.¹⁸³

Összességében, Helmut Kohl kancellársága alatt a Német Szövetségi Köztársaság igyekezett diverzifikálni energiaforrásait és csökkenteni olajfüggőségét, mellyel párhuzamosan a nukleáris energia felhasználásának kérdésköre továbbra is vitatott volt. Mindezek mellett 1982 és 1998

¹⁸⁰ (2019, április 4). *Das sind die fünf längsten Gas- und Wasser-Rohrleitungen der Welt*. TGA. Forrás: <https://tga.at/planen/das-sind-die-fuenf-laengsten-gas-und-wasser-rohrleitungen-der-welt/> (letöltve: 2024.07.18.)

¹⁸¹ (2021, december 21). *Russland stoppt Gas-Lieferung über Jamal-Pipeline nach Deutschland*. WirtschaftsWoche. Forrás: <https://www.wiwo.de/politik/ausland/gaspipeline-russland-stoppt-gas-lieferung-ueber-jamal-pipeline-nach-deutschland/27913314.html> (letöltve: 2024.07.18.)

¹⁸² AG Energiebilanzen (2024, október 12). *Auswertungstabellen zur Energiebilanz Deutschland. Daten für die Jahre von 1990 bis 2023*. AG Energiebilanzen. Forrás: https://ag-energiebilanzen.de/wp-content/uploads/2023/11/awt_2023_d.pdf (letöltve: 2024.10.30.)

¹⁸³ (2024, július 11). *Natural gas consumption in Germany from 1980 to 2023*. Statista. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1326405/natural-gas-consumption-germany/> (letöltve: 2024.10.30.)

között a nyugatnémet energiapolitika jelentős átalakuláson ment keresztül, különösen a nyugatnémet-szovjet, majd Németország újraegyesítését és a Szovjetunió felbomlását követően a német-orsz földgázkapcsolatok tekintetében. Így Kohl kancellársága alatt a stabil és megbízható földgázellátás biztosítása a német energiapolitika központi elemévé vált.

III.4. Gerhard Schröder (1998-2005)

1998-ban a szociáldemokrata Gerhard Schröder kancellárrá választását követően 16 év után a CDU/CSU és az FDP kormánya elvesztette többségét, mely következtében a német történelemben először jutott a szövetségi kormányba a szociáldemokraták mellé egy olyan párt, amelynek ideológiai magját a környezetvédelem jelentette. A Zöldek a párt 1980-as megalakulása óta a megújuló energiaforrások elterjedése és az atomenergia használatának azonnali beszüntetése mellett szálltak síkra, célkitűzéseik eléréséhez pedig a szintén atomenergia-kritikus Szociáldemokrata Párt (SPD) optimális partnerként szolgált.

Az SPD többsége azonban ellenezte a német atomerőművek azonnali leállítását az áram árának emelkedése, valamint a nukleáris ipar biztosította munkahelyek megszűnése miatt¹⁸⁴, így a két párt 1998. október 20-án koalíciós megállapodást kötött, amely rögzítette és keretek közé foglalta a nukleáris energiából való fokozatos kivonulás folyamatát. A megállapodás három lépésben rögzítette az atomenergiából való fokozatos kivonulás szakaszait: első ízben a jogi keretek rögzítésére került sor, melynek jegyében törvényileg szabályozták a kivonulás folyamatát, majd az új kormány és a nemzeti energiaellátó vállalatok közötti nukleáris energia kivonásával kapcsolatos megállapodás létrejöttét hangsúlyozta, végül pedig a koalíciós kormány egy olyan törvényt bevezetését rögzítette, amely az atomenergia kompenzációs kifizetések nélküli fokozatos kivezetését szabályozta.¹⁸⁵ Mivel az atomenergia kérdéskörét illetően Helmut Kohl kancellársága alatt nem történt jelentős energiapolitikai stratégiaváltás, a koalíciós megállapodás egyértelműen fordulópontként értékelhető.

¹⁸⁴ Hake et al. (2015) p. 539.

¹⁸⁵ Aufbruch und Erneuerung – Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei und Bündnis 90/Die Grünen. Bonn. 1998. Forrás: https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Bundesparteitag/koalitionsvertrag_bundesparteitag_bonn_1998.pdf (letöltve: 2024.07.20.)

A kompenzációs kifizetések nélküli fokozatos kivonulásról szóló tárgyalásokat követően 2000. június 14-én született megállapodás a szövetségi kormány és az energiaszolgáltató vállalatok között, melynek értelmében a meglévő atomerőművek élettartamát 32 évre korlátozták.¹⁸⁶

2002 áprilisában újabb törvény lépett hatályba, amely az atomenergia kereskedelmi célú villamosenergia-termelésre történő felhasználásának megszüntetésére irányult. A törvény többek között Németország teljes területén megtiltotta az új atomerőművek létesítését, 10 éves moratóriumot rendelt el a gorlebeni mélygeológiai tároló kialakítására irányuló kutatási tevékenységekre, megkövetelte az atomerőművek rendszeres biztonsági ellenőrzését, korlátozta a nukleáris hulladék közvetlen, végleges tárolóba történő elhelyezését, valamint 2005 júliusától megtiltotta a német nukleáris üzemanyagok külföldi újrafeldolgozását is.¹⁸⁷

A nukleáris energia kivonásával párhuzamosan a megújuló energiaforrások felhasználása is előtérbe került. Ennek fényében 2000 márciusában hatályba lépett a megújuló energia elsőbbségének biztosításáról szóló törvény (*Erneuerbare-Energien-Gesetz*), amely rögzített betáplálási díjat vezetett be a megújuló energiaforrásokból származó villamosenergiára, továbbá kötelezte a hálózatüzemeltetőket a harmadik féltől származó villamosenergia átvételére, betáplálására és a rögzített árak megfizetésére.¹⁸⁸ A törvény hatálybalépését követő első öt évben például a szélenergia ára 9,10 cent/kWh-ról 6,19 cent/kWh-ra, a fotovoltaiikus rendszerek termeléséből származó energia pedig 50,6 cent/kWh-ról 48,1 cent/kWh-ra csökkent.¹⁸⁹

Az atomenergiából való kivonulás és a megújuló energiaforrások szerepének felértékelődésével párhuzamosan Vlagyimir Putyin orosz elnök 2000-es hatalomra kerülését követően a Schröder-kormány tovább erősítette az Oroszországgal való együttműködést is, amelynek fő pillére az orosz földgázimport növelése volt.

¹⁸⁶ Vereinbarung zwischen der Bundesregierung und den Energieversorgungsunternehmen vom 14. Juni 2000. Berlin. 14. Juni 2000. Forrás: https://www.bmuv.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Nukleare_Sicherheit/atomkonsens.pdf (letöltve: 2024.07.20.)

¹⁸⁷ Gesetz zur geordneten Beendigung der Kernenergienutzung zur gewerblichen Erzeugung von Elektrizität vom 22. April 2002. Berlin. 22. April 2002. Forrás: https://www.bmwl.de/Redaktion/DE/Downloads/A/gesetz-beendigung-kernenergienutzung.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (letöltve: 2024.07.20.)

¹⁸⁸ Gesetz für den Vorrang Erneuerbarer Energien (Erneuerbare-Energien-Gesetz-EEG) sowie zur Änderung des Energiewirtschaftsgesetzes und des Mineralölsteuergesetzes vom 29. März 2000. Berlin. 29. März 2000. Forrás: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?start=%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl100s0305.pdf%27%5D#__bgbl__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl100s0305.pdf%27%5D__1721469689147 (letöltve: 2024.07.20.)

¹⁸⁹ Hake et al. (2015) p. 540.

1999-ben befejeződtek az 1994-ben elkezdett Jamal-Európa földgázvezeték építési munkálatai, kapacitása pedig a 2000-es évek közepére érte el a tervezett évi 33 milliárd köbméter.¹⁹⁰ Schröder kancellárságának vége felé közeledve a gyümölcsöző német-orosz földgázkapcsolatok is elérték csúcspontjukat.

2005. szeptember 8-án a német kancellár és Putyin elnök jelenlétében a Gazprom, az E.ON és a BASF vállalatok képviselői aláírták az éves szinten 55 milliárd köbméter kapacitású, 1222 kilométer hosszú Északi Áramlat 1 földgázvezeték megépítésére vonatkozó 7,4 milliárd euró értékű megállapodást, amely a Balti-tenger alatt közvetlen összeköttetést biztosít Oroszország és Németország között. Ezen a ponton érdemes megemlíteni, hogy az Északi Áramlat 1 földgázvezeték eredetileg a Barents-tenger oroszországi részén található Stokman-földgázmezőt kapcsolta volna össze az EU piacával, azonban a 2000-es évek elejétől kibontakozó amerikai palagázforradalom¹⁹¹ okozta túlkínálat következtében elhalasztották a földgázmező feltárását.¹⁹² Ennek okán végül az oroszországi Viborg és a németországi Greifswald városát a Balti-tenger alatt összekötő földgázvezeték a hagyományos tranzitországok megkerülésével nemcsak a német-orosz földgázkapcsolatok elmélyítését tette lehetővé, hanem geopolitikai jelentőségűvé is vált, mellyel párhuzamosan csökkentette a két ország közötti földgázszállítási kockázatokat.

A földgázvezeték-projekt kételyeket ébresztett nemzetközi szinten többek között az USA, az Európai Unió, valamint a balti államok részéről, ugyanis tartottak az Oroszországból érkező földgáz esetében kialakult dependencia mértékének további növekedésétől.¹⁹³ Elsősorban Lengyelország és a balti államok kifogásolták a Németország és Oroszország között közvetlen összeköttetést biztosító, az uniós tagállamokat megkerülő földgázvezeték-projekt sajátos német-orosz jellegét, ugyanis a vezeték elszigetelte a Balti-tengertől délre fekvő országokat, amelyek erősen függtek az orosz gázimporttól.¹⁹⁴ Az Északi Áramlat 1 földgázvezeték építési munkálatai azonban a kritikus nemzetközi reakciók ellenére is megkezdődtek. Az 1990-es évektől a 2000-es

¹⁹⁰ (2021, december 21). *Russland stoppt Gas-Lieferung über Jamal-Pipeline nach Deutschland*. WirtschaftsWoche. Forrás: <https://www.wiwo.de/politik/ausland/gaspipeline-russland-stoppt-gas-lieferung-ueber-jamal-pipeline-nach-deutschland/27913314.html> (letöltve: 2024.07.18.)

¹⁹¹ Az 1990-es évektől kezdve a hidraulikus repesztéses eljárásnak köszönhetően az Amerikai Egyesült Államokban megindult a palagáz gyors ütemű és gazdaságos kiaknázás, ami rövid időn belül megváltoztatta az USA helyzetét a nemzetközi energiapiacra. In: Hirbák, A. (2013, október 12). *Felborítja a geopolitikát a palagáz*. Greenfo. Forrás: <https://greenfo.hu/hir/felboritja-a-geopolitikat-a-palagaz/> (letöltve: 2024.07.21.)

¹⁹² Bros et al. (2017) p. 17.

¹⁹³ Sullivan, A. (2022, szeptember 3). *Russian gas in Germany: A 50-year relationship*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/russian-gas-in-germany-a-complicated-50-year-relationship/a-61057166> (letöltve: 2024.02.18.)

¹⁹⁴ Bros et al. (2017) p. 17.

évek elejéig terjedő időintervallumban pedig az orosz földgáz már a teljes német földgázimport 40%-át fedezte.¹⁹⁵ Mindezzel egyidejűleg az 1998-as 20,8%-ról Schröder kancellárságának végére 22,4%-ra emelkedett a földgáz részesedési aránya a német primerenergia-fogyasztásban.¹⁹⁶ 1995-től 2005-ig Németország földgázfogyasztása is jelentősebb mértékben, 83,9 milliárd köbméterről 90,3 milliárd köbméterre növekedett.¹⁹⁷

Összességében elmondható, hogy Gerhard Schröder energiapolitikája alapvetően két pillérre épült: az atomenergia fokozatos kivezetésére és az Oroszországgal való szorosabb földgázkapcsolati rendszer kiépítésére. Az Északi Áramlat 1 földgázvezeték-projekt a hagyományos tranzitországok megkerülésével pedig nemcsak a német-orosz földgázkapcsolatok szorosabbra fonódását tette lehetővé, hanem geopolitikai jelentőséggel is bírt, mellyel párhuzamosan csökkentette a két ország közötti földgázszállítási kockázatokat. Mindeközben azonban elmélyítette Németország orosz földgázimport-függőségét.

III.5. Angela Merkel (2005-2021)

Gerhard Schröder kancellárt követve 2005 és 2021 között a történelem során először állt női kancellár Németország élén a kereszténydemokrata Angela Merkel személyében. Ezzel egyidejűleg az SPD-Zöldek koalíciót a CDU/CSU és az SPD kormánya váltotta fel.

Merkel kancellár¹⁹⁸ elkötelezett volt az éghajlatváltozás következményeinek globális kezelése mellett, amiért országos és nemzetközi szinten egyaránt síkra szállt. Ennek érdekében 2007 első félévében, az Európai Unió Tanácsának német soros elnöksége alatt az uniós vezetők megállapodtak a 2020-as éghajlatváltozási és energiaügyi csomag célkitűzéseiről. A 2020-ra megvalósítani kívánt célkitűzések három spektrumra irányultak: az 1990-es szinthez képest az EU üvegházhatású gázkibocsátásának 20%-kal történő csökkentésére, 20%-os energiahatékonysági fejlesztésre, valamint arra, hogy az EU összenergia-fogyasztásában a megújuló energiaforrásból

¹⁹⁵ Kőbányai, D. (2024, május 17). *Németország: Az orosz gázfüggőség vége*. Ludovika.hu. Forrás: <https://www.ludovika.hu/blogok/messelato/2024/05/17/nemetorszag-az-orosz-gazfuggoseg-vege/> (letöltve: 2024.07.02.)

¹⁹⁶ AG Energiebilanzen (2024, október 12). *Auswertungstabellen zur Energiebilanz Deutschland. Daten für die Jahre von 1990 bis 2023*. AG Energiebilanzen. Forrás: https://ag-energiebilanzen.de/wp-content/uploads/2023/11/awt_2023_d.pdf (letöltve: 2024.10.30.)

¹⁹⁷ (2024, július 11). *Natural gas consumption in Germany from 1980 to 2023*. Statista. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1326405/natural-gas-consumption-germany/> (letöltve: 2024.10.30.)

¹⁹⁸ Az éghajlatváltozás és következményeinek globális kezelésére irányuló törekvések következtében Angela Merkelt „klíma kancellár” néven is emlegetik.

előállított energia részaránya elérje a 20%-ot.¹⁹⁹ Ezt követően a heiligendammi G8 csúcson a kancellár elérte, hogy a tagállamok közös nyilatkozatban rögzítsék elköteleződésüket a nemzetközi éghajlatvédelmi célkitűzések mellett, ami előmozdította a globális szén-dioxid-kibocsátás 2050-ig történő 50%-os csökkentését.²⁰⁰

Annak érdekében, hogy Németország erőteljesebben járulhasson hozzá a nemzetközi éghajlatvédelemhez, a Merkel-kormány országos célkitűzéseket és intézkedéseket is meghatározott. Megállapodás született egy integrált energia- és éghajlatvédelmi programról, ami a megújuló energiaforrások fejlesztésének bővítését, az energiahatékonyság növelését, valamint a német erőművek korszerűsítését irányozta elő, melyekkel párhuzamosan a szén-dioxid-kibocsátás 40%-kal csökken, míg a megújuló energiaforrások részaránya 30%-ra emelkedik a villamosenergia-termelésben.²⁰¹

A német kormány 2010-ben újabb ambiciózus éghajlatvédelmi célokat fogalmazott meg. Utóbbiak értelmében Németország az 1990-es szinthez képest 2020-ig 40%-kal, 2030-ig 55%-kal, 2040-ig 70%-kal, 2050-ig pedig legalább 80%-kal csökkenti az üvegházhatású gázok kibocsátását az alacsony szén-dioxid-kibocsátású jövő érdekében.²⁰² Továbbá a megújuló energiaforrások részarányának a bruttó energiafogyasztásban 2020-ra 18%-ra, 2050-re 60%-ra kell növekednie, a villamosenergia-fogyasztás esetében pedig 2020-ra 35%-ra, 2030-ra 50%-ra, 2040-re 65%-ra, majd 2050-re már 80%-ra kell emelkednie a célkitűzések nyomán.²⁰³

2013-ban a Merkel-kormány egy további hosszú távú célkitűzéseket tartalmazó csomagot fogadott el, amelyben Németország elköteleződött az *Energiewende* kiteljesítése mellett. Ennek érdekében a kormány 2050-ig terjedő időintervallumra a következő ambiciózus célokat határozta meg: az üvegházhatású gázok kibocsátásának 80-95%-os csökkentését, a bruttó energiafogyasztás 60%-ának megújuló energiaforrásból történő előállítását, valamint a teljes német energiafelhasználás felére csökkentését.²⁰⁴

A villamosenergia-termelés esetében a megújuló energiaforrások részarány-növekedésére irányuló célkitűzések megvalósítása érdekében a megújuló energiaforrások fejlesztése és bővítése prioritást

¹⁹⁹ A 2020-as éghajlatváltozási és energiaügyi csomag. EUR-Lex. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/2020-climate-and-energy-package.html> (letöltve: 2024.07.21.)

²⁰⁰ Hake et al. (2015) p. 540.

²⁰¹ Hake et al. (2015) p. 540.

²⁰² Hake et al. (2015) p. 541.

²⁰³ Hake et al. (2015) p. 541.

²⁰⁴ Hake et al. (2015) p. 544.

élvezett. Ennek eredményeként például a szárazföldi szélenergia kapacitása 2010 és 2018 között 26,8 GW-ról 52,7 GW-ra, a napenergia 17,9 GW-ról 45,3 GW-ra emelkedett.²⁰⁵ 2010-ben az első tengeri - offshore - szélörőmőpark is megkezdte működését, ezzel pedig új és jelentős energiaforrássá vált az ország villamosenergia-termelése szempontjából. Az üzembe helyezést követő években a tengeri szélörőmőparkok bővítése és létesítése gyors növekedésnek indult. A német szélenergia-projektek fejlesztésére szakosodott vállalat, a Deutsche WindGuard adatai alapján az Északi- és Balti-tengeren 2013. december 31-ig összesen 116 szélturbina kapcsolódott be a villamosenergia-termelésbe, 520,3 MW mennyiségben.²⁰⁶ Az első olyan offshore szélörőmőpark-projeketet, amelyek már nem igényeltek állami támogatást, 2017-ben jelentették be. Ezek nyomán felcsillant a remény, hogy a technológia az ország energetikai átmenetének egyik pillérévé válhat, azonban ennek ellenére 2021-ben már egyetlen új szélturbinát sem létesítettek.²⁰⁷ Az ambiciózus fejlesztések és célkitűzések ellenére 2018-ban a 866 millió tonnára becsült egyenértékű szén-dioxid-kibocsátás jóval meghaladta a 2020-ra előirányozott 750 millió tonna célértéket²⁰⁸, így ekkorra már nyilvánvalóvá vált, hogy a 40%-os csökkentési célt lehetetlen lesz 2020-ig terjedő időintervallumban teljesíteni.

Az éghajlatváltozás következményei elleni küzdelem, valamint a fosszilis tüzelőanyagoktól a megújuló energiaforrások felé történő elmozdulást lehetővé tevő célkitűzések implementációjával párhuzamosan a nukleáris energia felhasználásának kérdésköre továbbra is kardinális pontot jelentett a német energiapolitikában. 2009 után a Merkel-kormány az éghajlatbarát energetikai átállást támogató, kedvező árú és biztonságos alternatívaként tekintett az atomenergiára, így elutasították a 2000-ben elfogadott atomenergiából történő kivonulásra irányuló törvényt, valamint az atomerőművek ekkor 32 évre korlátozott élettartamát is meghosszabbították.²⁰⁹ A nem sokkal

²⁰⁵ Lo, C. (2019, december 12). *Energiewende: Assessing Angela Merkel's clean energy legacy*. Power Technology. Forrás: <https://www.power-technology.com/features/energiewende-assessing-angela-merkels-clean-energy-legacy/> (letöltve: 2024.07.27.)

²⁰⁶ Status of Offshore Wind Energy Development in Germany. Deutsche WindGuard. Forrás: https://www.windguard.com/year2013.html?file=files/cto_layout/img/unternehmen/windenergiestatistik/2013/Status%20of%20Offshore%20Wind%20Energy%20Development%20in%20Germany%2C%202013%20%20ENGLISH%20VERSION.pdf (letöltve: 2024.07.26.)

²⁰⁷ Wehrmann, B. (2023, január 27). *German offshore wind power - output, business and perspectives*. Clean Energy Wire. Forrás: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/german-offshore-wind-power-output-business-and-perspectives> (letöltve: 2024.07.26.)

²⁰⁸ Lo, C. (2019, december 12). *Energiewende: Assessing Angela Merkel's clean energy legacy*. Power Technology. Forrás: <https://www.power-technology.com/features/energiewende-assessing-angela-merkels-clean-energy-legacy/> (letöltve: 2024.07.27.)

²⁰⁹ Hake et al. (2015) p. 541.

később bekövetkezett 2011-es fukusimai atomerőmű-baleset azonban végleges fordulópontot jelentett a német nukleáris energia politika szempontjából.

2011. március 11-én egy kilences erősségű földrengés, majd a földmozgás okozta cunami súlyos üzemzavart és nukleáris balesetet okozott a japán Fukushima Daiicsi atomerőműben, előidézve a történelem második legnagyobb nukleáris tragédiáját az 1986-os csernobili atomkatasztrófa után. „Fukusima megváltoztatta az atomenergiához való hozzáállásomat”²¹⁰, mondta Merkel a balesetet követően, érzékeltetve, hogy a fukusimai incidens után kardinális változás következik be a német kormány atomenergia-politikájában.

Az atomkatasztrófa után a társadalom körében is egyértelmű volt a nukleáris energia ellenesség, ugyanis a baleset után három hónappal készített közvélemény-kutatás adatai alapján a németek 54%-a foglalt állást az atomenergia mielőbbi kivezetése mellett.²¹¹ Németországban végül 2011 júniusában rögzítették a hét legrégebbi reaktor leállítását és a 2022. december 31-ig megvalósuló nukleáris energiából történő kivonulást.²¹²

Az atomenergiából való kivonulás mellett 2019 januárjában megállapodás született a 84 működő német szénerőmű 2038-ig esedékes bezárásáról, s ezáltal a szénenergiából történő kivonulásról is.²¹³ Az éghajlatvédelmi szempontból különösen káros szén fokozatos kivonási tervét 2020-ban fogadták el a meghatározott 2038-ig terjedő időintervallumra.

Németország nukleáris és szénenergiából való kivonulás melletti döntése és a fosszilis energiahordozók helyett megújuló energiaforrások felé orientálódó éghajlatbarát energiapolitikai törekvései kiteljesítéséhez a földgáz optimális alternatívát jelentett. Így utóbbinak innentől fogva az energiaellátás szempontjából is különösen fontos szerepe lett, hiszen míg a szél- és napenergia előállítása napszakonként változó külső körülményektől függ, addig a gázerőművek éjjel-nappal üzemképesek. Az előbbieket jegyében Merkel kormányzása alatt az Oroszországgal kialakított

²¹⁰ Thalman, E., & Wettengel, J. (2021, december 7). *The story of "Climate Chancellor" Angela Merkel*. Clean Energy Wire. Forrás: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/making-climate-chancellor-angela-merkel> (letöltve: 2024.07.27.)

²¹¹ (2023, április 4). *Mehrheit ist gegen Atomausstieg*. Tagesschau. Forrás: <https://www.tagesschau.de/inland/deutschlandtrend/deutschlandtrend-3357.html> (letöltve: 2024.07.27.)

²¹² Dreizehntes Gesetz zur Änderung des Atomgesetzes vom 31. Juli 2011. Bundesgesetzblatt Teil I, Nr. 43, Berlin, 31. Juli 2011. Forrás: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl&start=//*%5b@attr_id=%27bgbl111s1704.pdf%27%5d#__bgbl__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl111s1704.pdf%27%5D__1722092943929 (letöltve: 2024.07.27.)

²¹³ Oltermann, P. (2022, július 21). *How reliant is Germany – and the rest of Europe – on Russian gas?* The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/21/how-reliant-is-germany-and-europe-russian-gas-nord-stream> (letöltve: 2024.07.10.)

partnerség szignifikánsan hozzájárult a német energiaellátás diverzifikációjához, stabilizálásához, így a prosperáló német-országi földgázkapcsolatok fenntartása továbbra is prioritást élvezett.

A 2005-ös megállapodás nyomán a Németország és Oroszország között közvetlen összeköttetést biztosító Északi Áramlat 1 földgázvezeték két részletben került átadásra. Az első csővezeték 2011-ben, a másodikat pedig 2012-ben adták át, melyet követően a két földgázvezeték teljes kapacitása éves szinten elérte az 55 milliárd köbmétert.²¹⁴

Három évvel később, 2015-ben az ENSZ Párizsban tető alá hozott éghajlatváltozási konferenciáján elfogadásra került az éghajlatváltozásról szóló Párizsi Megállapodás²¹⁵, melyet az Európai Unió és összes tagállama egyaránt aláírt és megerősített. A Párizsi Megállapodást aláíró felek hosszú távú célja az, hogy a globális éves átlaghőmérséklet-emelkedést az iparosodást megelőző szinthez képest jóval 2°C alatt tartsák, továbbá törekedjenek arra, hogy a hőmérséklet-emelkedés maximum 1,5°C legyen.²¹⁶ Ezen fő célkitűzés mellett a cselekvési terv elemei között szerepel többek között a klímavédelemre szánt pénzügyi támogatás mértékének növelése, valamint az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése.²¹⁷

A Párizsi Megállapodás Oroszország számára kedvező volt, hiszen az EU-n belül Németország erősen elköteleződött a megállapodásban foglalt ambiciózus célkitűzések megvalósítása mellett, melynek jegyében a német-országi földgázkapcsolati rendszer jelentősége még tovább erősödött. A két ország közötti földgázkapcsolatok további jellegzetes termékeként 2015-ben megállapodás született a 11 milliárd dollár értékű, az Északi Áramlat 1 gázvezetékkel párhuzamosan futó, 1230 kilométer hosszú Északi Áramlat 2 földgázvezeték megépítéséről, amely a duplájára, évi 110 milliárd köbméterre növelte az Északi Áramlat 1 kapacitását. A földgázvezeték üzemeltetése a Nord Stream 2 AG égisze alá került, a cég igazgatótanácsának pedig 2016 és 2022 között a korábbi német kancellár, Gerhard Schröder lett az elnöke. A gázvezetékprojekt pénzügyi megállapodását két évvel később, 2017-ben írták alá a beruházásban részt vevő energetikai cégek, Oroszország részéről a Gazprom, Európa oldaláról a francia ENGIE, az osztrák OMV, a brit-holland Shell, illetve a német Uniper és Wintershall.

²¹⁴ Molnár (2017) p. 4.

²¹⁵ 2016. november 4-én lépett hatályba

²¹⁶ Paris Agreement. United Nations. 2015. Forrás: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (letöltve: 2024.07.29.)

²¹⁷ Paris Agreement. United Nations. 2015. Forrás: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (letöltve: 2024.07.29.)

A projekt azonban ebben az esetben is jelentős nemzetközi ellenállásba ütközött - amihez a 2014-es ukrajnai válság eseményei is indikátorként szolgáltak -, ugyanis az Amerikai Egyesült Államok, az Európai Unió és tagállamai erősen tartottak attól, hogy a földgázvezeték megépülésével Németország - és ezáltal az EU is - végleg függővé válik az orosz földgázimporttól, amivel párhuzamosan Moszkva európai befolyása veszélyes mértékűvé erősödik.²¹⁸ „Németországot teljes mértékben Oroszország irányítja, mivel az ország 60-70%-ban orosz importból fedezi energiaszükségleteit. Németország Oroszország foglya. Megszabadultak a szén- és atomerőműveiktől, olaj- és földgázszükségletük jelentős részét pedig Oroszországból szerzik be. Úgy vélem erre a NATO-nak is nagyobb figyelmet kellene fordítania.”²¹⁹, jelentette ki az USA akkori elnöke, Donald Trump a 2018-as brüsszeli NATO-csúcstalálkozó alkalmával. Az egyértelmű nemzetközi ellenállás ellenére azonban a földgázvezeték-projekt építési munkálatai végül 2021 szeptemberében befejeződtek.

2021-ben Németország földgázszükségleteinek 95%-át importból fedezte, melynek 95%-a csővezetékrendszeren keresztül, további 5%-a pedig cseppfolyósított formában érkezett az országba. Ekkor 154,46 milliárd köbméter orosz földgáz került a német földgázhálózatba, amelyből 83,17 milliárd köbmétert vásárolt maga az ország, a fennmaradó mennyiséget tovább exportálták a szomszédos európai országokba.²²⁰ 2021-re továbbá jelentős emelkedést mutatott a földgáz aránya a német primerenergia-fogyasztásban, ugyanis míg 2005-ben Merkel kancellárságának kezdetén 22,4%-os részesedést mutatott, addig 2021-ben már 26,5%-ot tett ki.²²¹ Az ország földgázfelhasználása pedig a 2005-ös 90,3 milliárd köbméterről 2021-ben 91,5 milliárd köbméterre emelkedett.²²²

²¹⁸ (2021, július 14). *Why Nord Stream 2 is the world's most controversial energy project*. The Economist. Forrás: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2021/07/14/why-nord-stream-2-is-the-worlds-most-controversial-energy-project> (letöltve: 2024.02.20.)

²¹⁹ Mason, J. (2018, július 11). *Trump lashes Germany over gas pipeline deal, calls it Russia's 'captive'*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/markets/currencies/trump-lashes-germany-over-gas-pipeline-deal-calls-it-russias-captive-idUSKBN1K10VH/> (letöltve: 2024.07.29.)

²²⁰ Kőbányai, D. (2024, május 17). *Németország: Az orosz gázfüggőség vége*. Ludovika.hu. Forrás: <https://www.ludovika.hu/blogok/messzelato/2024/05/17/nemetorszag-az-orosz-gazfuggoseg-vege/> (letöltve: 2024.07.02.)

²²¹ AG Energiebilanzen (2024, október 12). *Auswertungstabellen zur Energiebilanz Deutschland. Daten für die Jahre von 1990 bis 2023*. AG Energiebilanzen. Forrás: https://ag-energiebilanzen.de/wp-content/uploads/2023/11/awt_2023_d.pdf (letöltve: 2024.10.30.)

²²² (2024, július 11). *Natural gas consumption in Germany from 1980 to 2023*. Statista. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1326405/natural-gas-consumption-germany/> (letöltve: 2024.10.30.)

Összefoglalva tehát Angela Merkel energiapolitikájának középpontjában az éghajlatvédelem, a megújuló energiaforrásokra való átállás, illetve a nukleáris energiából történő kivonulás állt. A prosperáló német-orosz földgázkapcsolatok fenntartása és szorosabbra fűzése Merkel kancellársága alatt is prioritást élvezett, különösen az Északi Áramlat földgázvezeték-projektek révén, amelyek közvetlen gázellátást biztosítottak Oroszországból.

III.6. Olaf Scholz (2021-)

2021. december 8-án Angela Merkel 16 éven át tartó kancellársága a végéhez ért, az újonnan megválasztott Olaf Scholz kancellárnak pedig hamarosan szembe kellett néznie a 2022. február 24-én eszkalálódott orosz-ukrán háborúval és következményeivel. Az ukrajnai invázió okozta energiaválság feltárta Németország 1970-es évek óta fokozatosan elmélyülő orosz földgázfüggőségét, így a Scholz-kormány energiapolitikájának középpontjában az energiaforrások diverzifikációja és ezáltal az energiabiztonság megerősítése áll.

Az orosz földgáztól való diverzifikáció és az energiabiztonság szavatolása érdekében az ország kitolta a nukleáris energia végső kivezetésének időpontját, valamint a szénérőműveket is újra üzembe helyezték. Az atomenergia végső kivezetésének 2011-ben meghatározott határidejét 2022. december 31-ről 2023. április 15-re módosították, így az ország utolsó három atomerőművét²²³ ekkor állították le.²²⁴ A nukleáris energia kivezetésének meghosszabbítása mellett 2022 telén Németország reaktiválta széntüzelésű erőműveit is, mellyel párhuzamosan élettartamuk is meghosszabbításra került 2024-ig.²²⁵ 2023 októberében megállapodás született továbbá a lignittüzelésű erőművek 2024 márciusáig tartó üzembe helyezéséről is. A lignittüzelésű erőművek közül 2024 márciusában hét erőművi blokkot állítottak le²²⁶, mivel a tervek szerint Németország továbbra is 2038-ra vonul ki a szénenergiából.

Az orosz földgáztól való diverzifikáció jegyében pedig Berlin alternatív energiaforrásokat keresve új beszerzési forrásokra és importpartnerekre kezdett támaszkodni a Közel-Keleten, Norvégiában

²²³ Emsland, Isar 2, Neckarwestheim 2

²²⁴ (2022, október 19). *Kabinet beschließt Novelle des Atomgesetzes*. Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz, Nukleare Sicherheit und Verbraucherschutz. Forrás: <https://insideclimatenews.org/news/25032022/germany-russia-ukraine-olav-scholz/> (letöltve: 2024.07.30.)

²²⁵ Eckert, V., & Sims, T. (2022, december 16). *Energy crisis fuels coal comeback in Germany*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/markets/commodities/energy-crisis-fuels-coal-comeback-germany-2022-12-16/> (letöltve: 2024.07.30.)

²²⁶ (2024, március 26). *Hét szénérőművét állítja le Németország*. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2024/03/26/nemetország-villamosenergia-termeles-szeneromu-leallitas> (letöltve: 2024.07.30.)

és az Amerikai Egyesült Államokban. A kieső orosz földgázzállítások ellensúlyozása érdekében Németország gyors ütemben cseppfolyósított földgáz (LNG) fogadására képes úszó terminálokat (*Floating Storage and Regasification Unit – FSRU*) létesített. 2022 májusában elfogadásra került a terminálok létesítését, valamint üzembe helyezését övező eljárási intézkedések felgyorsítását lehetővé tevő törvényjavaslat, melynek eredményeként három úszó terminál már működésbe lépett Brunsbüttel, Lubmin és Wilhelmshaven kikötőiben.²²⁷ 2023-ban az említett három terminál összesen több mint 6,6 milliárd köbméter cseppfolyósított földgáz fogadását biztosította, melynek több mint 80%-a az Amerikai Egyesült Államokból származott.²²⁸

Az említett három úszó terminál mellett az Elba folyó mentén fekvő Stade városában folyamatban van Németország első szárazföldi LNG-termináljának kiépítése is, 2027-re tervezett üzembe helyezési időponttal. Ezen terminál kezdetben LNG, szintetikus földgáz és cseppfolyósított biometán, később pedig ammónia importálására alkalmas alternatívaként fog szolgálni. A szárazföldi terminál üzembe helyezéséig a Stade városának kikötőjében 2024 márciusa óta működő úszó LNG-terminál járul hozzá a gázellátáshoz.²²⁹

A jelenleg hatályos szabályok szerint a terminálok 2044 végéig fogadhatnak cseppfolyósított földgázt, ezt követően pedig már csak karbonsemleges energiahordozók érkehetnek rajtuk keresztül.²³⁰

Németország az orosz energiától való diverzifikációs törekvései mellett továbbra is elkötelezetten sikkra száll a globális éghajlatvédelem érdekében meghozott országos és nemzetközi célkitűzések elérése mellett. „Az, hogy Németország 2045-re klímasemleges országgá váljon, fontosabb, mint valaha.”²³¹, mondta Scholz kancellár 2022 márciusában a német Bundestagban tartott beszéde során. Ennek érdekében 2030-ra az üvegházhatású gázok kibocsátási arányának 65%-os

²²⁷ Gesetzentwurf der Fraktionen SPD, Bündnis 90/Die Grünen und FDP. Entwurf eines Gesetzes zur Beschleunigung des Einsatzes verflüssigten Erdgases (LNG-Beschleunigungsgesetz – LGG). Deutscher Bundestag. 10. 05. 2022. Forrás: <https://dserver.bundestag.de/btd/20/017/2001742.pdf> (letöltve: 2024.07.30.)

²²⁸ Kőbányai, D. (2024, május 17). *Németország: Az orosz gázfüggőség vége*. Ludovika.hu. Forrás: <https://www.ludovika.hu/blogok/messzelato/2024/05/17/nemetorszag-az-orosz-gazfuggoseg-vege/> (letöltve: 2024.07.02.)

²²⁹ Casey, J. (2024, március 25). *Green light given for Germany's first land-based liquefied gases terminal in Stade*. LNG Industry. Forrás: <https://www.lngindustry.com/liquid-natural-gas/25032024/green-light-given-for-germanys-first-land-based-liquefied-gases-terminal-in-stade/> (letöltve: 2024.07.30.)

²³⁰ Kőbányai, D. (2024, május 17). *Németország: Az orosz gázfüggőség vége*. Ludovika.hu. Forrás: <https://www.ludovika.hu/blogok/messzelato/2024/05/17/nemetorszag-az-orosz-gazfuggoseg-vege/> (letöltve: 2024.07.02.)

²³¹ Gearino, D. (2022, március 25). *Germany's New Government Had Big Plans on Climate, Then Russia Invaded Ukraine. What Happens Now?* Inside Climate News. Forrás: <https://insideclimatenews.org/news/25032022/germany-russia-ukraine-olav-scholz/> (letöltve: 2024.07.30.)

csökkentését tűzte ki célul az ország, mellyel párhuzamosan 2045-re teljesen klímasemlegessé válik.²³² Ez a folyamat a fosszilis energiahordozók fokozatos kivezetését és a megújuló energiaforrások arányának jelentős növelését állítja középpontba.

2022-ben Németország a felhasznált villamosenergia-mennyiségének 46%-át, 2023-ban már 52%-át megújuló energiaforrásokból állította elő, ezzel első ízben meghaladva az egy teljes évi 50%-os arányt.²³³ A villamosenergia-termelés terén az ország ambiciózus célja, hogy a megújuló energiaforrások részaránya 2030-ra elérje a 80%-ot, 2035-re pedig már teljesen szén-dioxid-mentessé váljon a német villamosenergia-szektor. A kitűzött célok elérése érdekében a megújuló energiaforrások fejlesztése és bővítése - különösen a nap-, szél-, és geotermikus energia - élvez prioritást a Scholz-kormány energiapolitikájában.

A geotermikus energia felhasználásának jelentősége is megerősödött az orosz-ukrán háború következtében, ugyanis potenciális alternatívát jelent a német hőtermelés szempontjából. A geotermikus energia hasznosításához ráadásul a körülmények is adottak, hiszen Németországban található Európa egyik legnagyobb geotermikus készlete, amelyet korábban kiaknázatlanul hagytak. Ennek jegyében Berlin energiapolitikai célkitűzései között szerepel a geotermikus energiatermelés bővítése is annak érdekében, hogy 2030-ra a jelenleginél tízszer több energiát táplálhasson a fűtési hálózatba, mellyel párhuzamosan a geotermikus erőművek számát a jövőben 42-ről 54-re bővítik.²³⁴

Az előbbiekkal párhuzamosan 2022-ben Németország földgázfelhasználása is csökkenő tendenciát mutatott. A 2021-ben regisztrált 91,7 milliárd köbméter mennyiség 77,5 milliárd köbméterre csökkent.²³⁵ A primerenergia-fogyasztásban mért 2021-es 26,5%-os arány 2022-ben 23,3%-ra esett

²³² Kőbányai, D. (2024, május 17). *Németország: Az orosz gázfüggőség vége*. Ludovika.hu. Forrás: <https://www.ludovika.hu/blogok/messzelato/2024/05/17/nemetorszag-az-orosz-gazfuggoseg-vege/> (letöltve: 2024.07.02.)

²³³ Amelang, S. (2023, december 18). *Renewables cover more than half of Germany's electricity demand for first time this year*. Clean Energy Wire. Forrás: <https://www.cleanenergywire.org/news/renewables-cover-more-half-germanys-electricity-demand-first-time-year> (letöltve: 2024.07.31.)

²³⁴ (2023, augusztus 24). *Scholz pushes expansion of geothermal energy in Germany*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/business/energy/scholz-pushes-expansion-geothermal-energy-germany-2023-08-24/> (letöltve: 2024.07.31.)

²³⁵ (2024, július 11). *Natural gas consumption in Germany from 1980 to 2023*. Statista. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1326405/natural-gas-consumption-germany/> (letöltve: 2024.10.30.)

vissza.²³⁶ Ennek ellenére a 2023-as évben 24,7%-os részesedési értéket produkálva²³⁷ ismét emelkedett a földgáz aránya az ország primerenergia-fogyasztásában, azonban a földgázfelhasználás a 2022-es 77,5 milliárd köbméterről 75,7 milliárd köbméterre csökkent tovább.²³⁸

Összefoglalva, a Scholz-kormány energiapolitikájának középpontjában a 2022-es orosz-ukrán háború okozta energiaválság következményeinek kezelése, az orosz földgáztól való függetlenedés, az energiaforrások diverzifikációja és ezáltal az energiabiztonság megerősítése áll. Az orosz földgáztól való diverzifikáció jegyében az ország alternatív energiaforrásokat keresve új beszerzési forrásokra és importpartnerekre kezdett támaszkodni a Közel-Keleten, Norvégiában és az Amerikai Egyesült Államokban. Ennek eredményeképp a kieső orosz földgázszállítások ellensúlyozása érdekében kiépített cseppfolyósított földgáz (LNG) fogadására képes terminálok hozzájárulnak a gázellátás biztosításához, mellyel párhuzamosan a jövőre nézve is optimális alternatívát kínálnak.

²³⁶ AG Energiebilanzen (2024, október 12). *Auswertungstabellen zur Energiebilanz Deutschland. Daten für die Jahre von 1990 bis 2023.* AG Energiebilanzen. Forrás: https://ag-energiebilanzen.de/wp-content/uploads/2023/11/awt_2023_d.pdf (letöltve: 2024.10.30.)

²³⁷ AG Energiebilanzen (2024, október 12). *Auswertungstabellen zur Energiebilanz Deutschland. Daten für die Jahre von 1990 bis 2023.* AG Energiebilanzen. Forrás: https://ag-energiebilanzen.de/wp-content/uploads/2023/11/awt_2023_d.pdf (letöltve: 2024.10.30.)

²³⁸ (2024, július 11). *Natural gas consumption in Germany from 1980 to 2023.* Statista. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1326405/natural-gas-consumption-germany/> (letöltve: 2024.10.30.)

IV. Esettanulmányok: a német-orosz földgázkapcsolatok kihívásai 2022 előtt

IV.1. A 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita

IV.1.1. Eseménytörténeti áttekintés

A Szovjetunió számára a II. világháború győztes nagyhatalomként ért véget. Ennek következtében hatalmát kiterjesztette Kelet-Európa jelentős részére, s ezzel párhuzamosan a bipoláris világ egyik szuperhatalmává vált. A XX. század második felében, az 1980-as évektől kezdődően azonban folyamatosan veszített pozíciójából, mely folyamat végül az 1991 decemberében bekövetkezett felbomlásához vezetett.

A Szovjetunió idején az Európába irányuló szovjet földgázszállítás 80%-a²³⁹ Ukrajnán keresztül zajlott, így a bipoláris világrend megszűnését követően függetlenségét visszanyert ukrán állam stratégiai jelentőséggel bíró tranzitországgá vált az orosz földgáz szállítása szempontjából, ami politikai feszültségekhez vezetett Moszkva és Kijev között.

2004-ben választásokat tartottak Ukrajnában, a jelöltek az oroszbarát Viktor Janukovics és ellenfele, a Nyugattal szimpatizáló Viktor Juscsenko voltak. A választások második fordulója során Viktor Janukovics aratott győzelmet, azonban az ország keleti megyéiben választási csalásokat jeleztek.²⁴⁰ Ezt követően narancsos forradalom néven tüntetéssorozat vette kezdetét a kijevi Majdan téren, amely végül országos szintre emelkedett. A demonstráció nevét a - Viktor Juscsenkót jelölő - Mi Ukrajnánk párt narancssárga színe után kapta. A tüntetéssorozat hatására megsemmisítették a második körös választási eredményt, illetve „harmadik fordulót” írtak ki, melyen egyértelműen a nyugati orientációjú Viktor Juscsenko aratott győzelmet. 2005-ben miniszterelnökként Julia Timosenko - a demonstrációsorozat egyik vezéralakja - és a narancsos pártok alakíthattak kormányt.

Moszkva az eseményekre válaszul 1000 köbméterenként 230 dollárra emelte az Ukrajnába szállított földgáz árát, amit korábban jóval a piaci ár alatt, 50 dollárért táplált az ukrán hálózatba.²⁴¹ Mivel az ukránok sokallták a gázáremelést, a Kreml csökkentette az országba szállított földgáz

²³⁹ (2009, január 12). *Gas crises between Russia and Ukraine*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb/timeline-gas-crises-between-russia-and-ukraine-idUSTRE50A1A720090111/> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁴⁰ (2004, november 22). *Ukrainians Protest Election Fraud*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/ukrainians-protest-election-fraud/a-1403660> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁴¹ (2009, január 12). *Gas crises between Russia and Ukraine*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb/timeline-gas-crises-between-russia-and-ukraine-idUSTRE50A1A720090111/> (letöltve: 2024.07.31.)

mennyiségét, majd 2006. január 1-jén egy nap erejéig teljesen le is állította azt. Az események hatására Ukrajna végül a 95 dolláros árba, valamint a RosUkrEnergo közvetítő cég bevezetésébe²⁴² is beleegyezett, ami hamarosan a jövőbeli gázmegállapodások konfliktusforrásává vált.

2007 és 2009 között Moszkva és Kijev további tárgyalásokat folytatott a földgáz árával kapcsolatban. 2007 februárjában az ukrán parlament törvényt fogadott el, amely megtiltotta a földgázvezetékek privatizációját, eladását, vagy bérbeadását, miután Oroszország közös vállalat létrehozását javasolta a rendszer működtetésére.²⁴³ Ezt követően 2008 februárjában a Gazprom bejelentette, hogy Ukrajna 1,5 milliárd dollárnyi tartozást halmozott fel a 2007-es szállítások esetében, ezért március elején rövid időre megfelezte a szállított földgáz mennyiségét.²⁴⁴ Miután az ukrán Naftogaz beleegyezett az adósság visszafizetésébe, a gázszállítás mennyisége rendeződött.

2008 októberében Timosenko és Vlagyimir Putyin miniszterelnök memorandumot írt alá, amely rögzítette, hogy Ukrajna fokozatos gázáremelést követően három éven belül piaci árat fog fizetni, valamint azt is, hogy a RosUkrEnergo és a hasonló közvetítő cégek megszűnnek.²⁴⁵

Hosszas tárgyalások után azonban a Gazprom ismét bejelentette, hogy Ukrajna nem rendezte 2008-as tartozásait, továbbá a 2009-es gázárakról sem tudtak megállapodni, ezért 2009. január 1-jén teljesen leállt az Ukrajnába irányuló földgázszállítás. Moszkva kezdetben 250 dollárt javasolt, Kijev azonban 201 dollárt kívánt volna fizetni és növelni akarta a gáztranzitdíjakat is, ezért a Gazprom 458 dollárra emelte a szállított földgáz árát.²⁴⁶ Mindezek mellett Oroszország korrupcióval és az Európának szánt gáz ellopásával vádolta Ukrajnát, melynek következtében január 7-én az ország elrendelte az Ukrajnán keresztül történő gázszállítás leállítását is, ami ellátási zavarokat okozott az európai államokban. Az Ukrajnán keresztül Európába irányuló gázszállítások

²⁴² (2009, január 12). *Gas crises between Russia and Ukraine*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb/timeline-gas-crises-between-russia-and-ukraine-idUSTRE50A1A720090111/> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁴³ (2009, január 12). *Gas crises between Russia and Ukraine*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb/timeline-gas-crises-between-russia-and-ukraine-idUSTRE50A1A720090111/> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁴⁴ (2009, január 12). *Gas crises between Russia and Ukraine*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb/timeline-gas-crises-between-russia-and-ukraine-idUSTRE50A1A720090111/> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁴⁵ (2009, január 12). *Gas crises between Russia and Ukraine*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb/timeline-gas-crises-between-russia-and-ukraine-idUSTRE50A1A720090111/> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁴⁶ Gwertzman, B., & Mankoff, J. (2009, január 8). *The business and politics behind the Russia-Ukraine gas dispute*. Council on Foreign Relations. Forrás: <https://www.cfr.org/interview/business-and-politics-behind-russia-ukraine-gas-dispute> (letöltve: 2024.02.20.)

szavatolása érdekében végül 2009. január 11-én Oroszország, Ukrajna és az Európai Unió aláírta az Európának szánt orosz gáz tranzitjának megfigyeléséről szóló jegyzőkönyvet, amely lehetővé tette, hogy uniós, ukrán és orosz megfigyelők felügyeljék az Ukrajna területén áthaladó gázáramlást.²⁴⁷

IV.1.2. A 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita hatása a német-orosz földgázkapcsolatokra

Németország, mint az orosz földgáz legnagyobb európai importőre, kis mértékben ugyan, de érintett volt a 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita következményeiben. Az ország 2004-ben 36 milliárd köbméter földgázt importált Oroszországból, ami a német gázfogyasztás 35%-át jelentette, 2005-ben pedig 41,7%-os arányban érkezett földgáz orosz forrásból.²⁴⁸ 2006. január elején, az Ukrajnába irányuló földgázszállítások megszüntetését követően Németország 30%-os nyomáscsökkenést regisztrált, ami a napi orosz földgázimport 10%-os csökkenését jelentette.²⁴⁹ Ekkor az ország elegendő mennyiségű földgáztartalékkal rendelkezett, ami a Gazdasági Minisztérium szerint 75 napig képes lett volna fedezni az ország gázellátását.²⁵⁰ Továbbá a német energiaszolgáltatók biztosították a háztartásokat, amelyek fűtésre használták a földgázt, hogy a gázvita következményei nem érintik őket, azonban az ipari felhasználás esetleges csökkentésére is figyelmeztettek, amennyiben a körülmények nem rendeződnek.²⁵¹

Angela Merkel kancellár számára továbbra is egyértelmű volt, hogy az Oroszországi Föderáció kulcsfontosságú aktor az európai biztonság, béke, energiaellátás, illetve a regionális konfliktusok megoldása szempontjából, így az ország a Moszkvával való párbeszédre és együttműködésre törekedett, melynek jegyében a német kormány tárgyalásokat folytatott a Kremllel és Kijevvel egyaránt. A tárgyalások alkalmával Berlin - az EU-s és német gazdasági és ipari érdekek mellett síkra szállva - hangsúlyozta, hogy „a német kormány elvárja Oroszországtól és Ukrajnától, hogy

²⁴⁷ (2009. január 12). *Gas crises between Russia and Ukraine*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb/timeline-gas-crises-between-russia-and-ukraine-idUSTRE50A1A720090111/> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁴⁸ (2006. március 1). *Germany Not Affected by Russian Gas Dispute*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/germany-not-affected-by-russian-gas-dispute/a-1843993> (letöltve: 2024.09.15.)

²⁴⁹ (2006. március 1). *Germany Not Affected by Russian Gas Dispute*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/germany-not-affected-by-russian-gas-dispute/a-1843993> (letöltve: 2024.09.14.)

²⁵⁰ (2006. március 1). *Germany Not Affected by Russian Gas Dispute*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/germany-not-affected-by-russian-gas-dispute/a-1843993> (letöltve: 2024.09.15.)

²⁵¹ (2006. március 1). *Germany Not Affected by Russian Gas Dispute*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/germany-not-affected-by-russian-gas-dispute/a-1843993> (letöltve: 2024.09.15.)

az Ukrajnába irányuló gázszállításokról szóló orosz-ukrán bilaterális tárgyalások ne vezessenek az európai gázellátás korlátozásához”.

Berlin az ukrajnai események ellenére azonban továbbra is kitartott az *Ostpolitik* bázisán nyugvó Moszkvával való együttműködés mellett, különösképp a két ország között szorosan összefonódó földgázkapcsolatokat illetően. Ennek eredményeként a 2005-ös 41,7%-hoz képest 2006-ban emelkedett az orosz földgáz aránya a teljes német földgázimportban.²⁵²

A Gerhard Schröder kancellár és Vlagyimir Putyin orosz elnök között 2005-ben létrejött Északi Áramlat 1 földgázvezeték-projekt megállapodást az orosz-ukrán gázvita körülményeitől függetlenül továbbra is életben tartották. Az események hatására az Oroszországi Föderációt és Németországot a Balti-tenger alatt közvetlenül összekötő, tranzitállamokat elkerülő, évi 55 milliárd köbméter kapacitású földgázvezeték jelentősége tovább erősödött, mivel lehetővé tette a két ország közötti földgázszállítási kockázatok csökkentését. 2006-ban továbbá az 1994-ben Ukrajna elkerülése érdekében megkezdett északnyugat-szibériai Jamal-félszigetről kiinduló, Belaruszon és Lengyelországon keresztül Németországba futó Jamal-Európa földgázvezeték is elérte a tervezett évi 33 milliárd kapacitási maximumát.²⁵³ A német-orosz földgázkapcsolati rendszer előbbi mérföldkövei nyomán Berlin az ukrajnai események ellenére is megbízható földgázszállító partnerként tekintett Moszkvára. Ezt alátámasztja, hogy 2006 és 2009 között Németország teljes földgázimportjának több mint 40%-a továbbra is orosz forrásból származott.²⁵⁴

2009. január 1-én Oroszország ismét leállította az Ukrajnába irányuló, illetve az Ukrajnán keresztül Európába áramló földgázszállításokat, ami ismételten ellátási zavarokat okozott az európai országokban. Az EU ennek hatására korszerűsítette a keletről nyugatra futó földgázvezetéseket az áramlás irányának megfordítása érdekében. Mindez azt jelentette, hogy egy újabb ellátási zavar esetén Ausztriából és Németországból is lehetővé vált a keletre irányuló gázszállítás. Utóbbi esetében pedig 2004 óta ekkor esett vissza első ízben az Oroszországból érkező földgázszállítás aránya 40% alá, azonban Moszkva továbbra is az ország első számú földgázimport-partnere maradt.²⁵⁵

²⁵² Bros et al. (2017) p. 11.

²⁵³ Bros et al. (2017) p. 16.

²⁵⁴ Kőbányai, D. (2024, május 17). *Németország: Az orosz gázfüggőség vége*. Ludovika.hu. Forrás: <https://www.ludovika.hu/blogok/messzelato/2024/05/17/nemetorszag-az-orosz-gazfuggoseg-vege/> (letöltve: 2024.07.02.)

²⁵⁵ Bros et al. (2017) p. 11.

IV.1.3. Összefoglalás

A 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita rávilágított arra, hogy a Kreml Ukrajnával kapcsolatos külpolitikai érdekérvényesítésének irányvonalai már a 2000-es évek elején körvonalazódtak. Az orosz-ukrán gázviták során Oroszország bebizonyította, hogy képes fegyverként használni az energiát, rávilágítva ezzel a jelentős orosz befolyásra, mely következtében az európai energiabiztonság kérdésköre is átértékelődött.

Az események figyelmeztető jelzésként érzékeltették, hogy Németország Oroszország-politikája és stratégiája átértékelésre szorul, hiszen kikristályosodni látszott az utópisztikus, Moszkva kooperáció és közeledés általi megváltoztatásának bázisán nyugvó politikai koncepció alkonya.

A Németország és Oroszország közötti, különösen a földgáz esetében elmélyült együttműködés azonban az ukrajnai események ellenére is élénk maradt, amit alátámaszt az Északi Áramlat 1 földgázvezeték-projekt megvalósításáról született megállapodás zavartalan megvalósítása is. A német-orosz földgázkapcsolatok szorosabbra fűzése rövid távon kétségtől optimális alternatívát jelentett a német ellátásbiztonság szavatolására, azonban hosszú távon fokozottan kitette az országot az energiabiztonsági és geopolitikai kihívásoknak.

IV.2. A 2014-es ukrajnai válság

IV.2.1. Eseménytörténeti áttekintés

Az 1980-as évektől kezdődően fokozatosan gyengülő Szovjetunió a XX. század második felében folyamatosan veszített a II. világháború utáni bipoláris világban szuperhatalomként betöltött pozíciójából, ami végül az 1991-ben bekövetkezett felbomlásához vezetett.

A Szovjetuniótól való függetlenedés Ukrajna esetében felszínre hozott olyan megoldásra szoruló problémákat, amelyek kihatással voltak a teljes nemzetközi közösségre. Ide tartozott azon atomfegyverek sorsának kérdése is, amelyek a Szovjetuniótól maradtak fenn Ukrajna számára. A nemzetközi szintű problémát az jelentette, hogy a függetlené vált ukrán állam által birtokolt nukleáris fegyverek felvetették egy új atomhatalom létrejöttének veszélyét.²⁵⁶ A probléma megoldására 1994-ben aláírták a Budapest Memorandumot, mely által Oroszország, a Nyugat

²⁵⁶ Broad, W. J. (2022, február 5). *Ukraine Gave Up a Giant Nuclear Arsenal 30 Years Ago. Today There Are Regrets.* The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/2022/02/05/science/ukraine-nuclear-weapons.html> (letöltve: 2024.07.31.)

részéről pedig az Egyesült Királyság, valamint az Amerikai Egyesült Államok elismerték Ukrajna területi integritását és szuverenitását a leszerelésért cserébe.²⁵⁷

2004-ben választásokat tartottak Ukrajnában, a jelöltek az oroszbarát Viktor Janukovics és ellenfele, a Nyugattal szimpatizáló Viktor Juscsenko voltak. A választások második fordulójára Viktor Janukovics aratott győzelmet, azonban a keleti megyékben választási csalásokat jeleztek.²⁵⁸ Ezt követően a kijevi Majdan téren narancsos forradalom néven tüntetéssorozat vette kezdetét, amely végül országos szintre emelkedett. A demonstráció nevét a - Viktor Juscsenkót jelölő - Mi Ukrajnánk párt narancssárga színe után kapta. A demonstrációsorozat hatására megsemmisítették a második körös választási eredményt, illetve „harmadik fordulót” írtak ki, amin egyértelműen a nyugati orientációjú Viktor Juscsenko aratott győzelmet.

2013-ban újabb tüntetések zajlottak az országban, melyek kiváltó oka az EU-Ukrajna társulási egyezmény volt, amit Viktor Janukovics ukrán elnök nem írt alá. Vlagyimir Putyin orosz elnök 15 milliárd dollár értékű befektetési összeget, illetve az orosz gázért fizetett gázár harmadára csökkentését ígérte az ukrán elnöknek tettéért cserébe.²⁵⁹

Az Euromajdan mozgalom által egységgé szerveződött, milliós nagyságrendű tömeget megtestesítő ellenzék az Európai Unió és az ukrán kormány szorosabb viszonyát, valamint Janukovics elnök távozását kívánta.²⁶⁰ Az egyoldalú harcok és nagyszámú halálesetek kísérette a mozgalom végül elérte célját, ugyanis Janukovics elhagyta Ukrajnát, s Oroszországba menekült. Az újonnan megalakult ideiglenes ukrán kormányt az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok egyaránt elismerték, ezzel szemben azonban Moszkva illegitimnek nyilvánította.²⁶¹

Viktor Janukovics elnököt 2014. február 22-én az ukrán parlament felmentette tisztsége alól, azonban Janukovics jogtalannak tartotta a parlament döntését. A kialakult helyzet hatására Putyin elnök egyeztetésbe kezdett a katonai és titkosszolgálati vezetőivel, mely alatt Szevasztopol

²⁵⁷ Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Budapest, December 5, 1994. Forrás: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52241.pdf> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁵⁸ (2004, november 22). *Ukrainians Protest Election Fraud*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/ukrainians-protest-election-fraud/a-1403660> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁵⁹ Piper, E. (2013, december 19). *Special Report: Why Ukraine spurned the EU and embraced Russia*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-russia-deal-special-report-idUSBRE9BI0DZ20131219> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁶⁰ Sudár, I. (2014, július 21). *Az ukrán válság összefoglalása*. Atlasz. Forrás: http://azatlasz.hu/2014/07/az_ukran_valsag_osszefoglalasa (letöltve: 2024.07.31.)

²⁶¹ Sudár, I. (2014, július 21). *Az ukrán válság összefoglalása*. Atlasz. Forrás: http://azatlasz.hu/2014/07/az_ukran_valsag_osszefoglalasa (letöltve: 2024.07.31.)

városában oroszbarát demonstrációk vették kezdetüket.²⁶² 2014. február 27-től az orosz katonák pedig már fokozatosan átvették az ellenőrzést a Krím-félsziget felett.²⁶³

2014. március 16-án Krímben „népszavazásra” került sor, azonban ennek legitimitása megkérdőjelezhető volt, ugyanis nem volt jelen a legitimitást biztosító hivatalos EBESZ megfigyelő misszió.²⁶⁴ A „népszavazást” a demokratikus államok közössége sem ismerte el, ideértve az Amerikai Egyesült Államokat, valamint az Európai Unió tagállamait egyaránt.²⁶⁵ A „referendum” eredménye Krím Ukrajnától való elszakadásának megszavazása lett, majd a következő napon a krími parlament kikiáltotta a függetlenségét, illetve csatlakozni kívánt Oroszországhoz.²⁶⁶ Mindezek következményeképp Oroszország végül jogellenesen annektálta a Krím-félszigetet.

A bekövetkezett eseményekre válaszul a nemzetközi közösség és azon belül az Európai Unió is több irányban fellépett Oroszországgal szemben. Ennek jegyében a G8 csoport az eredetileg Szocsiban tervezett csúcstalálkozó helyszínét Brüsszelre módosította, valamint kizárták az Oroszországi Föderációt a csoportból arra az időre, ameddig nem változtat Ukrajna irányába tanúsított magatartásán.²⁶⁷ Ezen diplomáciai lépésen túl az EU-Oroszország csúcstalálkozó is lemondásra került.²⁶⁸

Az Unió mindezek mellett több irányban szankciókat vezetett be Oroszországgal szemben, melyek célja a Kreml gyengítése volt: 2014 márciusában személyek elleni egyedi korlátozó intézkedések, júliusban és szeptemberben pedig gazdasági szankciók, illetve gazdasági együttműködésre vonatkozó korlátozó intézkedések kerültek bevezetésre.

²⁶² Amos, H. (2014, február 23). *Ukraine crisis fuels secession calls in pro-Russian south*. The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/23/ukraine-crisis-secession-russian-crimea> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁶³ (2014, március 17). *Crimean parliament formally applies to join Russia*. BBC. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26609667> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁶⁴ (2014, március 11). *Crimea referendum illegal, no OSCE monitoring* - Swiss. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/uk-ukraine-crisis-referendum-osce-idUKBREA2A1RD20140311> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁶⁵ Bellinger, J. B., & Masters, J. (2014, március 16). *Why the Crimean Referendum Is Illegitimate*. Council on Foreign Relations. Forrás: <https://www.cfr.org/interview/why-crimean-referendum-illegitimate> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁶⁶ (2014, március 16). *Crimea referendum: Voters 'back Russia union'*. BBC. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26606097> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁶⁷ (2014, március 24). *Russia outcast in G8 suspension*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/g8-suspended-as-standoff-between-world-powers-and-russia-escalates/a-17517876> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁶⁸ (2014, március 20). *Crimea crashes EU summit*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/eu-leaders-convene-cancel-russia-summit-and-consider-crimea/a-17511255> (letöltve: 2024.07.31.)

Az Oroszországgal szemben bevezetett szankciók 2014-ben	
2014. március	személyek elleni egyedi korlátozó intézkedések – utazási korlátozások – vagyoni eszközök befagyasztása
2014. július és szeptember	gazdasági szankciók az egyes gazdasági ágazatokban – pénzügyi ágazat – energia-ágazat – közlekedési ágazat – védelmi ágazat – nyersanyagok és egyéb áruk behozatalának tilalma – szolgáltatásnyújtás tilalma Oroszország vagy orosz személyek részére
2014. július	gazdasági együttműködést érintő szankciók – EBB²⁶⁹ nem folyósít hitelt Oroszországnak – EBRD²⁷⁰ nem folyósít hitelt Oroszországnak

1. sz. táblázat²⁷¹

2014. június 27-én továbbá az Európai Unió és Ukrajna aláírta az EU-Ukrajna társulási megállapodást²⁷², amely mérföldkővet jelentett az Unió és Ukrajna kapcsolatát tekintve politikai és gazdasági szempontból egyaránt.

Ukrajnának az előbbieket mellett szüksége volt a két uniós nagyhatalom, Franciaország és Németország támogatására, mivel a két ország lehetővé tette a Kijev és Moszkva közötti hatalmi aszimmetria enyhítését a tárgyalások alkalmával. Ennek jegyében Németország és Franciaország támogatta a békefolyamatokat, a Minszk I és Minszk II megállapodás is a két ország vezetőjének,

²⁶⁹ Európai Beruházási Bank rövidítése

²⁷⁰ Az angol European Bank for Reconstruction and Development rövidítése (magyarul: Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank)

²⁷¹ Az Oroszországgal szemben bevezetett szankciók 2014-ben táblázata. Koczó Nóra szerkesztése. Az adatok forrása: (2023, február 19). *Az Oroszországgal szemben az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések (2014 óta)*. Consilium Europa. Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> (letöltve: 2024.07.31.) In: Koczó, N. (2023). Az Európai Unió válságai a Merkel-korszak idején [Nemzetközi tanulmányok BA szakdolgozat, Pázmány Péter Katolikus Egyetem].

²⁷² Walker, S. (2014, június 26). *Ukraine set to sign EU pact that sparked revolution*. The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/26/ukraine-european-union-trade-pact> (letöltve: 2024.07.31.)

Angela Merkel német kancellár és Francois Hollande francia elnök közbenjárásával került kidolgozásra.²⁷³

A 2014. szeptember 5-én az EBESZ képviselői, valamint Ukrajna és Oroszország által aláírt első minszki megállapodás legfőbb célkitűzése az azonnali tűzszünet volt, illetve humanitárius kérdésekről is rendelkezett, mint például a fogvatartottak szabadon bocsátásáról.²⁷⁴ A Minszk I megállapodás aláírása után azonban folytatódtak a kelet-ukrajnai fegyveres cselekmények, így a debalcevei csata 2015 januárjában az egyezmény megszűnését eredményezte.²⁷⁵

2015. február 12-én az első minszki egyezményt aláíró felek elfogadták a Minszk II megállapodást. Ezen egyezmény rendelkezéseit tekintve bővebb volt a Minszk I-nél, ugyanis kiegészítésként tartalmazta többek között a nehézfegyverek kivonását, valamint egy olyan nemzetközi mechanizmust, amely biztosítja a humanitárius segélyek célba juttatását és az azokhoz való hozzáférés biztonságát.²⁷⁶

Az Oroszország ellen 2014 során bevezetett gazdasági szankciók alkalmazásának érvényességét az uniós vezetők végül a 2015-ös minszki megállapodásokban foglaltak teljes körű végrehajtásához köthették. A konfliktus pedig alacsony intenzitásúvá vált egészen 2022 februárjáig.

IV.2.2. A 2014-es ukrajnai válság hatása a német-orosz földgázkapcsolatokra

A 2010-es évekre a német-orosz kapcsolatok kritikus pontjává vált a két ország között Ukrajna kapcsán kialakult érdekellentét. A korábban közös érdekek helyett Moszkva oroszbarát Ukrajnában, míg Berlin egy EU-hoz közeledő ukrán államban gondolkodott. Mindez megmutatkozott a Krím-félsziget annexiójával csúcsosodó ukrajnai válság során is.

Angela Merkel a német Bundestagban adott, az ukrajnai helyzettel kapcsolatos nyilatkozatában 2014. március 13-án kijelentette, hogy „A Szövetségi Kormány háromirányú megközelítést alkalmaz - tárgyalások, segítségnyújtás és szankciók -, és Németország a jelenlegi válságban

²⁷³ (2015, február 12). Ukraine crisis: Leaders agree peace roadmap. *BBC*. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-europe-31435812> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁷⁴ Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin (Adopted by the Trilateral Contact Group on September 5, 2014) Forrás: <https://www.peaceagreements.org/viewmasterdocument/1363> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁷⁵ (2015, február 13). Ukraine crisis: Fierce fighting after Minsk peace deal. *BBC*. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-europe-31449981> (letöltve: 2024.07.31.)

²⁷⁶ Package of measures for the Implementation of the Minsk agreements (Adopted by the Trilateral Contact Group on February 12, 2015) Forrás: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_150212_MinskAgreement_en.pdf (letöltve: 2024.07.31.)

*minden egyes új lépést partnereivel összehangolva tesz meg.*²⁷⁷ A kancellár ezzel kifejezésre juttatta, hogy Németország az Európai Unióval együttműködve vesz részt az ukrajnai helyzet kezelésében, hiszen az ország Oroszországi Föderációhoz fűződő - elsősorban gazdasági - kapcsolatai révén érdekelt volt az ukrajnai válság mihamarabbi enyhülésében.

Berlin a Kremllal való folytonos párbeszéd során a nyugati érdekek képviselőjét és érvényesítését tartotta szem előtt, mely által a Nyugat és Oroszország közötti tárgyalópartnerre pozicionálta magát. Németország mindezek mellett - Franciaországgal szorosan együttműködve - támogatta a békefolyamatokat, továbbá üdvözölte az EU-Ukrajna társulási egyezmény létrejöttét, valamint pénzügyi segítséget is nyújtott az országnak. A szövetségi kormány továbbá pártolta az orosz politikai eliteket célzó szankciókat, a gazdasági korlátozó intézkedésekhez való hozzáállásuk azonban kevésbé volt egyértelmű, hiszen a Kremllal kiépített szorosan összefonódó földgázkapcsolati szálak következtében előbbiek következményei a német gazdaságot és energiaellátást is kedvezőtlenül érintették volna.

2014-ben az Európai Unió földgázimportjának 30%-a származott Oroszországból²⁷⁸, azonban Berlin esetében ez az érték magasabb, 38%-os arányt mutatott²⁷⁹. Az EU ekkor 130 milliárd köbméter orosz földgázt vett fel, melyből 90 milliárd köbmétert Németország használt fel.²⁸⁰

Az ukrajnai események hatására az orosz földgázimporttól való dependencia csökkentése érdekében az EU diverzifikációs törekvései megerősödtek, amit a 2014 májusában közzétett Európai Energiabiztonsági Stratégia is alátámaszt. A dokumentum konkrét politikai lépéseket rögzít, melyek között szerepel például a belső energiapiac kiteljesítése, a tárolókapacitás növelése és a szolidaritási mechanizmusok megerősítése annak érdekében, hogy védelmet nyújtson azoknak az államoknak, amelyek teljes mértékben függnek az orosz energiaimporttól.²⁸¹ Ezen pontok egyértelműen tükrözik az Unió orosz befolyás visszaszorítására irányuló törekvéseit.

²⁷⁷ *Policy statement by Federal Chancellor Angela Merkel on the situation in Ukraine.* Bundeskanzler. Forrás: <https://www.bundeskanzler.de/bk-en/news/policy-statement-by-federal-chancellor-angela-merkel-on-the-situation-in-ukraine-443796> (letöltve: 2024.02.20.)

²⁷⁸ Fuchs, R. (2014, március 29). *Germany's energy dilemma.* Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/germanys-russian-energy-dilemma/a-17529685> (letöltve: 2024.09.22.)

²⁷⁹ *Energieverbrauch in Deutschland im Jahr 2015.* AG Energiebilanzen. Forrás: https://ag-energiebilanzen.de/wp-content/uploads/2021/02/ageb_jahresbericht2015_20160317_final.pdf (letöltve: 2024.09.22.)

²⁸⁰ Fuchs, R. (2014, március 29). *Germany's energy dilemma.* Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/germanys-russian-energy-dilemma/a-17529685> (letöltve: 2024.09.22.)

²⁸¹ Com(2014) 330 final: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. *European Energy Security Strategy.* Brussels. 28. 05. 2014. EurLex. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN> (letöltve: 2024.09.21.)

Németország azonban az ukrajnai válság eseményeinek következtében sem hagyott fel az Oroszországi Föderációval együttműködésre törekvő és folyamatos diskurzust folytató politikával. Ennek egyik jelentős oka az volt, hogy a 2012-ben teljes körűen üzembe helyezett, Németország és Oroszország között közvetlen összeköttetést biztosító Északi Áramlat 1 földgázvezeték továbbra is zavartalanul biztosította a gázellátást, melynek jegyében Moszkva továbbra is megbízható importpartnernek bizonyult.

A két ország közötti földgázkapcsolatok további jellegzetes termékeként - illetve az ellátási zavarok további csökkentése érdekében - 2015-ben megállapodás született az Északi Áramlat 1 gázvezetékkel párhuzamosan futó Északi Áramlat 2 földgázvezeték megépítéséről, amely a duplájára, évi 110 milliárd köbméterre növelte az Északi Áramlat 1 55 milliárd köbméteres kapacitását. A projekt azonban a korábbiakhoz képest még határozottabb nemzetközi ellenállásba ütközött, ugyanis az USA, a balti államok, valamint az Európai Unió és tagállamai erősen tartottak attól, hogy az Északi Áramlat 2 üzembe helyezésével Németország végérvényesen elmélyíti az orosz földgázimporttól való függőségét, amivel párhuzamosan Moszkva európai befolyása is veszélyes mértékűvé erősödik.²⁸²

A Kremlnek erősen kitett államok közül Litvánia és Lengyelország az események hatására az orosz földgázimport-függőség redukálása érdekében cseppfolyósított földgáz (LNG) fogadását lehetővé tevő terminálok létesítésébe kezdett. Litvánia Klaipėda kikötővárosában 2014 decemberében helyezték üzembe az ország első, „Függetlenség” nevet viselő LNG terminálját, majd egy évvel később, 2015 decemberében Lengyelország Świnoujście nevet viselő városának kikötőjében is megkezdte működését az első cseppfolyósított földgáz szállítására alkalmas terminál.²⁸³ Berlin azonban a nemzetközi aggályok ellenére sem állt el az Északi Áramlat 2 projektől, mellyel párhuzamosan a Németországba érkező orosz földgázimport aránya is növekedést mutatott, ugyanis a 2014-es 38%-ról 40%-ra emelkedett, továbbá az ország egyetlen cseppfolyósított földgáz szállítására alkalmas terminált sem létesített.²⁸⁴ Ennek oka, hogy az LNG világpiaci ára ekkor

²⁸² (2021, július 14). *Why Nord Stream 2 is the world's most controversial energy project*. The Economist. Forrás: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2021/07/14/why-nord-stream-2-is-the-worlds-most-controversial-energy-project> (letöltve: 2024.02.20.)

²⁸³ Dodman, B. (2022, április 5). *Baltic states end Russian gas imports – but can the rest of Europe follow suit?* France 24. Forrás: <https://www.france24.com/en/business/20220405-baltic-states-end-russian-gas-imports—but-can-the-rest-of-europe-follow-suit> (letöltve: 2024.09.22.)

²⁸⁴ Energieverbrauch in Deutschland im Jahr 2015. AG Energiebilanzen. Forrás: https://ag-energiebilanzen.de/wp-content/uploads/2021/02/ageb_jahresbericht2015_20160317_final.pdf (letöltve: 2024.09.22.)

majdnem kétszerese volt az orosz földgázszállításokéhoz képest²⁸⁵, így a német ipar és gazdaság szempontjából továbbra is optimálisabb perspektívát jelentett a Moszkva felé orientálódás.

IV.2.3. Összefoglalás

A 2014-es ukrajnai válság már egyértelművé tette az orosz külpolitika Kijevvel kapcsolatos érdekérvényesítésének irányvonalait. A válság továbbá rávilágított arra, hogy az Európai Unió és Németország Oroszországhoz fűződő viszonya átértékelésre szorul, mindemellett pedig az Unió és Ukrajna kapcsolatát is megerősítette. Berlin ukrajnai események kezelésben vállalt szerepe lehetővé tette a Nyugat és a Kreml közötti folyamatos, konszenzusra törekvő párbeszédet, továbbá a minszki egyezmények kidolgozásához és tető alá hozatalához való nélkülözhetetlen közreműködése előmozdította a fegyveres cselekmények ideiglenes befagyasztását.

Németország azonban az ukrajnai események ellenére sem hagyott fel a brandti *Ostpolitikban* gyökerező, Moszkvával együttműködésre törekvő és folyamatos diskurzust folytató politikával, ami miatt továbbra is megbízható partnerként tekintett az országra. Így a prosperáló német-orosz földgázkapcsolatok fenntartása és szorosabbra fűzése továbbra is prioritást élvezett, különösen az Északi Áramlat 2 földgázvezeték-projekt révén, ami stratégiai jelentőséggel is bírt a két ország számára.

Az újabb, tranzitállamokat elkerülő vezeték véglegesen stabilizálta Oroszország elsődleges szerepét a Németországba irányuló földgázszállítások terén, illetve a jövőre nézve is kvázi garanciát jelentett, mellyel egyidejűleg Moszkva még közvetlenebb befolyásra tett szert az európai kontinens energiakérdéseibe is. Németország esetében pedig az Északi Áramlat 2 rövid távon lehetőséget teremtett az ellátásbiztonság szavatolására, illetve a gazdasági és ipari érdekek kielégítésére, azonban diverzifikációs törekvések hiányában hosszú távon véglegesen kitétte tette az országot - és ezáltal az Európai Uniót is - a későbbi energia- és ellátásbiztonsági, valamint geopolitikai kihívásoknak.

²⁸⁵ Fuchs, R. (2014, március 29). *Germany's energy dilemma*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/germanys-russian-energy-dilemma/a-17529685> (letöltve: 2024.09.22.)

V. A 2022-es orosz-ukrán háború hatása a német-orosz földgázkapcsolatokra

V.1. Az orosz-ukrán háború eszkalációja

A 2022-es orosz-ukrán háború felborította az államközi kapcsolatokat, valamint a nemzetközi biztonsági rendszer korábbi egyensúlyát és jelentősen megváltoztatta a nemzetközi és európai politikai színteret egyaránt. A két ország közötti konfliktus alapjai egészen az 1990-es évek elejére nyúlnak vissza, amikor a Szovjetunió felbomlása után Ukrajna független állammá vált. A bipoláris világrend felbomlását követően teljes körű külső és belső szuverenitását visszanyert ukrán állam nyugati orientációját, az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való közeledését Moszkva erőteljesen ellenezte, ami további bázist teremtett a Kreml és Kijev közötti ellentétek fokozatos eszkalációjának.

A fennálló politikai feszültségek és területi integritást érintő viták első ízben a Krím-félsziget annexiójával csúcsosodó 2014-es ukrajnai válság során tetőztek, majd a kelet-ukrajnai fegyveres események befagyasztását előmozdító minszki egyezményekben foglaltak nyomán a konfliktus alacsony intenzitásúvá vált egészen 2022 februárjáig.

2022. február 21-én Oroszország elismerte a Donyeck és Luhanszki de facto Népköztársaság, azaz a két szakadár terület függetlenségét.²⁸⁶ Moszkva ezáltal újabb területi igényekkel állt elő Ukrajnával szemben, amivel elkerülhetetlenné tette a fegyveres konfliktus eszkalációját. Fontos mozzanat, hogy a két szakadár entitást Oroszország nem az általuk február 21-én ellenőrzés alatt álló területek mentén, hanem azok alkotmányában rögzített határaival együtt ismerte el, amelyek Donyeck és Luhanszk megyék egészét magukba foglalták.²⁸⁷ A Kreml háborús céljai azonban nem a két szakadár terület biztosítására és védelmére irányultak. Putyin elnök 2022. február 24-i beszédében Ukrajna „náciitlanítását”, illetve „demilitarizációját”²⁸⁸ tűzte ki a háború céljául.

Moszkva inváziója 2022. február 24-én az ukrán légvédelem elleni elektronikai zavarással, ezt követően a légvédelmi rendszerek, vezetési-irányítási infrastruktúra, ipari célpontok, csapatösszevonási körletek, üzemanyag tározók, valamint hadianyagraktárak elleni nagy hatótávolságú precíziós csapásmérésekkel kezdődött.²⁸⁹

²⁸⁶ Perrigo, B. (2022, február 22). *How Putin's Denial of Ukraine's Statehood Rewrites History*. Time. Forrás: <https://time.com/6150046/ukraine-statehood-russia-history-putin/> (letöltve: 2024.02.21.)

²⁸⁷ Jójárt (2022) p. 112.

²⁸⁸ *Address by the President of the Russian Federation*. President of Russia. Forrás: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> (letöltve: 2024.02.21.)

²⁸⁹ Jójárt (2022) p. 112.

V.2. Az orosz-ukrán háború hatása a német-orosz földgázkapcsolatokra

A Donyecki és Luhanszki de facto Népköztársaságok függetlenségének elismerését a német szövetségi kormány a nemzetközi jog súlyos megsértéseként értékelte, s az események hatására azonnali hatállyal felfüggesztette az Északi Áramlat 2 földgázvezeték üzembe helyezési folyamatát.²⁹⁰ A háború 2022. február 24-én bekövetkezetkezett eskalációja nyomán Olaf Scholz kancellár 2022. február 24-i nyilatkozatában kijelentette, hogy „Oroszország inváziója a nemzetközi jog súlyos megsértéseként értékelhető”, a háborút pedig „Putyin háborújának”²⁹¹ nevezte, ezzel hivatalosan is elítélte Moszkva invázióját.

A két szakadár terület függetlenségének elismerésére, majd pedig az orosz-ukrán háború eskalációjára válaszul az Európai Unió újabb szankciós intézkedéseket vezetett be az Oroszországi Föderáció gyengítése érdekében. Az új korlátozó intézkedések 2014 óta, a Krím-félsziget jogellenes anektálása, illetve a minszki egyezmények teljes körű végrehajtásának elmulasztása nyomán bevezetett intézkedéseken felüliek, kiterjednek az orosz gazdaság egyes ágazataira, személyekre és szervezetekre, gazdasági kapcsolatokra és együttműködésre, diplomáciai, illetve vízumintézkedésekre, valamint magukba foglalnak médiára vonatkozó szankciókat is.²⁹² Berlin az EU-val együttműködve támogatta az Oroszországi Föderáció gyengítését célzó szankciókat és azok szigorítását.

Moszkva az ellene bevezetett intézkedésekre válaszul fokozatosan csökkentette, majd teljesen meg is szüntette a Németországba irányuló földgázszállításokat. Ekkor az ország energiamixének 27%-át tette ki a földgáz, a teljes német földgázimport 55%-a pedig orosz forrásból származott²⁹³, amely három kulcsfontosságú vezetéken keresztül fedezte Németország energiaszükségleteit:

²⁹⁰ (2022, február 22). *Németország felfüggeszti az Északi Áramlat 2 gázvezeték üzembe helyezését*. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2022/02/22/nemetorszag-felfuggeszti-az-eszaki-aramlat-2-gazvezetek-uzembe-helyezeset> (letöltve: 2024.02.21.)

²⁹¹ *Federal Government condemns attack on Ukraine*. The Federal Government. Forrás: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/federal-government-ukraine-war-russia-2007196> (letöltve: 2024.02.20.)

²⁹² (2023, február 19). *Az Oroszországgal szemben az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések 2014 óta*. Consilium Europa. Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> (letöltve: 2024.02.21.)

²⁹³ Oltermann, P. (2022, július 21). *How reliant is Germany – and the rest of Europe – on Russian gas?* The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/21/how-reliant-is-germany-and-europe-russian-gas-nord-stream> (letöltve: 2024.07.10.)

Jelentős földgázvezetékek		
Jamal-Európa	4196 km	33 milliárd köbméter/év
Északi Áramlat 1	1222 km	55 milliárd köbméter/év
Északi Áramlat 2	1230 km	110 milliárd köbméter/év

2. sz. táblázat²⁹⁴

A Gazprom 2022 májusában leállította az évi 33 milliárd köbméter kapacitással bíró Jamal-Európa földgázvezetéken keresztül történő földgázszállítást. Ezt követően június közepén Németország legfontosabb gázvezetékének, az Északi Áramlat 1 korábbi napi 170 millió köbméter szállított mennyiségét is 40 millió köbméterre csökkentette az orosz vállalat, majd pedig „tervezett karbantartási munkálatokra” hivatkozva júliusban 10 napra teljesen meg is szüntette a szállításokat.²⁹⁵ Az Északi Áramlat 1 újbóli, augusztus végi leállítását követően 2022 szeptembere volt az első hónap, amikor az 1970-es évek óta első ízben nem érkezett földgáz az országba közvetlenül Oroszországból.

2022. szeptember 26-án továbbá dán és svéd szeizmológusok robbanást²⁹⁶ észleltek az Északi Áramlat 1 és 2 földgázvezetékeknél a dániai Bornholm szigeténél.²⁹⁷ Ekkor a Németország és Oroszország között közvetlen összeköttetést biztosító két vezeték esetében nyomásesést jelentettek, melyben az Északi Áramlat 1 mindkét vezetéke, valamint a párhuzamosan futó Északi Áramlat 2 négy vezetéke közül egy szintén érintett volt. A robbanás következtében a két vezeték jelentős sérüléseket szenvedett, a Gazprom adatai alapján 800 millió köbméter²⁹⁸ földgáz szivárgott ki a csővezetékrendszerből. Az incidenst követően végleglegesen leállt az Északi Áramlat 1 gázvezetéken keresztüli földgázszállítás.

A háború következtében Németország az orosz földgázimporttól való diverzifikáció jegyében és a kieső szállítások helyettesítése érdekében - a korábbi fejezetek során ismertetett alternatív

²⁹⁴ A Németországot orosz földgázzal ellátó három legfontosabb földgázvezeték táblázata. A szerző saját szerkesztése.

²⁹⁵ Oltermann, P. (2022, július 21). *How reliant is Germany – and the rest of Europe – on Russian gas?* The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/21/how-reliant-is-germany-and-europe-russian-gas-nord-stream> (letöltve: 2024.07.10.)

²⁹⁶ A hivatalos elkövetők kiléte még nem került megerősítésre.

²⁹⁷ Adomaitis, N., & Ahlander, J. (2024, február 27). *Nord Stream: What's known about the mystery pipeline explosions?* Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/world/europe/qa-what-is-known-about-nord-stream-gas-pipeline-explosions-2023-09-26/> (letöltve: 2024.09.03.)

²⁹⁸ Adomaitis, N., & Ahlander, J. (2024, február 27). *Nord Stream: What's known about the mystery pipeline explosions?* Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/world/europe/qa-what-is-known-about-nord-stream-gas-pipeline-explosions-2023-09-26/> (letöltve: 2024.09.03.)

energiaforrások mellett - főképp az európai importpartnerek felé orientálódott. A német Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium 2022. március 25-én közzétett energiabiztonsági helyzetjelentése szerint elsősorban a Norvégiából és Hollandiából érkező csővezetékes import jelentősége erősödött meg.²⁹⁹ A Szövetségi Hálózati Ügynökség adatai alapján 2023-ra a teljes német földgázimport 43%-a Norvégiából, 26%-a Hollandiából, 22%-a pedig Belgiumból származott.³⁰⁰ Ennek fényében elmondható, hogy 2023 óta Norvégia vált Németország elsőszámú földgázimport-partnerévé Oroszország helyett.

2023 decemberében továbbá a német székhelyű SEFE³⁰¹ energiavállalat és a norvég Equinor energiavállalat hosszú távú földgázszállítási megállapodást kötött 50 milliárd euró értékben. Ennek értelmében Norvégia tízéves időintervallumban, 2024 és 2034 között évente megközelítőleg 10 milliárd köbméter földgázt szállít csővezetékes rendszeren keresztül Németországba, ami az ország ipari szükségleteinek nagyjából egyharmadát fedezi.³⁰² A megállapodásban rögzített tízéves időszak végére a német gázellátásban megközelítőleg 60%-ra emelkedik majd a Norvégiából származó földgáz aránya³⁰³, ezen mennyiség pedig párhuzamba állítható a korábbi orosz földgázimport esetében elért 55%-kal, ami magában hordozza a norvég szállításoktól való dependencia kialakulásának veszélyét.

Norvégia pozícióját tovább erősíti, hogy Hollandia véglegesen leállította a termelést a 2,7 milliárd köbméter földgáztermelő kapacitással bíró groningeri földgázmezőn. Európa legnagyobb gáztermelő területének fokozatos leállításáról még korábban, 2018-ban született döntés, mivel a mezőn végzett fúrások az elmúlt évtizedekben több mint 1600 földrengést okoztak.³⁰⁴ A fúrási tevékenységeket már 2023 októberében leállították, azonban több kút is nyitva maradt a tél, illetve az ukrajnai háború miatt, így a teljes leállítás 2024 áprilisában következett be. A Statista adatai

²⁹⁹ Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action. Energy Security progress report. Germany is quickly cutting its dependence on Russian energy. Berlin. 25.03.2022 Forrás: https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Downloads/Energy/0325_fortschrittsbericht_energiesicherheit_EN.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (letöltve: 2024.09.04.)

³⁰⁰ Bundesnetzagentur. Bundesnetzagentur veröffentlicht Zahlen zur Gasversorgung 2023. 01.04.2024 Forrás: https://www.bundesnetzagentur.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2024/20240104_Gasversorgung2023.html (letöltve: 2024.09.05.)

³⁰¹ Securing Energy for Europe, 2022 óta viseli a vállalat ezt a nevet a Gazprom Germania GmbH helyett

³⁰² (2023, december 19). *Zehn Jahre Gaslieferungen aus Norwegen vereinbart*. Tagesschau. Forrás: <https://www.tagesschau.de/wirtschaft/energie/sefe-equinor-gas-100.html> (letöltve: 2024.09.04.)

³⁰³ Eckert, V., Bousso, R., & Seitz, C. (2023, december 21). *Germany swaps Russia for Norway in gas supply dependence*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/business/energy/germany-swaps-russia-norway-gas-supply-dependence-2023-12-21/> (letöltve: 2024.09.04.)

³⁰⁴ Hajagos, A., & Tets, F. V. (2024, április 20). *Végleg leállt a kitermelés Európa legnagyobb gázmezőjén*. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2024/04/20/leallt-kitermeles-groningen-gazmezo> (letöltve: 2024.09.05.)

alapján Németország ekkor 1,371 milliárd köbméter holland földgázt importált.³⁰⁵ Mindez azt jelenti, hogy a földgázmező 450 milliárd köbméterre becsült maradék gázkészlete - mely érték 50%-kal meghaladja az EU 2023-as teljes gázfogyasztását - ³⁰⁶ a jövőben kiaknázatlanul a föld alatt marad.

Az orosz-ukrán háború egyet jelentett a több évtized óta prosperáló német-orosz gáztengely válságával, ami alapjaiban rendítette meg a két ország közötti kapcsolati rendszert. Az ukrajnai invázió következtében szükségessé vált az európai földgázimport-partnerek irányába történő aktív orientáció, ami Németország esetében újabb dependencia kialakulásának veszélyével fenyeget.

³⁰⁵ (2024, július 4). *Volumen der deutschen Importe von Erdgas aus den Niederlanden im Zeitraum Januar 2020 bis April 2024*. Statista. Forrás: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1356395/umfrage/deutsches-importvolumen-von-erdgas-aus-den-niederlanden/> (letöltve: 2024.09.05.)

³⁰⁶ (2024, április 29). *From the editor: Goodbye Groningen (Gas in Transition)*. Natural Gas World. Forrás: <https://www.naturalgasworld.com/from-the-editor-goodbye-groningen-gas-in-transition-110856> (letöltve: 2024.09.05.)

VI. Összefoglalás

VI.1. Összegzés

A dolgozat célja a német-országi földgázkapcsolatok alakulásának vizsgálata volt az 1970-es évektől napjainkig terjedő időintervallumban, mellyel párhuzamosan feltárta a két ország közötti földgázkapcsolati rendszer alakulását meghatározó német energiapolitikai döntéseket, valamint a német-országi földgázengedélyt érintő XXI. század során bekövetkezett kihívásokat. A kutatás folyamán primer forrásként hivatalos dokumentumok, szekunder forrásanyagként nemzetközi sajtótermékek, valamint a tudományos relevanciát biztosító nemzetközi és magyar szakirodalmi források kerültek felhasználásra.

Munkám fejezetei során a vizsgálat tárgyát a következő három kutatási kérdés foglalta keretek közé:

- Hogyan alakultak a német-országi földgázkapcsolatok az 1970-es évektől napjainkig?
- Hogy alakították a német energiapolitikai döntések a német-országi földgázkapcsolatokat?
- Milyen kihívások érték a német-országi földgázkapcsolatokat a XXI. században?

A feltett kérdések természetéből fakadóan a dolgozat főképp történeti szempontból megközelítve és többdimenziós elemzési stratégiát alkalmazva tárta fel a vizsgálandó faktorokat.

A két ország közötti földgázkapcsolatok teljes körű kontextusba helyezése érdekében első ízben a Németország és Oroszország közötti bilaterális szálak történetének áttekintésére került sor. A fejezet bebizonyította, hogy a brandti *Ostpolitik* bázisán nyugvó, együttműködésre és folyamatos párbeszédre törekvő politikai koncepció magját a német Oroszország-politika megőrizte és életben tartotta. A bilaterális együttműködés origójává a földgáz vált, melynek jegyében a német-országi földgázengedély az idő előrehaladtával új dimenziókkal bővült, s fokozatosan mélyült, ami Berlin és Moszkva számára egyaránt gyümölcsöző alternatívákat kínált.

A német-országi kapcsolatok történeti áttekintését követően a két ország közötti földgázkapcsolatok alakulását meghatározó német energiapolitikai döntések kerültek górcső alá. Ennek során kikristályosodott, hogy az 1970-es évektől kezdve a német energiapolitika a szovjet/országi földgázra való támaszkodásra épült, hiszen a szennyező fosszilis energiahordozóktól való diverzifikációs törekvések, valamint az *Energiewende* és az atomenergiából történő kivonulás egyaránt megerősítették és nélkülözhetetlenné tették a földgáz energiaellátásban betöltött szerepét, mellyel párhuzamosan a két ország közötti csővezeték-infrastruktúra is dinamikusan fejlődött.

A német-országi földgáztengely 2022 előtt bekövetkezett kihívásait esettanulmányok formájában feldolgozó fejezet keretein belül a 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita érzékeltette, hogy a Kreml Ukrajnával kapcsolatos külpolitikai érdekérvényesítésének irányvonalai már a 2000-es évek elején körvonalazódtak. A gázviták során Oroszország bebizonyította, hogy képes fegyverként használni az energiát, mely következtében az európai energiabiztonság kérdésköre is ártékelődött. A 2014-es ukrajnai válság pedig már egyértelművé tette az orosz külpolitika Kijevvel kapcsolatos perspektíváit. A válság továbbá megmutatta, hogy Németország és az Európai Unió Oroszországhoz fűződő viszonya ártékelésre szorul, mindemellett pedig az EU és Ukrajna kapcsolatát is megerősítette.

Végül a jelenleg is zajló orosz-ukrán háború esetében nyilvánvalóvá vált, hogy Moszkva ténylegesen közvetlen fenyegetést jelent az európai biztonságra nézve. Az invázió eredményeként bekövetkezett német-országi földgáztengely válsága pedig alapjaiban rendítette meg a két ország közötti földgázkapcsolati rendszert, mellyel párhuzamosan bebizonyította, hogy az új keleti politika bázisán létrejött stratégiai és modernizációs partnerség, folyamatos párbeszéden alapuló, konszenzuserősítő politikai koncepció, valamint Oroszország együttműködésén keresztül történő megváltoztatásának víziója felett eljárt az idő.

VI.2. Konklúzió

A feltárandó faktorok vizsgálatát követően megállapítható, hogy a német-országi földgázkapcsolatok szoros összefonódása az 1970-es években, a Willy Brandt kancellár által elindított új keleti politika bázisán kezdett kibontakozni, mellyel párhuzamosan a földgáz a két entitás közötti bilaterális kapcsolati rendszer központi elemévé vált. A Szovjetunió és Nyugat-Németország között létrejött földgázszállítási megállapodások pedig mindkét fél számára prosperáló perspektívákkal kecsegtettek. Az NSZK a kedvező árú földgázimportból, illetve a cső- és acélgyártók piacának bővüléséből, míg a Szovjetunió a nyugati valutából, technológiából és szakértelemből profitált. A földgázszállítás terén kialakult kooperáció elmélyülését elősegítette továbbá a hatalmas kiaknázatlan szovjet gázmezők feltárása is, ami a nyugatnémet gazdaság és energiaéhes ipar számára további jövedelmező alternatívákat hordozott. Így Németország újraegyesítését és a bipoláris világrend megszűnését követően is élénk maradt a kölcsönösen kedvező együttműködés, amely az idő előrehaladtával politikai és gazdasági dimenziókkal is bővült.

Az előbbiekkal párhuzamosan, az 1970-es évektől kezdve a szovjet, majd orosz földgáz a német energiapolitika stratégiai elemévé is vált, amely egyidejűleg biztosította a gazdasági stabilitást, illetve az energiaellátás biztonságát. Az energiaforrások diverzifikációjához hidat képezve lehetővé tette a hagyományos - szennyező - fosszilis energiahordozóktól, a széntől és olajtól való eltávolodást, az éghajlatbarát alternatív, megújuló energiaforrások felé orientálódást és az *Energiewende* kiteljesítését, valamint az atomenergiából történő kivonulást, így részesedési aránya fokozatosan emelkedett Németország energiaszektorában, tovább erősítve a német-orosz földgáztengely jelentőségét.

A két ország közötti földgázkapcsolati rendszer mélyülésével párhuzamosan a csővezeték-infrastruktúra is folyamatosan fejlődött és bővült, kezdetben a Jamal-Európa földgázvezetékkel, majd a Balti-tenger alatt Németország és Oroszország között közvetlen összeköttetést biztosító Északi Áramlat 1 és Északi Áramlat 2 gázvezetékprojektekkel. Az éves szinten 55 milliárd köbméter kapacitású Északi Áramlat 1 és az azzal párhuzamosan futó, 110 milliárd köbméter/év kapacitású Északi Áramlat 2 földgázvezetékek a hagyományos tranzitországok megkerülésével pedig nemcsak a német-orosz földgázkapcsolatok szorosabbra fonódását tették lehetővé, hanem geopolitikai jelentőséggel is bírtak. A közvetlen kapcsolatot lehetővé tevő vezetékek csökkentették a két ország közötti szállítási kockázatokat, valamint stabilizálták Oroszország elsődleges szerepét a Németországba irányuló földgázszállítások terén, illetve a jövőre nézve is kvázi garanciát jelentettek, mellyel egyidejűleg Moszkva még közvetlenebb befolyásra tett szert az európai kontinens energiakérdéseibe is.

Mindez kételyeket ébresztett a nemzetközi közösség szemében, különösképp az Amerikai Egyesült Államok részéről. Ennek egyik indikátora, hogy az USA-nak explicit gazdasági érdekei fűződtek ahhoz, hogy az európai országok az amerikai cseppfolyósított földgázt részesítsék előnyben az orosz földgázzal szemben, ezáltal bővítve az amerikai energiaszektor lehetőségeit. Kiváltó okot jelentett továbbá, hogy Berlin Moszkvától való függőségének elmélyülése veszélyt jelentett a transzatlanti kapcsolatok stabilitására, csökkentette az Egyesült Államok európai befolyását, mellyel párhuzamosan gazdasági előnyt biztosított Oroszország számára a politikai befolyás kiterjesztésében. Az előbbiek jegyében az ország több ízben is kísérletet tett a német-orosz földgáztengely prosperálásának megakadályozására és biztonsági kockázatainak hangsúlyozására, mely utóbbiak a 2000-es évek elejétől egyre nyilvánvalóbbá váltak.

A 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvita rávilágított az orosz földgázszállítási útvonalak geopolitikai instabilitására, sérülékenységére, valamint rámutatott a tranzitországokkal fennálló feszültségek következményeire, amelyek fokozott fenyegetést jelentettek az európai energiaellátás biztonságára nézve.

A Krím-félsziget annexiójával csúcsosodó 2014-es ukrajnai válság pedig már egyértelműen kijelölte az explicit orosz nagyhatalmi érdekérvényesítés irányvonalait, illetve az előbbiből fakadó biztonsági és geopolitikai kockázatokat. Ezen kritikus helyzetek során azonban az Európai Unió és Németország eltérő álláspontot képviselt Oroszország megbízhatóságát illetően.

	2006-os orosz-ukrán gázvita	2009-es orosz-ukrán gázvita	2014-es ukrajnai válság
Hatás az EU-ra	- rövid távú ellátási zavarok - az európai energiaellátás biztonsága előtérbe kerül	- rövid távú, de jelentősebb ellátási zavarok - az Ukrajna területén áthaladó gázáramlás felügyelete	- ellátásbiztonsági kérdéseken túlmutat - szankciós intézkedések - az energiabiztonság és a diverzifikáció kérdéskörének előtérbe kerülése
Hatás Németországra	- kisebb mértékű ellátási zavarok - nem rendítette meg a német gazdasági és energiaszektor - közvetítői szerep Oroszország és Ukrajna között	- kisebb volumenű ellátási zavarok - nem rendítette meg a német gazdasági és energiaszektor - közvetítői szerep Oroszország és Ukrajna között	- a Krím-félsziget annektálásának elítélése - szankciókhoz való ambivalens viszonyulás a földgázellátás biztosítása érdekében - a Nyugat és Moszkva közötti tárgyalópartner
Hatás a német-orosz földgázkapcsolatokra	- a Jamal-Európa földgázvezeték elérte a maximális 33 milliárd köbméter/év kapacitást - Moszkva megbízható partner	- Oroszország továbbra is Németország első számú földgázimport-partnere - Északi Áramlat 1 projekt folytatása	- 2015-ben megállapodás született Északi Áramlat 2 földgázvezeték-projektről - az Északi Áramlat 1 gázvezeték évi 55 milliárd köbméter kapacitásának 110 milliárd köbméterre növelése

Mivel az orosz-ukrán gázviták Oroszország megbízhatóságát megkérdőjelezve egyértelmű fenyegetést jelentettek az EU energiabiztonságára, illetve a 2014-es ukrajnai válság az előbbieken túlmutatva már nyilvánvaló geopolitikai kockázatokat is magában hordozott, így az ellátásbiztonság szavatolása érdekében előtérbe került az energiaforrások és a szállítási útvonalak diverzifikációjának kérdésköre. Az uniós diverzifikációs törekvések révén elsősorban a cseppfolyósított földgáz szerepe erősödött meg, mivel több uniós tagállam - köztük a Moszkva szesélyeinek erőteljesen kitett Lengyelország és Litvánia - is LNG fogadására alkalmas terminálok létesítésébe kezdett, amelyek lehetővé tették az orosz földgázimport arányának csökkentését.

Az uniós állásponttól eltérően azonban Berlin az ukrajnai események ellenére sem hagyott fel a Moszkvával kooperációra törekvő és folyamatos párbeszédet folytató politikával, mely következtében továbbra is megbízható partnerként tekintett a Kremlre. Így a prosperáló német-orosz földgázkapcsolatok fenntartása és szorosabbra fűzése továbbra is prioritást élvezett. Utóbbi rövid távon kétségkívül optimális alternatívát jelentett Németország ellátásbiztonságának és gazdasági stabilitásának szavatolására, azonban az energiaforrások és a szállítási útvonalak diverzifikációja hiányában hosszú távon véglegesen kitetté tette az országot az energiabiztonsági és geopolitikai kihívásoknak, ami az orosz-ukrán háború 2022. február 24-i eskalációjával be is bizonyosodott.

A 2022-es orosz invázió egyértelművé tette, hogy Moszkva közvetlen fenyegetést jelent az európai biztonságra nézve, mellyel egyidejűleg - a 2006-os és 2009-es orosz-ukrán gázvitától és 2014-es ukrajnai válságtól eltérően - a fegyveres konfliktus következményei Németország gazdasági és energia szektorait is közvetlenül érintették.

A háború hatásaként bekövetkezett energiaválság kihívásai erőteljesen érintették az országot, amely egyben a német-orosz földgázengely válságát is jelentette. Utóbbi alapjaiban rendítette meg a két ország közötti földgázkapcsolati rendszert, mellyel párhuzamosan bebizonyította, hogy az *Ostpolitik* bázisán létrejött stratégiai és modernizációs partnerség, folyamatos párbeszédre alapuló, konszenzuskereső politikai koncepció, valamint Oroszország együttműködésen keresztül történő megváltoztatásának víziója perspektívaváltást igényel.

³⁰⁷ A német-orosz földgázkapcsolatok 2022 előtt bekövetkezett kihívásainak táblázata. A szerző saját szerkesztése.

A megbízhatónak bizonyult orosz földgázszállítás leállítása pedig a hiányzó diverzifikált beszerzési útvonalak következtében megingatta a német gazdaság stabilitását, ami Berlin uniós nagyhatalmi pozícióját is meggyengítette. A korábbi diverzifikációs törekvések elmulasztása révén továbbá Németországnak különösen nagy kihívást jelentett az orosz földgáztól való függetlenedés lehetőségét megteremtő optimális alternatívák kialakítása.

Az ukrajnai invázió következtében fokozottan előtérbe került a hazai alternatív, megújuló energiaforrások fejlesztése, figyelmet fordítva olyan, korábban kiaknázatlan potenciállal rendelkező lehetőségekre is, mint például a geotermikus energia. Ezen törekvés bizonyítja, hogy Berlinnek „szüksége” volt egy olyan közvetlen fenyegetést jelentő kihívásra, mint az orosz-ukrán háború, annak érdekében, hogy felismerje energiafüggetlensége megerősítésének nélkülözhetetlenségét. A hazai erőforrásokra való támaszkodás pedig lehetővé teszi a gazdasági és energiabiztonság megszilárdítását, amely az ország nemzetközi rendszerben betöltött hatalmi pozíciójának biztosításához elengedhetetlen tényező.

A kieső orosz földgázszállítások pótlására Németország továbbá alternatív energiaforrásokat keresve új beszerzési lehetőségek és importpartnerek felé orientálódott a Közel-Keleten, Norvégiában és az Amerikai Egyesült Államokban. Az új importpartnerekre való támaszkodás azonban magában hordozza az újabb dependencia kialakulásának veszélyét, hiszen az ország Moszkva inváziójának eskalációja óta legnagyobb arányban norvég és holland csővezetékes földgázimporttal, illetve az Amerikai Egyesült Államokból érkező cseppfolyósított földgázzal törekszik helyettesíteni az orosz földgázszállításokat.

Az előbbiek tükrében a jövőre nézve kérdéses, hogy milyen mértékben fogja függőségbe sodorni Németországot a csővezetékes import esetében Norvégia és Hollandia, a cseppfolyósított földgáz esetében pedig az USA, továbbá az is, hogy hosszú távon milyen mértékben helyettesíthető az Oroszországból szállított földgáz és garantálható az ország gazdasági stabilitása, illetve ellátásbiztonsága az új importpartnerekkel, valamint alternatív energiaforrásokkal az aktuális és jövőbeli geopolitikai kihívások mellett.

VII. Bibliográfia

Primer források

(2023, február 19). *Az Oroszországgal szemben az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések 2014 óta.* Consilium Europa. Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> (letöltve: 2024.02.21.)

(2024, január 19). *For as long as it takes: Germany's support for Ukraine.* Federal Foreign Office. Forrás: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/laenderinformationen/ukraine-node/ukraine-solidarity/2513994> (letöltve: 2024.02.21.)

(2024, július 11). *Natural gas consumption in Germany from 1980 to 2023.* Statista. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1326405/natural-gas-consumption-germany/> (letöltve: 2024.10.30.)

(2024, július 4). *Volumen der deutschen Importe von Erdgas aus den Niederlanden im Zeitraum Januar 2020 bis April 2024.* Statista. Forrás: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1356395/umfrage/deutsches-importvolumen-von-erdgas-aus-den-niederlanden/> (letöltve: 2024.09.05.)

(n.d.). *Energy system of Russia.* International Energy Agency. Forrás: <https://www.iea.org/countries/russia> (letöltve: 2024.07.05.)

1999/414/GASP: Gemeinsame Strategie der Europäischen Union vom 4. Juni 1999 für Rußland. EUR-Lex Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=CELEX:31999E0414> (letöltve: 2024.02.18.)

A 2020-as éghajlatváltozási és energiaügyi csomag. EUR-Lex. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/2020-climate-and-energy-package.html> (letöltve: 2024.07.21.)

Address by the President of the Russian Federation. President of Russia. Forrás: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> (letöltve: 2024.02.21.)

AG Energiebilanzen (2024, október 12). *Auswertungstabellen zur Energiebilanz Deutschland. Daten für die Jahre von 1990 bis 2023.* AG Energiebilanzen. Forrás: https://ag-energiebilanzen.de/wp-content/uploads/2023/11/awt_2023_d.pdf (letöltve: 2024.10.30.)

AG Energiebilanzen (n.d.). *Energieverbrauch in Deutschland im Jahr 2015.* AG Energiebilanzen. Forrás: https://ag-energiebilanzen.de/wp-content/uploads/2021/02/ageb_jahresbericht2015_20160317_final.pdf (letöltve: 2024.09.22.)

Aufbruch und Erneuerung – Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei und Bündnis 90/Die Grünen. Bonn. 1998. Forrás: https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Bundesparteitag/koalitionsvertrag_bundesparteitag_bonn_1998.pdf (letöltve: 2024.07.20.)

Bundesnetzagentur. Bundesnetzagentur veröffentlicht Zahlen zur Gasversorgung. 2023. 01.04.2024 Forrás: https://www.bundesnetzagentur.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2024/20240104_Gasversorgung2023.html (letöltve: 2024.09.05.)

Com(2014) 330 final: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. European Energy Security Strategy. Brussels. 28. 05. 2014. EurLex. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN> (letöltve: 2024.09.21.)

Conference on security and co-operation in Europe Final Act. Helsinki, 1975 Forrás: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf> (letöltve: 2024.02.18.)

Dreizehntes Gesetz zur Änderung des Atomgesetzes vom 31. Juli 2011. Bundesgesetzblatt Teil I, Nr. 43. Berlin. 31. Juli 2011. Forrás: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&start=//%5b@attr_id=%27bgbl111s1704.pdf%27%5d#__bgbl__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl111s1704.pdf%27%5D__1722092943929 (letöltve: 2024.07.27.)

Federal Government condemns attack on Ukraine. The Federal Government. Forrás: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/federal-government-ukraine-war-russia-2007196> (letöltve: 2024.02.20.)

Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action. Energy Security progress report. Germany is quickly cutting its dependence on Russian energy. Berlin. 25.03.2022 Forrás: https://www.bmwk.de/Redaktion/EN/Downloads/Energy/0325_fortschrittsbericht_energiesicherheit_EN.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (letöltve: 2024.09.04.)

Gesetz für den Vorrang Erneuerbarer Energien (Erneuerbare-Energien-Gesetz-EEG) sowie zur Änderung des Energiewirtschaftsgesetzes und des Mineralölsteuergesetzes vom 29. März 2000. Berlin. 29. März 2000. Forrás: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?start=%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl100s0305.pdf%27%5D#__bgbl__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl100s0305.pdf%27%5D__1721469689147 (letöltve: 2024.07.20.)

Gesetz zur geordneten Beendigung der Kernenergienutzung zur gewerblichen Erzeugung von Elektrizität vom 22. April 2002. Berlin. 22. April 2002. Forrás: https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Downloads/A/gesetz-beendigung-kernenergienutzung.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (letöltve: 2024.07.20.)

Gesetzentwurf der Fraktionen SPD, Bündnis 90/Die Grünen und FDP. Entwurf eines Gesetzes zur Beschleunigung des Einsatzes verflüssigten Erdgases (LNG-Beschleunigungsgesetz – LNGG). Deutscher Bundestag. 10. 05. 2022. Forrás: <https://dserver.bundestag.de/btd/20/017/2001742.pdf> (letöltve: 2024.07.30.)

Informationsblatt *CO₂-Faktoren. Bundesförderung für Energie- und Ressourceneffizienz in der Wirtschaft - Zuschuss. Bundesministerium für Wirtschaft und Energie.* Forrás: https://www.bafa.de/SharedDocs/Downloads/DE/Energie/eew_infoblatt_co2_faktoren_2021.pdf?__blob=publicationFile&v=5 (letöltve: 2024.07.26.)

Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Budapest, December 5, 1994. Forrás: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52241.pdf> (letöltve: 2024.07.31.)

Package of measures for the Implementation of the Minsk agreements (Adopted by the Trilateral Contact Group on February 12, 2015) Forrás: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_150212_MinskAgreement_en.pdf (letöltve: 2024.02.20.)

Paris Agreement. United Nations. 2015. Forrás: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (letöltve: 2024.07.29.)

Policy statement by Federal Chancellor Angela Merkel on the situation in Ukraine. Bundeskanzler. Forrás: <https://www.bundeskanzler.de/bk-en/news/policy-statement-by-federal-chancellor-angela-merkel-on-the-situation-in-ukraine-443796> (letöltve: 2024.02.22.)

Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin (Adopted by the Trilateral Contact Group on September 5, 2014) Forrás: <https://www.peaceagreements.org/viewmasterdocument/1363> (letöltve: 2024.02.20.)

Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 27. Februar 2022. Die Bundesregierung. Forrás: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-am-27-februar-2022-2008356> (letöltve: 2024.02.20.)

Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. President of Russia. Forrás: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (letöltve: 2024.02.20.)

Status of Offshore Wind Energy Development in Germany. Deutsche WindGuard. Forrás: https://www.windguard.com/year2013.html?file=files/cto_layout/img/unternehmen/windenergies-tatistik/2013/Status%20of%20Offshore%20Wind%20Energy%20Development%20in%20Germany%2C%202013%20%20ENGLISH%20VERSION.pdf (letöltve: 2024.07.26.)

Szerződés a Francia Köztársaság, az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága és a Német Szövetségi Köztársaság közötti kapcsolatokról. Párizs, 1952. május 26., 1954. október 23. Forrás: <http://www.grotius.hu/doc/pub/ISZBBP/a%20párizsi%20szerzôdések%201954.pdf> (letöltve: 2024.03.15.)

Vereinbarung zwischen der Bundesregierung und den Energieversorgungsunternehmen vom 14. Juni 2000. Berlin. 14. Juni 2000. Forrás: https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Nukleare_Sicherheit/atomkonsens.pdf (letöltve: 2024.07.20.)

Vertrag vom 12. September 1990 über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland. Auswärtiges Amt. Forrás: <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/243466/2851e102b97772a5772e9fdb8a978663/vertragstextoriginal-data.pdf> (letöltve: 2024.02.18.)

Wortprotokoll der Rede Wladimir Putins im Deutschen Bundestag am 25.09.2001. Deutscher Bundestag. Forrás: https://www.bundestag.de/parlament/geschichte/gastredner/putin/putin_wort-244966 (letöltve: 2024.02.19.)

Szekunder források

Szakirodalmi források

Adomeit, H. (2020). Bilanz der deutschen Russlandpolitik seit 1990. *SIRIUS*, 4(3), 276-292. <https://doi.org/10.1515/sirius-2020-3004>

Aristizabal-H, G., Goerke-Mallet, P., Kretschmann, J., & Restrepo-Baena, O. J. (2023). Sustainability of coal mining. Is Germany a post-mining model for Colombia? *Resources Policy*, 81(2023), 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103358>

Bastian, K., & Götz, R. (2005). Deutsch-russische Beziehungen im europäischen Kontext: Zwischen Interessenallianz und strategischer Partnerschaft. *Diskussionspapier*, 2005(3), 1-15. Forrás: https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Partnerschaft_ks.pdf

Benes, K. (2013). A 2008-as orosz-grúz háború hatása az európai biztonságra. *Hadtudományi Szemle*, 6(3), 92-101. Forrás: https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/10681/2013_3_bp_benesk.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Bros, A., Mitrova, T., & Westphal, K. (2017). German-Russian gas relations: A special relationship in troubled waters. *Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP Research Paper 2017/RP(13)*, 1-48. Forrás: https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2017RP13_wep_EtAl.pdf

Czerniejewicz, W. (1986). Natural Gas in the Federal Republic of Germany: Facts and Prospects. *The Journal of Energy and Development*, 11(2), 301–309. Forrás: <http://www.jstor.org/stable/24807573>

Dempsey, J. (2023, március 7). *Russia's War on Ukraine Is Changing Germany*. Carnegie Endowment for International Peace. Forrás: <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2023/03/russias-war-on-ukraine-is-changing-germany?lang=en> (letöltve: 2024.07.02.)

Forsberg, T. (2016). From Ostpolitik to 'frostpolitik'? Merkel, Putin and German foreign policy towards Russia. *International Affairs*, 92(1), 21-42. Forrás: <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12505>

Grúber, K., & Vaszari, T. (2015). A német-orosz politikai és gazdasági kapcsolatok összefüggései és fejlődési iránya a rendszerváltás után. *Nemzet és Biztonság*, 2015(4), 30-42. Forrás: https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_4_05_gruber-vaszari_-_a_nemet_orosz_politikai_es_gazdasagi_kapcsolatok.pdf

Hake, J. F., Fischer, W., Venghaus, S., & Weckenbrock, C. (2015). The German Energiewende - History and status quo. *Elsevier, Energy* 2015(92), 532-546. Forrás: <https://doi.org/DOI:10.1016/j.energy.2015.04.027>

Herpich, P., Brauers, H., & Oei, P. Y. (2018). An historical case study on previous coal transitions in Germany. *IDDRI and Climate Strategies*, 3-28. Forrás: https://climatestrategies.org/wp-content/uploads/2019/09/Historical-Case-Coal-Germany_2018_FINAL.pdf

Hesse, N. (2021). Visible winds: The production of new visibilities of wind energy in West Germany, 1973-1991. *Special Issue Article*, 63(4), 695-713. Forrás: <https://doi.org/DOI:10.1111/1600-0498.12420>

Jójárt, K. (2022). Út a háborúba: A 2022-es orosz-ukrán háború diplomáciai és katonai előzményei. *Nemzet és Biztonság*, 2022(4), 91-120. Forrás: <https://doi.org/10.32576/nb.2022.4.4>

Kiss J., L. (2000). Korlátozott szuverenitás és integráció. A német Európa-politika történelmi gyökerei és mai dilemmái. In Kiss J., L. (eds.), *A Tizenötök Európái. Közösségi politikák-nemzeti politikák* (pp. 59-130). Budapest: Osiris Kiadó.

Knapp, M., Stolper, W. F., & Hudson, M. (1981). Reconstruction and West-Integration: The Impact of the Marshall Plan on Germany. *Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 137(3), 415–433. Forrás: <http://www.jstor.org/stable/40750368>

Koczó, N. (2023). Az Európai Unió válságai a Merkel-korszak idején [Nemzetközi tanulmányok BA szakdolgozat, Pázmány Péter Katolikus Egyetem]. Forrás: <https://diplomamunka.ppke.hu/id/eprint/18664/>

Kőbányai, D. (2024, május 17). *Németország: Az orosz gázfüggőség vége*. Ludovika.hu. Forrás: <https://www.ludovika.hu/blogok/messzelato/2024/05/17/nemetorszag-az-orosz-gazfuggoseg-vege/> (letöltve: 2024.07.02.)

Krause, F., Bossel, H., Friedrich, K., & Reißmann, M. (1980). *Energiewende : Wachstum und Wohlstand ohne Erdöl und Uran*. Frankfurt a.M.: S. Fischer.

Kwiatkowska, A., & Poplawsky, K. (2014, április 3). *The German reaction to the Russian-Ukrainian conflict – shock and disbelief*. Centre for Eastern Studies. Forrás: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2014-04-03/german-reaction-to-russian-ukrainian-conflict-shock-and>

Lehguth, G., & Vogelgesang, K. (1988). Die Organisationserlasse der Bundeskanzler seit Bestehen der Bundesrepublik Deutschland im Lichte der politischen Entwicklung. *Archiv des öffentlichen Rechts*, 113(4), 531-582. Forrás: <https://www.jstor.org/stable/43643630>

Leuschner, U. (2008). Die deutsche Gasversorgung von den Anfängen bis 1998. 1-42. Forrás: <https://www.udo-leuschner.de/pdf/gasversorgung.pdf>

Maróti, D. (2017). Németország újjáépítése a második világháború után. *Acta Humana*, 2017(5), 59-73. Forrás: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/actahumana/article/view/2042/1322>

Meier, C., & Timmermann, H. (2001). Nach dem 11. September: Ein neues deutsch-russisches Verhältnis? *Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP-Aktuell* 2001/A(22), 1-8. Forrás: https://www.swp-berlin.org/publications/products/aktuell/swpaktu_22_01_sicher.pdf

Meister, S. (2014). Reframing Germany's Russia policy - An opportunity for the EU. *European Council on Foreign Relations*, 2014(április), 1-12. Forrás: https://ecfr.eu/archive/page/-/ECFR100_GERMANY_RUSSIA_BRIEF_AW.pdf

Meister, S. (2022, november 29). *A paradigm shift: EU-Russia relations after the war in Ukraine*. Carnegie Europe. Forrás: <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476>

Mez, L. (2002). Phasing-out nuclear power generation in Germany: Policies, actors, issues and non-Issues. *Energy & Environment*, 13(2), 1-15. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/249883284_Phasing-Out_Nuclear_Power_Generation_in_Germany_Policies_Actors_Issues_and_Non-Issues

Mischke, J., & Umland, A. (2014, április 9). Germany's New Ostpolitik - An Old Foreign Policy Doctrine Gets a Makeover. *Foreign Affairs*. Forrás: <https://www.foreignaffairs.com/articles/western-europe/2014-04-09/germanys-new-ostpolitik>

Molnár, T. L. (2017). Németország EU-n kívüli kapcsolatai. *KKI-Elemzések*, E-2017(41), 3-18. Forrás: https://kki.hu/assets/upload/41_KKI-elemzes_DEU_Molnar_20171218.pdf

Pittman, A. (1992). *From Ostpolitik to reunification: West German-Soviet political relations since 1974*. Cambridge University Press. Forrás: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511562938>

Rácz, A. (2008). Az ötnapos háború - a grúzai konfliktus. *Nemzet és Biztonság*, 2008(szeptember), 52-57. Forrás: https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/racz_andrasaz_otnapos_haboru___a_gruziai_konfliktus.pdf

Radkau, J. (1978). Kernenergie-Entwicklung in der Bundesrepublik: ein Lernprozeß? Die ungeplante Durchsetzung des Leichtwasserreaktors und die Krise der gesellschaftlichen Kontrolle über die Atomwirtschaft. *Geschichte Und Gesellschaft*, 4(2), 195–222. Forrás: <http://www.jstor.org/sble/40185071>

Stern, J. (2005). Gas pipeline co-operation between political adversaries: examples from Europe. *Chatham House*. Forrás: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Energy,%20Environment%20and%20Development/jsjan05.pdf>

Storchmann, K. (2005). The rise and fall of German hard coal subsidies. *Energy Policy*, 33(11), 1469-1492. Forrás: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2004.01.006>

Sz. Bíró, Z. (2008). Az abház és a dél-oszét kérdés változó dimenziói. *Nemzet és Biztonság*, 6(5), 27-37. Forrás: http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/sz_biro_zoltan-az_abhaz_es_a_del_oszet_kerdes_valtozo_dimenzioi.pdf

Szemerkenyi, R. (2007). *Energia- és biztonságpolitika a hidegháború idején: Szénhidrogén- és biztonságpolitikai kölcsönhatások Európa és a KGST kapcsolataiban 1945-1990* [Doktori disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem]. Forrás: https://real-phd.mtak.hu/1885/1/BTK_DD_2007_szemerkenyi.pdf

Sztáray, P. (2008). Bukarest - a felemás döntések csúcstalálkozója. *Külügyi Szemle*, 2008(2), 21-39. Forrás: https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_02_Bukarest_-_a_felemes_dent.pdf

Nemzetközi sajtóforrások

(1970, február 2). *Bonn and Moscow Sign Pact Trading Pipes for Gas*. The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/1970/02/02/archives/bonn-and-moscow-sign-pact-trading-pipes-for-gas.html> (letöltve: 2024.02.18)

(2004, november 22). *Ukrainians Protest Election Fraud*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/ukrainians-protest-election-fraud/a-1403660> (letöltve: 2024.07.31.)

(2006, március 1). *Germany Not Affected by Russian Gas Dispute*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/germany-not-affected-by-russian-gas-dispute/a-1843993> (letöltve: 2024.09.15.)

(2009, január 12). *Gas crises between Russia and Ukraine*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb/timeline-gas-crises-between-russia-and-ukraine-idUSTRE50A1A720090111/> (letöltve: 2024.07.31.)

(2014, március 11). *Crimea referendum illegal, no OSCE monitoring - Swiss*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/uk-ukraine-crisis-referendum-osce-idUKBREA2A1RD20140311> (letöltve: 2024.07.31.)

(2014, március 16). *Crimea referendum: Voters 'back Russia union'*. BBC. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26606097> (letöltve: 2024.07.31.)

(2014, március 17). *Crimean parliament formally applies to join Russia*. BBC. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26609667> (letöltve: 2024.07.31.)

(2014, március 20). *Crimea crashes EU summit*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/eu-leaders-convene-cancel-russia-summit-and-consider-crimea/a-17511255> (letöltve: 2024.07.31.)

(2014, március 24). *Russia outcast in G8 suspension*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/g8-suspended-as-standoff-between-world-powers-and-russia-escalates/a-17517876> (letöltve: 2024.07.31.)

(2014, szeptember 10). *Abzug der Sowjetarmee aus Berlin: Do swidanija, DDR*. Der Spiegel. Forrás: <https://www.spiegel.de/geschichte/russische-armee-abzug-aus-berlin-und-brandenburg-1994-a-990560.html> (letöltve: 2024.02.16.)

(2015, február 12). *Ukraine crisis: Leaders agree peace roadmap*. BBC. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-europe-31435812> (letöltve: 2024.07.31.)

(2015, február 13). *Ukraine crisis: Fierce fighting after Minsk peace deal*. BBC. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-europe-31449981> (letöltve: 2024.02.20.)

(2016, július 14). *Petersburger Dialog: Austausch in schwierigen Zeiten*. Deutschlandfunk. Forrás: <https://www.deutschlandfunk.de/petersburger-dialog-austausch-in-schwierigen-zeiten-100.html> (letöltve: 2024.02.18.)

(2017, július 7). *That time Putin brought his dog to a meeting to scare Angela Merkel*. Business Insider. Forrás: <https://www.businessinsider.com/putin-merkel-meeting-dog-2017-7> (letöltve: 2024.02.18.)

(2019, április 4). *Das sind die fünf längsten Gas- und Wasser-Rohrleitungen der Welt*. TGA. Forrás: <https://tga.at/planen/das-sind-die-fuenf-laengsten-gas-und-wasser-rohrleitungen-der-welt/> (letöltve: 2024.07.18.)

(2021, április 1). *Germany: The Ruhr Region's Pivot from Coal Mining to a Hub of Green Industry and Expertise*. World Resources Institute. Forrás: <https://www.wri.org/update/germany-ruhr-regions-pivot-coal-mining-hub-green-industry-and-expertise> (letöltve: 2024.03.09.)

(2021, december 21). *Russland stoppt Gas-Lieferung über Jamal-Pipeline nach Deutschland*. WirtschaftsWoche. Forrás: <https://www.wiwo.de/politik/ausland/gaspipeline-russland-stoppt-gas-lieferung-ueber-jamal-pipeline-nach-deutschland/27913314.html> (letöltve: 2024.07.18.)

(2021, július 14). *Why Nord Stream 2 is the world's most controversial energy project*. The Economist. Forrás: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2021/07/14/why-nord-stream-2-is-the-worlds-most-controversial-energy-project> (letöltve: 2024.02.20.)

(2021, szeptember 17). *Gorleben und der Atommüll - Eine Chronik*. NDR. Forrás: <https://www.ndr.de/geschichte/schauplaetze/Gorleben-und-der-Atommuell-EineChronik,gorlebenchronik2.html> (letöltve: 2024.07.29.)

(2022, február 22). *Németország felfüggeszti az Északi Áramlat 2 gázvezeték üzembe helyezését*. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2022/02/22/nemetorszag-felfuggeszti-az-eszaki-aramlat-2-gazvezetek-uzembe-helyezeset> (letöltve: 2024.02.21.)

(2022, február 23). *US announces sanctions on Nord Stream 2*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/us-announces-sanctions-on-nord-stream-2/a-60891522> (letöltve: 2024.02.21.)

(2022, október 19). *Kabinett beschließt Novelle des Atomgesetzes*. Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz, Nukleare Sicherheit und Verbraucherschutz. Forrás: <https://insideclimatenews.org/news/25032022/germany-russia-ukraine-olav-scholz/> (letöltve: 2024.07.30.)

(2023, április 4). *Mehrheit ist gegen Atomausstieg*. Tagesschau. Forrás: <https://www.tagesschau.de/inland/deutschlandtrend/deutschlandtrend-3357.html> (letöltve: 2024.07.27.)

(2023, augusztus 24). *Scholz pushes expansion of geothermal energy in Germany*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/business/energy/scholz-pushes-expansion-geothermal-energy-germany-2023-08-24/> (letöltve: 2024.07.31.)

(2023, december 19). *Zehn Jahre Gaslieferungen aus Norwegen vereinbart*. Tagesschau. Forrás: <https://www.tagesschau.de/wirtschaft/energie/sefe-equinor-gas-100.html> (letöltve: 2024.09.04.)

(2023, március 6). *Németország elengedte az orosz gázt*. Portfolio. Forrás: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230306/nemetorszag-elengedte-az-orosz-gazt-601156> (letöltve: 2024.02.21.)

(2024, április 29). *From the editor: Goodbye Groningen (Gas in Transition)*. Natural Gas World. Forrás: <https://www.naturalgasworld.com/from-the-editor-goodbye-groningen-gas-in-transition-110856> (letöltve: 2024.09.05.)

(2024, március 26). *Hét szénerőművét állítja le Németország*. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2024/03/26/nemetország-villamosenergia-termeles-szeneromu-leallitas> (letöltve: 2024.07.30.)

(n.d.). *Energiepolitik*. Konrad Adenauer Stiftung. Forrás: <https://www.konrad-adenauer.de/seite/energiepolitik/> (letöltve: 2024.03.01.)

Adomaitis, N., & Ahlander, J. (2024, február 27). *Nord Stream: What's known about the mystery pipeline explosions?* Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/world/europe/qa-what-is-known-about-nord-stream-gas-pipeline-explosions-2023-09-26/> (letöltve: 2024.09.03.)

Amelang, S. (2023, december 18). *Renewables cover more than half of Germany's electricity demand for first time this year*. Clean Energy Wire. Forrás: <https://www.cleanenergywire.org/news/renewables-cover-more-half-germanys-electricity-demand-first-time-year> (letöltve: 2024.07.31.)

Amos, H. (2014, február 23). *Ukraine crisis fuels secession calls in pro-Russian south*. The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/23/ukraine-crisis-secession-russian-crimea> (letöltve: 2024.07.31.)

Auer, J., & Anatolitis, V. (2014, május 23). *Energiemix in Deutschland im Wandel*. Deutsche Bank Research. Forrás: https://www.dbresearch.de/PROD/RPS_DE-PROD/PROD0000000000444456/Energiemix_in_Deutschland_im_Wandel%3A_Treiber_sind_.pdf?undefined&reaload=S0iGsDvCrbMyfB93BXCYu~oMNU/xpjakWGx2xPTcPPt~h5PfuINqD2UnWMHQUUKl (letöltve: 2024.10.30.)

Bellinger, J. B., & Masters, J. (2014, március 16). *Why the Crimean Referendum Is Illegitimate*. Council on Foreign Relations. Forrás: <https://www.cfr.org/interview/why-crimean-referendum-illegitimate> (letöltve: 2024.07.31.)

Bennhold, K. (2022, április 23). *The former chancellor who became Putin's Man in Germany*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/04/23/world/europe/schroder-germany-russia-gas-ukraine-war-energy.html?action=click&module=RelatedLinks&pgtype=Article> (letöltve: 2024.02.18.)

Broad, W. J. (2022, február 5). *Ukraine Gave Up a Giant Nuclear Arsenal 30 Years Ago. Today There Are Regrets.* The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/2022/02/05/science/ukraine-nuclear-weapons.html> (letöltve: 2024.07.31.)

Casey, J. (2024, március 25). *Green light given for Germany's first land-based liquefied gases terminal in Stade.* LNG Industry. Forrás: <https://www.lngindustry.com/liquid-natural-gas/25032024/green-light-given-for-germanys-first-land-based-liquefied-gases-terminal-in-stade/> (letöltve: 2024.07.30.)

Connolly, K. (2022, február 27). *Germany to set up €100bn fund to boost its military strength.* The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/27/germany-set-up-fund-boost-military-strength-ukraine-putin> (letöltve: 2024.02.21.)

Dodman, B. (2022, április 5). *Baltic states end Russian gas imports – but can the rest of Europe follow suit?* France 24. Forrás: <https://www.france24.com/en/business/20220405-baltic-states-end-russian-gas-imports—but-can-the-rest-of-europe-follow-suit> (letöltve: 2024.09.22.)

Eckert, V., & Sims, T. (2022, december 16). *Energy crisis fuels coal comeback in Germany.* Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/markets/commodities/energy-crisis-fuels-coal-comeback-germany-2022-12-16/> (letöltve: 2024.07.30.)

Eckert, V., Bousso, R., & Seitz, C. (2023, december 21). *Germany swaps Russia for Norway in gas supply dependence.* Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/business/energy/germany-swaps-russia-norway-gas-supply-dependence-2023-12-21/> (letöltve: 2024.09.04.)

Eklkofer, V. (2014, április 11). *Die Ölkrise der 1970er: Rückblick auf eine folgenreiche Zeit.* Bayern 2 Radiowissen. Forrás: <https://www.br.de/radio/bayern2/sendungen/radiowissen/soziale-politische-bildung/oelkrise-1970er-wirtschaft-fahrverbot-opec-100.html> (letöltve: 2024.07.11.)

Fix, L., & Kapp, C. (2023, február 17). *One year after: How Putin got Germany wrong.* Council on Foreign Relations. Forrás: <https://www.cfr.org/in-brief/one-year-after-how-putin-got-germany-wrong> (letöltve: 2024.02.20.)

Fuchs, R. (2014, március 29). *Germany's energy dilemma.* Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/germanys-russian-energy-dilemma/a-17529685> (letöltve: 2024.09.22.)

Gearino, D. (2022, március 25). *Germany's New Government Had Big Plans on Climate, Then Russia Invaded Ukraine. What Happens Now?* Inside Climate News. Forrás: <https://insideclimatenews.org/news/25032022/germany-russia-ukraine-olav-scholz/> (letöltve: 2024.07.30.)

Gehrke, L. (2022, február 4). *Olaf Scholz confirms meeting with Vladimir Putin on February 15.* Politico. Forrás: <https://www.politico.eu/article/olaf-scholz-travel-kyiv-february-14-moscow/> (letöltve: 2024.02.21.)

Gipe, P. (2017, augusztus 29). *Energy Democracy, by Craig Morris & Arne Jungjohann: A Review*. LinkedIn. Forrás: <https://www.linkedin.com/pulse/energy-democracy-craig-morris-arne-jungjohann-review-paul-gipe> (letöltve: 2024.07.15.)

Gross, S. (2019, március 5). *What Iran's 1979 revolution meant for US and global oil markets*. Brookings. Forrás: <https://www.brookings.edu/articles/what-irans-1979-revolution-meant-for-us-and-global-oil-markets/> (letöltve: 2024.07.11.)

Gwertzman, B., & Mankoff, J. (2009, január 8). *The business and politics behind the Russia-Ukraine gas dispute*. Council on Foreign Relations. Forrás: <https://www.cfr.org/interview/business-and-politics-behind-russia-ukraine-gas-dispute> (letöltve: 2024.02.20.)

Hajagos, A., & Tets, F. V. (2024, április 20). *Végleg leállt a kitermelés Európa legnagyobb gázmezőjén*. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2024/04/20/leallt-kitermeles-groningen-gazmezo> (letöltve: 2024.09.05.)

Hirbák, A. (2013, október 12). *Felborítja a geopolitikát a palagáz*. Greenfo. Forrás: <https://greenfo.hu/hir/felboritja-a-geopolitikat-a-palagaz/> (letöltve: 2024.07.21.)

Kurbjuweit, D. (2021, szeptember 6). *A First Look at Angela Merkel's Legacy: The Era of Missed Opportunities*. Der Spiegel. Forrás: <https://www.spiegel.de/international/germany/a-first-look-at-angela-merkel-s-legacy-the-era-of-missed-opportunities-a-3cdef2e3-e451-4e6b-91b5-c89f97acb9df> (letöltve: 2024.02.20.)

Lander, M. (2004, augusztus 18). *Schröder's bond with Russia: A little girl, now his own*. The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/2004/08/18/world/schroder-s-bond-with-russia-a-little-girl-now-his-own.html> (letöltve: 2024.02.20.)

Lewis, P. (1982, május 30). *A Soviet Project Tempts Europe*. The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/1982/05/30/business/a-soviet-project-tempts-europe.html> (letöltve: 2024.07.16.)

Lo, C. (2019, december 12). *Energiewende: Assessing Angela Merkel's clean energy legacy*. Power Technology. Forrás: <https://www.power-technology.com/features/energiewende-assessing-angela-merkels-clean-energy-legacy/> (letöltve: 2024.07.27.)

Marsh, S. (2022, február 15). *Push for peace: Scholz wants more diplomacy after Putin talks*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/world/europe/push-peace-scholz-wants-more-diplomacy-after-putin-talks-2022-02-15/> (letöltve: 2024.02.21.)

Mason, J. (2018, július 11). *Trump lashes Germany over gas pipeline deal, calls it Russia's 'captive'*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/markets/currencies/trump-lashes-germany-over-gas-pipeline-deal-calls-it-russias-captive-idUSKBN1K10VH/> (letöltve: 2024.07.29.)

Murphy, F. (2008, augusztus 27). *France's Sarkozy stands by Georgia peace plan*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/idUSLR456959/> (letöltve: 2024.02.18.)

Oltermann, P. (2022, július 21). *How reliant is Germany – and the rest of Europe – on Russian gas?* The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/21/how-reliant-is-germany-and-europe-russian-gas-nord-stream> (letöltve: 2024.07.10.)

Perrigo, B. (2022, február 22). *How Putin's Denial of Ukraine's Statehood Rewrites History*. Time. Forrás: <https://time.com/6150046/ukraine-statehood-russia-history-putin/> (letöltve: 2024.02.21.)

Pieper, O. (2022, augusztus 8). *Putin and Schröder: A controversial friendship*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/putin-and-schröder-a-special-german-russian-friendship/a-55219973> (letöltve: 2024.02.18.)

Piper, E. (2013, december 19). *Special Report: Why Ukraine spurned the EU and embraced Russia*. Reuters. Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-russia-deal-special-report-idUSBRE9BI0DZ20131219> (letöltve: 2024.07.31.)

Sudár, I. (2014, július 21). *Az ukrán válság összefoglalása*. Atlasz. Forrás: http://azatlasz.hu/2014/07/az_ukran_valsg_osszefoglalasa (letöltve: 2024.07.31.)

Sullivan, A. (2022, szeptember 3). *Russian gas in Germany: A 50-year relationship*. Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/russian-gas-in-germany-a-complicated-50-year-relationship/a-61057166> (letöltve: 2024.02.18.)

Thalman, E., & Wettengel, J. (2021, december 7). *The story of "Climate Chancellor" Angela Merkel*. Clean Energy Wire. Forrás: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/making-climate-chancellor-angela-merkel> (letöltve: 2024.07.27.)

Thurau, J. (2024, január 28). *Will nuclear energy make a comeback in Germany?* Deutsche Welle. Forrás: <https://www.dw.com/en/will-nuclear-energy-make-a-comeback-in-germany/a-68098059> (letöltve: 2024.03.15.)

Walker, S. (2014, június 26). *Ukraine set to sign EU pact that sparked revolution*. The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/26/ukraine-european-union-trade-pact> (letöltve: 2024.07.31.)

Wehrmann, B. (2023, január 27). *German offshore wind power - output, business and perspectives*. Clean Energy Wire. Forrás: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/german-offshore-wind-power-output-business-and-perspectives> (letöltve: 2024.07.26.)

Wettengel, J. (2024, április 3). *Germany, EU remain heavily dependent on imported fossil fuels*. Clean Energy Wire. Forrás: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/germanys-dependence-imported-fossil-fuels> (letöltve: 2024.07.02.)

Wintour, P. (2022, június 7). *'We were all wrong': How Germany got hooked on Russian energy*. The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/02/germany-dependence-russian-energy-gas-oil-nord-stream> (letöltve: 2024.07.16.)